

Itse
tuon
sanoiksi
virkki
III

"Ei kangas karate joutu
keträpuu ei keikahelle" (Sakkola)

Vokki Oy on 40 vuotta ja Virkki-Käsityö museo sekä Tyynne-Kerttu Virkki -Säätiö 10 vuotta vaalinut käsityöneuvos Tyynne-Kerttu Virkin taitavassa ja tarmokkaassa ohjauksessa suomalaista, erityisesti karjalaista käsityöperinnettä. Tyynne-Kerttu Virkki perustamansa yhtiön ja yhteisön tutulla ovella, jonka liikemerkkikin rukinlapa kertoo käsityöperinteestä. Rukki on karjalaiselta nimeltään vokki. Kuva: Mannij Varep.

Kansi:

Tyynne-Kerttu Virkin suunnittelemaa poppanoita Vokki 20 näyttelystä 1967. – SKS. Hilka Nevalainen.

Karjalan Kannaksen perinteitä

Itse tuon sanoiksi virkki III

Tyynne-Kerttu Virkki-Säätiö 1983 – 1986

Sisällys

Saatesanat	4-5
Tyyne-Kerttu Virkki-Säätiö 1983-1986	6
Säätiön tarkoitus	7
Säätiön toiminnasta	7
Toimikunnat 1983-1986	8
Perinne- ja kulttuuritapahtumat 1983-1986	9-12
Näyttelyt vuosina 1983-1986	14-16
Muu toiminta 1983-1986	17
Antti Henttonen: Karjalaisuus elämänvoiman antajana	18-22
Antti Henttonen: Lahjoitusmaahovista emäntäkoulu	23-25
Toini-Inkeri Kaukonen: Kirjava ku tikka, leviä ku lehmännahka - muuan vanha peitetyyppi	26-31
Pirkko Pajunen: Nukeri eli poppana	32-35
Pirkko Sihvo: Karjalan raanu	36-39
Eeva-Leena Uosukainen: Hunnut ja sykeröt	40-45
Inga Pentikäinen: Karjalan nyytingit ennen ja nyt	46-50
Kötsikän valmistaminen	48
Näyttelyjä Vokki Oy:ssä	51
Lea Sapo: "Vanha joulu" Sakkolassa	52-63
Virkki-Käsityömuuseon perinnetapahtumia	58
Pääsiäisenä virpoi - varpoi . . .	59
Virkki-Käsityömuuseossa iloisia jouluvieraita	64
Pirkko Sallinen-Gimpl: Laskiainen	66-71
Lea Sapo: Virpominen kansanuskossa ja kristillisessä perinteessä	72-79
Erilaisia loitsuja	80-87
Lea Sapo: Römppämarkkinat	88-92
Käkisalmen vanha linna	93
Pirkko Raitasalo: Karjalainen kihupyhäperinne	94-97
Lea Sapo: Rotinajuhlat - perinteen synnyn uskomuksellisia taustoja	98-103
Pirkko Sallinen-Gimpl: Kinkerit	104-107
Etelä-Karjalan sananparsia	107
Riitta Uosukainen: Karjalasta yhtä kaikki	108-111
Siiri Valli: Virkki-Käsityömuuseo 10 vuotta suomalaisuutta ja kansainvälisyyttä	112-115
Tyyne-Kerttu Virkki: Omin Käsin -lehti 30 vuotta 1940-1970	116-119
Tyyne-Kerttu Virkki: Vokki Oy 40 vuotta	120-124

Kynttilälasiveistoksia
Helena Tynellin "Lasi
ja liekki" Vokki Oy:n
näyttelystä.
Kuva Aaro Asikainen

"Lasi ja valo viihtyvät toistensa seurassa. Ne ovat ikäänkuin sukua keskenään. Lasi on tulesta, valosta syntynyt. Se läpäisee, heijastaa tai moninkertaistaa jokaisen valonsäteen, jonka se kohtaa. Valo, liekki antaa lasille sen syntymisen muiston, hengityksen, jonkun unohtuneen totuuden, jonka ihmiset ovat unohtaneet, mutta jonka maa, tuli, vesi ja ilma muistavat: aine on henkeä ja henki ainetta."

Helena Tynell (1983)

Pirkko Anttila SAATESANAT

Tyyne-Kerttu Virkki -Säätiön vuosijulkaisu Itse tuon sanoiksi virkki III ilmestyy Säätiön perustajan juhlavuotena.

Tyyne-Kerttu Virkki syntyi 5.6.1907 Sakkolassa, Karjalan Kannaksella. Hänen lapsuuttaan, nuoruuttaan sekä monia mielenkiintoisia koulutien ja opiskelun vaiheitaan sekä lopulta vuonna 1977 Virkki-Käsityö-museon ja Tyyne-Kerttu Virkki -Säätiön perustamista vaalimaan karjalaisen käsityökulttuurin ja perinteen säilymistä ja edelleen kehittymistä on selostettu aiemmin ilmestyneessä Virkki-Säätiön ensimmäisessä vuosikirjassa Itse tuon sanoiksi virkki I, joka ilmestyi vuonna 1981.

Säätiön vuosikirjojen tarkoituksena on tuoda esille rikkaan karjalaisen käsityökulttuurin ominaispiirteitä ja kertoa niistä varsinkin niille nuorille, joilla ei enää ole omaa välitöntä kosketusta tähän elämänpiiriin. Vuosikirjat liittyvät siten luontevasti Säätiön vilkkaaseen muuhun toimintaan, esimerkiksi näyttelyihin, perinnetapahtumiin ja opetustuokioihin.

Ensimmäisen vuosijulkaisun keskeisenä teemana oli kuvata Virkki-Käsityö-museon ja Virkki-Säätiön perustamiseen johtaneita syitä sekä kuvata yleisesti Karjalan Kannaksen käsityöperinnettä, äyrämöispukuja ja karjalaista kirjontaa. Toinen vuosijulkaisu ilmestyi vuonna 1983 ja siinä keskeisenä aiheena oli kuvata eestiläisten ja aunuksenkarjalaisten käsityöperinnettä sitä taustaa vasten, jonka Tyyne-Kerttu Virkki oli hankkinut toimiessaan opettajana ja koti-teollisuustarkastajana näillä alueilla.

Nyt ilmestyvän kolmannen vuosikirjan tarkoituksena on kuvata erityisesti Karjalan Kannaksen käsityö- ja tapaperinnettä, koska se on karjalaista kulttuuria kuvattaessa jäänyt tähän mennessä muuta karjalaisuutta vähemmälle huomiolle. Kannaksen käsityöperinnettä käsitellään erityisesti vähemmän tunnettujen aiheiden, kuten esimerkiksi nyytinkipitsien, huntujen ja sykeröiden sekä ruutuvaippojen näkökulmasta, mutta esille tuodaan myös sellaisten nykyisin maassamme yleisesti jo tunnettujen karjalaisten työtapojen, kuten poppanakudonnaisten alkuperää ja taustaa.

Virkki-Käsityömuuseon perinnetapahtumat ovat alusta saakka ottaneet ohjelmaansa myös karjalaiseen tapaperinteeseen kuuluvat tapahtumat. Näiden tapahtumien perinnetaustaa käsitellään tässä vuosikirjassa erityisesti joulun, laskiaisien, virpojaisten, kinkerien, römppämarkkinoiden ja kihuperinteen osalta.

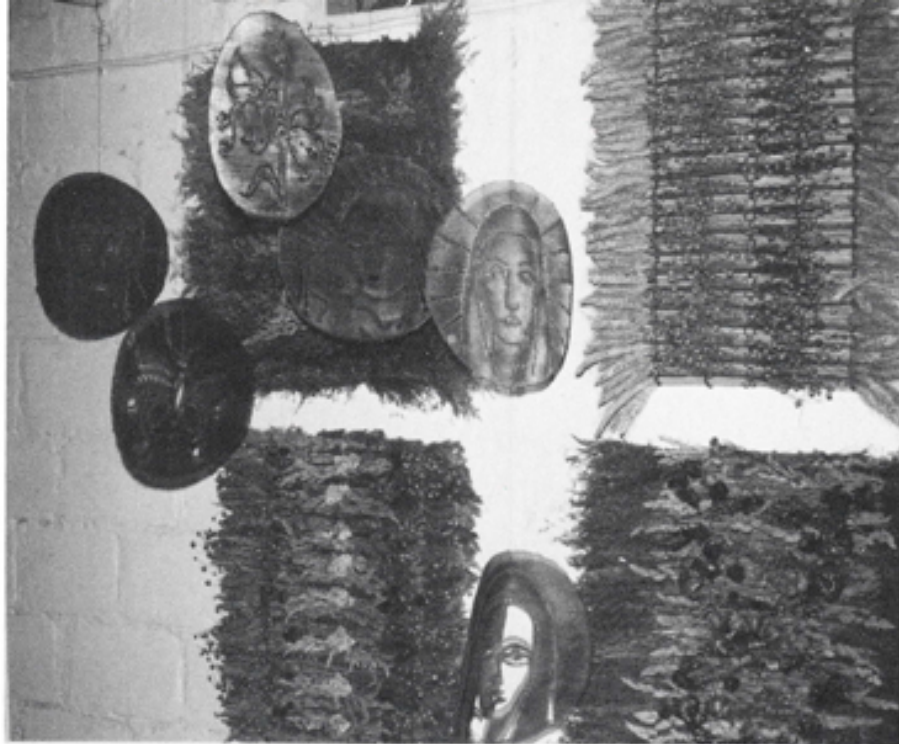
Tyyne-Kerttu Virkki -Säätiö ja Virkki-Käsityömuuseo toivovat, että tämän vuosikirjan avulla voidaan jälleen kerran osoittaa, miten pienellä maalla ei ole varaa menettää mitään osaa omasta perinteestään ja kulttuuristaan. Perinteen jatkuvuus on tärkeää, koska se on osoitus kulttuurin omaleimaisuudesta ja elinvoimasta.

Vokki-Virkin joulunäyt-
telystä 1985:

Seinäkudonnaisia, joissa
on käytetty pellavaa, jä-
kälää, kissankäpälää, hei-
niä, kanervaa yms. –
Martta Kiiskilä.

Pyöreät kuultokudokset
verkkomaisesta rautale-
vystä. – Ipi ja Pekka
Pyhältö. –

Kuva Aaro Asikainen.

Tyyne-Kerttu Virkki–Säätiö 1983 – 1986

Säätiön hallitus

Puheenjohtaja

Varapuheenjohtaja

Jäsenet

Säätiön sihteeri

Tilintarkastajat

Varatilintarkastajat

Tyyne-Kerttu Virkki, käsityöneuvos

Pirkko Anttila, fil.tri, professori

Antti Henttonen, opetusneuvos

Marja-Liisa Kaasalainen, hum.kand.

Eino Kerminen, sisustusarkkitehti

Esa Kolehmainen, muotoilujohtaja, ekonomi

Martta Ritvanen, toimitusjohtaja

Onerva Hyvönen, fil.maist.

Anero Kuikka, kauppat.maisteri, KHT

Toivo Majuri, agronomi, isännöitsijä, HTM

Yrjö Maila, talousjohtaja, HTM (-83, -84)

Nils Svinhufvud, ekonomi, HTM (-83)

Björn Backman, ekonomi, HTM (-83 – -86)

Mirja Meloni, ekonomi (-85 – -86)

Säätiön tarkoitus

Vuonna 1978 perustetun Tyyne-Kerttu Virkki -Säätiön tarkoituksena on vaalia suomalais-kansallisen, lähinnä karjalaisen käsi-, koti- ja taideteollisuuden sekä siihen liittyvän perinne-, tapa- ja muotokulttuurin edistämistä.

Tarkoitustaan säätiö toteuttaa ylläpitämällä Virkki-Käsityömuuseumia ja kartuttamalla ja hoitamalla sille luovutettua esineistöä sekä järjestämällä edustamansa alan näyttelyitä, erilaisia perinne- ja kulttuuritilaisuuksia sekä jakamalla apurahoja.

Säätiön toiminnasta

ovat vastanneet Tyyne-Kerttu Virkki -Säätiön hallitus ja sen alaiset toimikunnat.

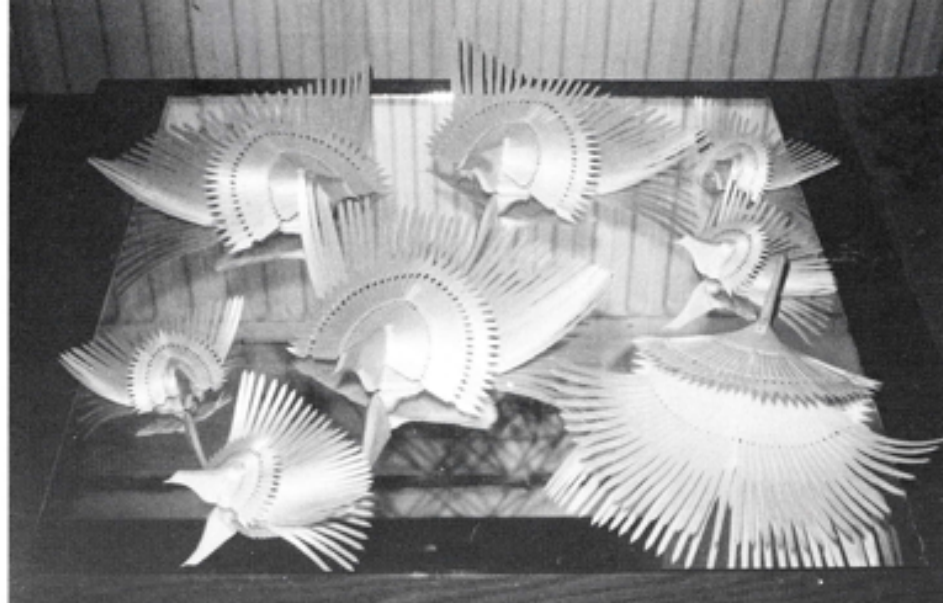
Säätiön toimintaa on suunniteltu ja toteutettu vapaaehtoisin voimin. Perinne- ja kulttuuritapahtumien sekä näyttelyiden ja museon kehittämiseen liittyvän työn lisäksi ovat Virkki-Käsityömuuseumin Ystävät monin tavoin tukeneet toimintaa mm. eri tilaisuuksien esitelmöitsijöinä ja ohjelmansuorittajina. Monet asiantuntijat sekä taiteilijat ovat rikastuttaneet toimintaa esityksillään. Käsityömuuseumia on hoitanut säätiön perustaja Tyyne-Kerttu Virkki.

Vuonna 1983 ilmestyi Tyyne-Kerttu Virkki -Säätiön toinen vuosikirja "Itse tuon sanoiksi virkki II 1981-1982". Vuosikirja käsittelee mm. Tyyne-Kerttu Virkin opetustyötä Eestissä (1934-1936) sekä suunnittelu- ja johtamistehtäviä Aunuksessa (1941-1944). Asiantuntijoiden kirjoituksissa ovat aiheina mm. karjalainen käsipaikkaperinne, vienankarjalainen puvusto, Inkerin naisten pukuja ja käsitöitä.

Karjalaliiton kultainen ansiomerkki on myönnetty 28.5.1983 Tyyne-Kerttu Virkille.

Toimikunnat 1983 – 1986

Perinnetoimikunta	Jatta Tujunen, pj., fil.maist. Soili Borgström, liikunnanopettaja Aune-Mari Kairinen, erityisopettaja Raita Karpo, laulajatar Kaija Kauppinen, tiedotussihteeri Aune Kerminen, johtava hoitaja Eeva Meloni, fil.kand. Martta Ritvanen, toimitusjohtaja
Museotoimikunta	Toini-Inkeri Kaukonen, professori, asiantuntijajäsen Marja-Leena Kaasalainen, hum.kand. Pirkko Sihvo, fil.maist. Orvokki Hyvönen, fil.maist.
Näyttelytoimikunta	Eino Kerminen, sisustusarkkitehti Talvikki Lausala, tekstiilitaiteilija Laura Ryyänen, kuvaamataidon lehtori Jatta Tujunen, fil.maist. Helena Tynell, taiteilija Liisa Vallioja, muotitaiteilija
Julkaisu- ja PR-toimikunta	Soili Borgström, liikunnanopettaja Antti Henttonen, opetusneuvos Onerva Hyvönen, fil.maist. Eino Kerminen, sisustusarkkitehti Tytti Niiles, toimittaja Zuli Tarhonen, toimittaja Aili Tuhkanen, toimittaja Siiri Valli, yhteiskuntat.maist.
Ruokaperinnetoimikunta	Soili Borgström, liikunnanopettaja Tellervo Järvelä, kotitalousopettaja Aune Kerminen, johtava hoitaja Aire Urjamo, arkistonhoitaja
	Pj. Tyyne-Kerttu Virkki osallistuu itse-oikeutettuna kaikkiin toimikuntiin.

Karjalan käkösiä valmistettuna haapapuusta, joka ei patinoidu. Mailis Palomäki oppi taitonsa Joel Nokelaiselta television välityksellä. – Vokki-Virkin joulunäyttely 1985.

Kuva Aaro Asikainen.

Perinne- ja kulttuuritapahtumat

Vuonna 1983

- 11.1. Kuusen karistajaiset: "Nuuttiperinteestä", Martta Ritvanen, Liisa Vallioja.
- 19.2. Laskiaisperinne, avoimien ovien päivä, rokkaisäntänä Väinö Purje. "Kannakselainen laskiaisperinne", Antti Henttonen.
- 26.3. Virpojaiset: "Vanhoja pääsiäistapoja", Matti Vironmäki, Iiris Kähäri, Yrjö Rainio.
- 23.4. Kevät keikkuen tulevi: "Hattu eilen ja tänään", Jatta Tujunen.
- 14.5. Sana ja sävel: Musiikkia ja runoutta.
- 17.9. Kiviniemen markkinat (sakkolalaiseen tapaan), avoimien ovien päivä, kirpputori. Nimipäiväperinne: "Kieliperinteestä, kielien ilmaisun rikkaudesta ja käytöstä", Aune-Mari Kairinen.
- 22.10. Sana ja sävel: Toivo Kuula -matinea, "Karjalaisuudesta kansainvälisyyteen", Raija-Leena Nyborg. "Toivo Kuulan elämäntyöstä", Marja Väisänen. Toivo Kuulan musiikkia: Marja Väisänen, Pirkko Gallen-Kallela, Raita Karpo, Sole Kallioniemi-Garam.
- 25.11. Kuusen koristajaiset: "Lapsuuden joulumuistoja Raudusta (Sakkola)", Liisa Kiesiläinen. Kansainvälistä musiikkia, Svetlana Nicolai Bulgariasta.

Vuonna 1984

- 10.1. Kuusen karistajaiset: "Talvi- ja kesänuutin eroavuuksista", Kaija Kauppinen.
- 18.2. Leikkivää laskiaista: "Naisten työn juhla", Satu Hukkinen. "Muisteloita pellavan viljelyksestä ja kankaan kutomisesta Karjalan kannaksella", Iris Kähäri. "Taulusarja pellavan jalostuksesta", Magdaleena Horttanainen.
- 10.3. Sana ja sävel: Kirjaesittelyt "Asuu yksin", Iris Kähärin ja Anu Kaipaisen kirja "Kaihoja kukkuvat käet", Bachin ja Haydnin musiikkia, Marja Väisäsen oppilaat.
- 14.4. Virpojaiset: Virpomistervehdykset, Aune Seppänen, Liisa ja Eino Kurjen perhe. "Virpominen – taikuutta, kansanuskoa vai karjalaisuutta", Kaisu Vuolio.
- 9.5. Kevät keikkuen tulevi: "Käsine kädessä, historiaa", Jatta Tuojunen. "Kevätmuotia Pukevan kokoelmista", Liisa Vallioja.
- 15.9. Kiviniemen markkinat, avoimien ovien päivä. Nimipäiväperinne: "Vuokselassa vietetyt nimipäivät vuonna 1939", Martta Koiranen.
- 20.10. Sana ja sävel: Hanna Granfeltin laulajatarurasta suomalaisessa oopperassa (1919 – 1932) hänen säestäjänsä Greta Carlsson-Nuotion kertomana. "Laulajattaren lapsuudesta Petäjärven hovissa Sakkolassa", Antti Henttonen. Oopperasävellyksiä Hanna Granfeltin esittämänä (levyiltä). "Aleksanteri Aava, sakkolalainen runoilija, Kalevalan runomitan taitaja", Antti Henttonen.
- 30.11. Kuusen koristajaiset: "Entisajan talonpoikaisjoulu, henkisesti rikas juhla", Toini-Inkeri Kaukonen.

Vuonna 1985

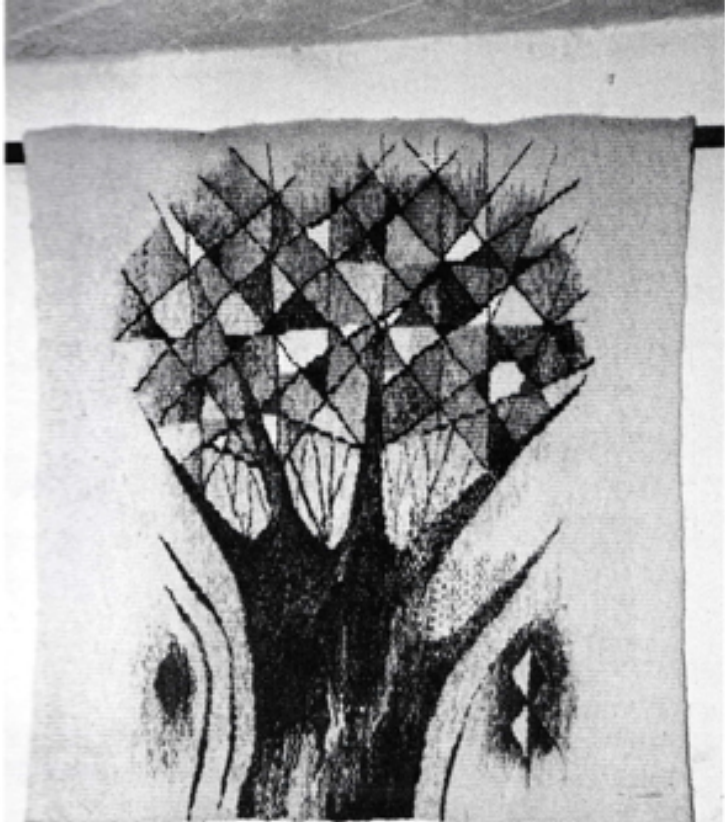
- 18.1. Kuusen karistajaiset: "Joulunajan uskomuksista ja tavoista", Martta Ritvanen. "Tahtoisin löytää joulun lapsen", säveltäjä-professori Ahti Sonnisen elämäntyötä muistellen, Antti Henttonen.
- 16.2. Leikkivää laskiaista, avoimien ovien päivä. "Karjalaisesta ruokaperinteestä", Pirkko Sallinen-Gimpl.
- 30.3. Virpojaiset: "Virpomistavoista", Kaisa Grönholm. "Hiiren häät", Ahti Sonnisen Pessi ja Illusia -opperasta, Mari Kunari sekä kantele, Maaria Karpo.
- 27.4. Kalevalainen iltapäivä: "Muinaispuvuista ja koruista", Sirkka-Liisa Masala. "Karjalaisia kansallispukuja heijastuskuvin", Talvikki Lausala. "Kaunis koru, suomalaisesta spektroliitista", Martta Ritvanen. "Koululaiset ja Kalevala", Kirsti Mäkinen. "Kantelettaren runojen maailmasta", Aune-Mari Kairinen, laulu, Raita Karpo, kantele, Maarit Karpo.
- 17.5. Kevät keikkuen tulevi: Kevätmuotia: Marja Kurjen huivit, Pirkko Pellosniemi kengät, Liisa Vallioja.
- 21.9. Kiviniemen markkinat ja nimipäiväperinne: "Tarinaa sateenvarjoista ja aurinkosuojista", Jatta Tujunen. "Nimipäiväperinteestä", Antti Henttonen.
- 26.10. Sana ja sävel: "Säveltäjäprofessori Armas Maasalon syntymän 100-vuotisjuhla. Säveltäjän tyttären Marjatta Almqvistin, oopperalaulajatar Aino Eleniuksen, kotitalousopettaja Karin Liesmaan ja Tyyne-Kerttu Virkin muistikuvia säveltäjän kotipitäjästä Sakkolasta, haastattelijana Antti Henttonen. "Välähdyksiä Sakkolan kirkon 150-vuotisjuhlakonsertista, jonka pitivät Armas Maasalo ja Aino Elenius".
- 28.11. Kuusen koristajaiset: "Vieraita joulun alla", joulusatu sekä "Joulun alkuperäisestä merkityksestä", Raija-Leena Nyborg.

Vuonna 1986

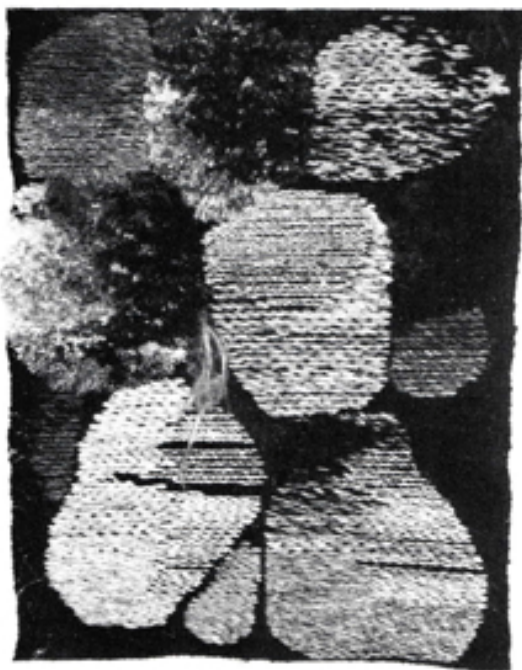
- 18.1. Kuusen karistajaiset: "Suomalaisesta nuuttiperinteestä", Antti Henttonen.
- 15.2. Leikkivää laskiaista, avoimien ovien päivä. "Laskiaisperinteestä", Onerva Hyvönen. "Sukkien historiasta", Jatta Tujunen.
- 8.3. Aunukselaista kansanperinnettä: "Aunuksen käsityöperinteestä", Tyyne-Kerttu Virkki. Siina Taulamon kirja "Vie sinne mun kaihoni Aunuksen Karjalassa 1941-1944", esitely, Aune-Mari Kairinen.
- 22.3. Virpojaiset: "Virpomiseen käytetty oksa on nähty usein elämän oksana", Lea Sapo.
- 19.4. Kevät keikkuen tulevi: "Ajatonta muotia ja Vokki Oy:n yksilöllisiä asuja", Tyyne-Kerttu Virkki. "Kevätasuja Pukevasta", Liisa Vallioja.
- 20.9. Kiviniemen markkinat: Sakkolalainen Kaarina Kekki muistelee Kiviniemen markkinoita, haastattelijana Onerva Hyvönen. Nimipäiväperinne Tyynen päivän merkeissä.
- 25.10. Sana ja sävel: "Karjalaisuudesta tänään", Ritva Heikkilä. "Sakkolalainen kirjailija Aleksanteri Aava ja hänen runoteoksensa, Vanhat mainingit", runonäyttein, Väinö Purje. Erkki Melartinin lauluja, Lahja Hämäläinen, viuluesityksiä, Aaro Asikainen.
- 28.11. Kuusen koristajaiset: "Joulun ajatuksia", Riitta Uosukainen.

Perinne- ja kulttuuritilaisuuksissa on ollut merkittävä osuus musiikilla.

Tilaisuuksien tarjoilussa on pyritty toteuttamaan kunkin tapahtuman aiheeseen liittyvää ruokaperinnettä.

Eeva Renvallin kuvakudos "Pudonnut sini" (1984) Vokki Oy:n kesänäyttelystä.

Eeva Renvallin sekatekniikalla valmistettu "Pieni sininen kukka".
Kuvat Erkki Meloni.

Näyttelyt vuonna 1983

- 12.1.–20.3. Vokin yleisnäyttely
Suomalaista, erityisesti karjalaista koti- ja taideteollisuutta.
- 26.3.–20.4. Pääsiäisnäyttely
Tekstiilejä, virpovitsoja, maalattuja munia.
- 23.4.–10.5. Hattu eilen ja tänään
- 20.5.–13.8. Vokin kesänäyttely
- 16.8.–15.9. Lasi ja liekki
Helena Tynellin lasiveistoksia (50)
- 17.9.–17.10. Syysnäyttely
- 20.10.–10.1. Joulunäyttely
Himmeleitä, joulukoristeita, keramiikkaa, puuta ja tekstiilejä

Näyttelyt vuonna 1984

- 17.1.–15.2. Nyörit, punokset, vyöt, tupsut ja nauhat
(Oy Wilh. Salin Ab:n kokoelmat)
- 18.2.–10.3. Perinnepellava
Maija-Leena Horttanaisen öljyvärimaalauksia pellavanviljelystä pellavakankaaseen Karjalassa
- 1.4.–30.4. Pääsiäisnäyttely
- 9.5.–30.5. Käsine kädessä – historiallinen näyttely,
järjestäjänä Jatta Tujunen
- 2.6.–15.9. Kesänäyttely – parhaita suomalaisen koti- ja taideteollisuuden tuotteita
Kuvakudoksia (Eeva Renvall), perinteistä ja uutta pellavakudonnaista, keramiikkaa ja puuta sekä heinätuotteita (Martta Kiiskelä)
- 20.10.–30.11. Mollanuket ja poppanat
(Päivi Kupiainen Kontiolahdelta)
- 30.11.–31.12. Joulupuu on rakennettu
Irma ja Toivo Majurin himmelit sekä joulun materiaalia ja koristeita.

Rauman pitsiviikolla Vokki-Virkissä (5.1.1985) opetti nyp-lävstä rehtori Annikki Nordlund. — Kuva Antti Henttonen.

Näyttelyt vuonna 1985

- 21.–11.2.** Rauman pitsejä. Näyttelyn esittäjä Annikki Nordlund ja kulttuurisihteeri Birgitta Jaakola.
- 13.–21.3.** Karjalaisia revinnäisiä
Perinteisiä aunukselaisia, osittain Tyyne-Kerttu Virkin suunnittelema sekä Hertta Purhosen nykyaikaisia revinnäistöitä
- 23.3.–12.4.** Pääsiäisnäyttely
- 13.4.–13.5.** Muinaissuomalaiset puvut ja korut, spektroliitit: Kalevala Koru Oy ja Kaunis Koru Oy.
- 15.5.–15.9.** Karjalaisen käsityön näyttely
Tekstiilitaiteilijoiden Silvia Aulion ja Eeva Renvallin tekstiilejä, Anneli Mäkelän poppanoita ja villatöitä sekä Joensuun Kotiteollisuusyhdistyksen taiteilijan Helena Puhakan poppanoita ja kuultokudoksia
- 21.9.–16.10.** Vanhat kirjontamallit
Onerva Hyvösen Jugend-tyyppisiä kirjontatöitä uusin sovelluksin.
Sateenvarjot ja parasollit, Jatta Tujusen esillepanema näyttelyn osa.
- 28.11.** Joulunäyttely
Perinteistä esineistöä, taiteilijoitten yksittäisiä töitä, myös Vokki Oy:n mallistoa.

Karjalainen nurkkaus Vokki-Virkin pääsiäisnäyttelyssä 1986 käspaikkoineen, ikoneineen (Irene Schütz) ja himmeleineen. — Kuva Aaro Asikainen.

Näyttelyt vuonna 1986

- 8.3.–5.4. Pääsiäinen
Maalattuja ikoneja, Maija Aaltonen, Seija Raitanen ja Irene Schütz
- 10.5.–17.9. Kesänäyttely
Seinätekstiilejä ja ryijyjä, Eeva Renvall ja Terttu Tomero.
Pellavatuotteita, Vokki Oy:n karjalaisia käspaikkoja.
Revinnäisiä, Hertta Purhonen
- 20.9.–28.11. Syysnäyttely
Kudottuja liivejä ja takkeja, Heidi Leveelahti
- 28.11.–18.1. Joulunäyttely
Fransuliinoja, pietarsaarelaisen Annapuodin tuotteita, olki-
töitä ja himmeleitä: Hoffman sekä Irma ja Toivo Majuri

Opetuspäivät 1983 – 1986

Perinteisinä opetuspäivinä on harjoiteltu neulakintaan ja pirtanauhan tekoa, pitsinnypläystä ja kehräämistä sekä valmistettu virpovitsoja ja joulukoristeita. Opettajina ovat toimineet Anni Arola, Tellervo Järvelä, Kaarina Kekki, Liisa Kiesiläinen, Annikki Nordlund ja Irma Nypelö.

Kirjoituskilpailu: Käsityöharrastus kodissani 1/86

Tyyne-Kerttu Virkki-Säätiö käynnisti sakkolalalaista käsityöperinnettä käsittävän kilpailun "Käsityöharrastus kodissani 1/86". Kysymykseen tulivat sakkolalaiset käsityöperinnettä edustavat naisten kudonta-, neule-, virkkaus- ym. työt sekä miesten puhdetyöt, puu- ja korityöt. Idean kilpailuun antoi toimittaja Zuli Tarhonen. Toisen palkinnon sai sakkolalainen, Viialasta kotoisin oleva Aliina Liimatainen. Ensimmäistä palkintoa ei jaettu.

Säätiön toiminta lehdistössä 1983–1986

Säätiön toiminnasta on tiedotettu ja julkaistu selostuksia seuraavissa päivä- ja aikakauslehdissä: Karjala, Karjalan Heimo, Suvannon Seutu, Helsingin Sanomat, Uusi Suomi, Hufvudstadsbladet, Pääkaupunki, Töölöläinen (Aili Tuhkanen, Zuli Tarhonen, Leila Renfors), Maaseudun Tulevaisuus (Georg Engeström, Anja Huumo), Hokki (Irma Soinio).

Saadut apurahat 1984

Kansallis-Osake-Pankki ja Koivikko-Säätiö

Jaetut apurahat 1985

Tyyne-Kerttu Virkki-Säätiön apuraha hum.kand. Varpu Taville kirjaston luetelointia varten.

Tavaralahjoitukset

Silvia Aulio, Marita Dristig, Annikki Hannus, Ilmi Helin, Helmi Hilden, Magdaleena Horttanainen, Onerva Hyvönen, Riitta Immonen, Sole Kallioniemi, Elvi Kohvakka, Veera Kyttilä, Karin Melartin, Esteri Salli, Pirjo Suutarinen, Karin Särkkä, Eeva ja Maija Taimi, Irja Turunen, Aino Vehniäinen, Ulla Vuorela.

Esine- ja kirjalahjoituksia eestiläisiltä ja suomalaisilta ystäviltä.

Pirjo Myllylä Omin Käsin -lehden vuosikerrat 1954–1967.

Ostot Virkki-Käsityömuuseon kokoelmiin

Jugend-tyyppisiä käsitöitä Onerva Hyvösen näyttelystä, revinnäisiä Hertta Purhosen näyttelystä, isokokoisia nukkeja Laila Luukkosalta ja puuesineistöä Vokki Oy:ltä.

Alan kirjallisuutta mm. ja lahjoituksina Timo Sarpaneva, Kyllikki Salmenhaara, Ruth Bryk, Lisa Johansson-Pape.

Maailman vanhimman verkon löytöpaikka Antrean – sittemmin Vuoksenrannan – Korpilahden kylässä. Vasemmalla verkon painokivet, oikealla kaarnakohot. Verkko on u-ponnut Suomenlahden ja Laatokan yhdistäneen salmen pohjaliejuun 9000 vuotta sitten. Verkko oli solmittu harmaapajun kuoresta punotusta nyöristä.
Museovirasto/Sakari Pälvi.

Antti Henttonen

KARJALAISUUS ELÄMÄNVOIMAN ANTAJANA

Kasvit ammentavat elämänvoimansa maaperästä juurillaan. Niin teemme me ihmisetkin.

Me karjalaiset olemme rikkaita: meillä on kahdet juuret. Toiset ovat täällä nykyisillä asuinsijoillamme, toiset yhä menetetyssä Karjalassa.

Kun toisen evakkomatkan jälkeen sijoituimme uusille asuinpaikoillemme, olivat juuremme vielä omalla ja esivanhempiemme synnyinseuduilla. Se antoi voimaa toisten juurten kasvattamiseen uuteen kotiseutuun. Emme ehtineet harhailla juurettomina lainkaan. Siinä ehkä onkin selitys yllättävän nopeaan kotiutumiseemme.

Se oli osoitus valtavasta henkisestä voimasta.

Niitä, jotka eivät ole itse eläneet menetetyssä Karjalassa, tietenkin kiinnostaa, millainen se maaperä oli, joka pystyi antamaan tuollaisen elämänvoiman.

Sitä voidaan katsella historian, maiseman, elinkeinojen sekä kulttuurin näkökulmista. Kaikki ne ovat antaneet aineksia kasvumaahamme ja kasvuamme. Tämä on vain pikainen pintavilkaisu.

Historia

Karjalan historia ulottuu kahden miljoonan vuoden taa, jolloin siellä kohosi kuuluisa Karjalainen liuskevuorijono, tuo Kolin kyhmyyn emovuoristo. Skandinaviasta on sen jälkeen kulunut pois kaksi nuorempaakin vuoristoa. Maaperämme on todella vanhaa.

Ja kun maamme kamara paljastui jääkauden jälkeisen meren alta kymmeni-sen tuhatta vuotta sitten, paljastui se ensimmäiseksi Karjalan Kannaksella. Nykyinenkin maamme on siten vanhinta Karjalassa. Kuuluisa Antrean verkko, tuo v. 1913 löydetty maailman vanhin verkko ja samalla ensimmäinen ihmisen merkki Suomessa, kertoo ihmisen harjoittaneen pitkälle kehitettyä kalastuselinkeinoa Kannaksella jo 9 000 vuotta sitten – 4 000 vuotta ennen kuin Laatokka kuroutui sisäjärveksi ja 5 000 vuotta ennen Vuoksen syntymistä.

Sen jälkeenkin on historiamme ollut tapahtumista rikasta. Esi-isämme tulivat idästä ja kaakosta, uskontomme idästä sekä lännestä. Kristinusko oli Novgorodissa "valtionuskonto" jo 350 vuotta ennen ruotsalaisten Karjalaan tekemää ristiretkeä. Ensimmäiset viestit uudesta uskosta lienevät näin saapuneet heimollemme kauppiaiden mukana idästä, pitkin Bysantin kauppateitä, niinkuin monet muutkin kulttuurivaikutteet. Kohtalonamme oli olla idän ja lännen paljon kuljetulla kynnyksellä, yhdessä Euroopan rauhattomimmista asuinpaikoista. Eivät meidän tekemämme evakkomatkat ole olleet ensimmäisiä eivätkä ainoita; niitä on ennenkin tehty, molempiin ilmansuuntiin.

Tomaatintaimia kasvatetaan "kouluttamalla", siirtämällä uuteen kasvumul-taan. Heimomme on saanut historiansa aikana tällaista koulutusta. Ehkäpä siitä syystä meidänkin juurtumisemme oli niin nopeaa.

Maisema

Jos Karjala oli asuinpaikkana yksi maanosamme rauhattomimmista, se oli myös yksi kauneimmista. Ajatelkaamme Karjalan Kannasta kahden "meren" välissä, Suomenlahden ja Laatokan. Tai Laatokan-Karjalaa vuonomaisine lah-tineen ja kaukonäköaloineen. Tai Vuoksen rantamia koskineen ja laajoine lahdelmineen – tai mitä muuta tahansa seutua maakunnassamme. Suomen-lahden rannikon asukkaat ja kesävieraat muistavat kaihoten itäisen Suomen-lahden hiekkarannat, tuon 70 km pitkän kultarannan, jossa jääkauden kul-jettama hieno hiekka ulottui sadan metrin syvyyteen, ennenkuin löytyi pe-ruskallio.

Maiseman kauneus ei ollut vain maan ja veden muodoista syntynyttä. Sitä lisäsi rehevä kasvillisuus, joka suotuisan ilmaston ja ravinteista rikkaan maa-perän ansiosta oli monin paikoin harvinaista. Mainitsen vain Kannaksen jalo-lehtipuumetsiköt ja Sortavalan seudun saniaislehdot.

Ihmisen kelpasi elää siellä.

Elinkeinot

Hedelmälliset pellot, joita perattiin lisää soita kuivaamalla ja järviä laskemalla – 1920- ja 1930-luvulla 57 % – ja muut rikkaat luonnonvarat vaikuttivat edullisesti elinkeinojen kehitykseen. Suuren Pietarin läheisyys oli etu sekä haitta. Se loi teollisuutta ja vilkastutti kaupankäyntiä, suuri metropoli kun imi kaiken. Mutta se myös hidasti maatalouden kehitystä, liian monet miehet kun viihtyivät paremmin Pietarin rahtitiellä kuin pelloillaan. Eikä Pietarin tie kasvanut heinää, niin sananparsa sanoi. Tämä raja pidettiin: Pietarista ei tuotu etunimeä eikä vaimoa.

Kun valtakunnan raja sulkeutui, syntyi aluksi suuri hämmennys kauppateiden katketessa. Mutta pian isännät ja emännät iskivät kuokkansa peltoon, ja jälkeä alkoi näkyä. Karjalasta kehittyi kahdessa vuosikymmenessä yksi eturivin maakunnistamme kaikilla elämänoilla: maataloudessa, teollisuudessa, liikenteessä, kaupankäynnissä, kulttuurissa. Jo yksi esimerkki kertoo paljon. Karjalan Kannaksella oli maan tihein rautatieverkko. Se Saimaan kanavan ja johtavien suursatamien kanssa osoitti maakunnan elämän voimakkaan sykkeen.

Valistustahto

Se, että osa Karjalaa sai kokea lahjoitusmaakirouksen, vaikutti luonnollisesti tämän alueen väestön henkiseen aktiviteettiin. Ei kannattanut raataa liikaa, koska siitä rangaistiin lisäveroilla. Tilanne oli samantapainen kuin tämän päivän Suomessa: verotuspolitiikka tappaa yritteliäisyyden. Mutta kun lahjoitusmaatalonpojat vapautuivat itsenäisiksi maanviljelijöiksi, alkoi ennennäkemätön uurastus sekä taloudellinen ja henkinen kasvu.

Karjalasta kehittyi myös kansanvalistuksen ja kaikkinaisen kulttuuritoiminnan aloilla eturivin maakunta. Nuorisoseura- ja muu kansalaisjärjestötoiminta kukoisti, osuustoiminta-aate löysi otollisen maaperän, kouluja ja aikuisoppilaitoksia perustettiin, kirjastotoiminta kulki maan kärjessä jne. Rannan kihlakunnassa Etelä-Kannaksella kävi oppivelvollisuusikäisistä lapsista koulussa jo 83 % oppivelvollisuuslain tullessa voimaan 1920-luvun alussa. Taiteiden harrastus kukoisti. Lehdistö oli vireää ja voimakasta.

Toivoisi tutkittavan, mitkä kaikki tekijät vaikuttivat maakuntamme väestön valistus- ja kulttuuritahtoon sekä sen taloudelliseen nousuun. Siinähan oli jotain poikkeuksellista.

Larin Parasken (s. 1833) äidin äiti Outi Komonen oli kotoisin Sakkolan Räihärannasta. Paraske oli älykäs ja hyvämuistinen runolaulari. Häneltä merkittiin muistiin (1877) A. Borenius-Lähteenkorva 26 runoa ja A. Neovius (1887) noin 32.000 säettä runoja, sananlaskuja, itkuvirsiä. Mutta Paraske oli taitava myös käsistään. Hän valmisti mm. yli sata harakkaa, "sorokkaa", Sakkolan kansallispuvun päähinettä sekä paidan rakkoja ja esiliinoja.
Maalaus A. Edelfelt

Runoperintö

Kun puhumme karjalaisuudesta elämänvoiman antajana, emme voi unohtaa Karjalaa kansanrunojemme kotina. Tiedämme tämän päivän tutkimuksen valossa, että monet kansanrunoista ovat kansainvälistä kulttuuriperintöä, mutta yhtä hyvin tiedämme, että niiden säilyttäjät ja siirtäjät antavat runoihin aina myös jotain itsestään. Me emme kiistele enää siitä, missä runot ovat syntyneet. Me tiedämme, että ne säilyivät Karjalassa, jossa ihmisten henkinen rakenne ja läheinen suhde luontoon, väestön syrjäinen sijainti salojen keskellä ja runoilijalle suojele ortodoksinen uskonto yhdessä auttoivat niiden säilymistä tallentamiseen asti. Runot ja niihin liittyvä elämänmuoto antoivat sukupolvesta toiseen voimaa ja uskoa kestää ankaran luonnon ja muiden ympäristötekijöiden paineita. Ehkäpä heimomme runoilijalle ja niiden sanomalle altis mieli on ollut samantapainen voima koko heimolle, rintamaillakin, missä voimakkaammat ulkoiset kulttuurivirtaukset olivat jo laimentaneet perinteisen runosuonen sykkettä.

Bomban Kalevala-draama välittää tänään meille sanomaa tuosta myyttisestä elämänvoimasta.

Wiipurilaisen Osakunnan
Laulajat vaalivat ilahdut-
tavalla tavalla vanhaa kar-
jalaista musiikkiperinnet-
tä jatkuvasti uusiutuvien
voimin. Kuoroa johtaa
Erkki Pullinen.

Kuva Antti Henttonen.

Paljon meni – enemmän jäi

"Kaik mäs eikäs piisantkaa!" on ollut tuttu sanonta, varsinkin heti sotavuosien jälkeen.

Paljon totisesti menikin: 260 000 ha peltoa, 2,5 miljoonaa ha metsää, 4 000 km uittoväyliä, 40 % maamme merikalastuksesta, 17 % maan sähkövoimasta, 900 km rautatietä, maan suurimmat puutavaranvientisatamat, 600 koulutaloa, muita kulttuurilaitoksia, 450 teollisuuslaitosta jne. Mutta eihän kaikki mennyt. Jäivät ihmiset, muistot ja perinteet, jäi karjalainen kulttuurimme.

Se on jatkuva elämänvoiman lähde.

Se ei saa merkitä käpertymistä omaamme, vaan mukaan menemistä omillakin eväillämme, kansallisen kulttuurimme rikastuttamista oman osakulttuurimme antimilla.

Ase tähtien sodassa

Ylikansallinen kaupallinen viihdeteollisuus uhkaa tänään tukahduttaa pienet kansalliset kulttuurit. Oma suomalainen kulttuurimme rakentuu sen vanhoihin perinteisiin pohjautuville osakulttuureille. Yksi näistä elementeistä on karjalainen kulttuuriperintömme. Miten hyvin onnistumme lujittamaan ja hoitamaan sitä, sitä paremmin pystymme puolustamaan myös suomalaista kulttuuria satelliittien kautta meihin kohdistuvassa henkisessä tähtien sodassa.

Vuonna 1924 toimintansa aloittanut Sakkolan Petäjärven emäntäkoulu, jonka maat olivat samannimisen lahjoitusmaahovin entistä omaisuutta, oli yksi Karjalan kannaksen maa- ja kotitalouden edelläkävijöitä. Työne-Kerttu Virkki oli ensimmäisiä oppilaita (1924). Petäjärven hovi oli kuuluisan laulajattaremme Hanna Granfeltin lapsuudenkoti. (Museovirasto)

Sakkolan Petäjärven lahjoitusmaakylässä kääntyi historian lehti itsenäisyytemme alkuvuosina. Petäjärven kantalalle perustettiin valistuksen ahjo Kannaksen tuleville emännille. Katkeeraus muuttui toivoksi ja uskoksi paremmasta tulevaisuudesta.

Sakkola kuului siihen osaan Karjalaa, jota sotajoukot ovat tallanneet vuoroon itään ja länteen. Herrat ovat vaihdelleet, eivätkä kummatkaan kohdelleet kansaa lempeästi. Erityisesti lahjoitusmaajärjestelmä rehotti häätöineen, sortoineen ja julmuuksineen usean vuosisadan ajan. Pahinta sorto oli Petäjärvellä kreivi Musin-Pushkinin ja Freedericksien paroonisuvun aikana.

Vuonna 1867 Suomen valtiopäivät vihdoin päättivät lunastaa lahjoitusmaat, jolloin seudun talonpojille avautui mahdollisuus päästä itsenäisiksi maanviljelijöiksi. Petäjärven tilat lunastettiin 1873-74, mutta talon osittamistoimituksessa päästiin vasta v. 1911 niin pitkälle, että hovin maita ruvettiin jakamaan itsenäisiksi pientiloiksi. 18.10.1924 talonpojat saivat lopulta kauppakirjan muodossa lopullisen omistusoikeuden tiloihinsa. Osa Petäjärven kantatilasta jäi kuitenkin valtiolle.

Lahjoitusmaiden lunastuksen jälkeen ryhdyttiin moniin ponnistuksiin entisen lahjoitusmaaväestön elinolojen parantamiseksi. Tavoitteisiin kuului mm. maatalousalan oppilaitosten perustaminen ja lisääminen. Silloin syntyi ajatus emäntäkoulun perustamisesta Petäjärven kantatilalle.

Opettaja Matti Valkonen ja agronomi Erkki Pullinen – molemmat kansanedustajia – tekivät asiasta aloitteen. Senaatin maanviljelystoimituskunta antoi v. 1913 asian valmistelemisen maataloushallituksen ja Viipurin läänin maanviljelysseuran johtokunnan tehtäväksi. Tavoitteenä oli puutarha- ja emäntäkoulun perustaminen sekä sitä varten tarvittavan opetussuunnitelman ja talousarvion laatiminen. Asia jäi kuitenkin senaatissa vihreän veran alle.

Lähipitäjien maamiesseurojen ja marttayhdistysten edustajat päättivät v. 1920 Pyhäjärven Konnitsan maamieskoulussa pidettyjen maamiespäivien yhteydessä ryhtyä uudelleen toimiin. Perustettu toimikunta päätti anoa "mitä pikimmin perustettavaksi Talous-, Puutarha- ynnä talvisin myös Kasityökoulun Petäjärven kantatilalle". Kansanedustaja Matti Valkonen teki asiasta eduskunta-aloitteen, mutta se hylättiin.

Maataloushallituksen ylijohtaja Uno Brander, joka oli innokas rajaseudun ystävä, teki viraston opetusosaston päällikön, maatalousneuvos Erkki Hällströmin kanssa kuitenkin kaikkensa koulun aikaansaamiseksi. Kun maataloushallitus sai v. 1922 aikaisempaa runsaammin rakennusrahoja, kunnostettiin Petäjärven hovin päärakennus. Koulun toiminta voitiinkin aloittaa siinä maaliskuussa 1924.

Ensimmäiseksi pidettiin runsaat kaksi kuukautta kestäneitä käsityö- ja talouskursseja. Vuonna 1925 alkoi varsinaisen emäntäkoulun toiminta.

Kantatila oli vuosikymmenien aikana lohkottu liian pieneksi koulun tarkoituksiin. Lisähankinnoilla muutaman hehtaarin tila kasvoi 60 ha:n laajuiseksi, josta 17 ha oli peltoa, puutarhaa ja laidunta, loput metsää.

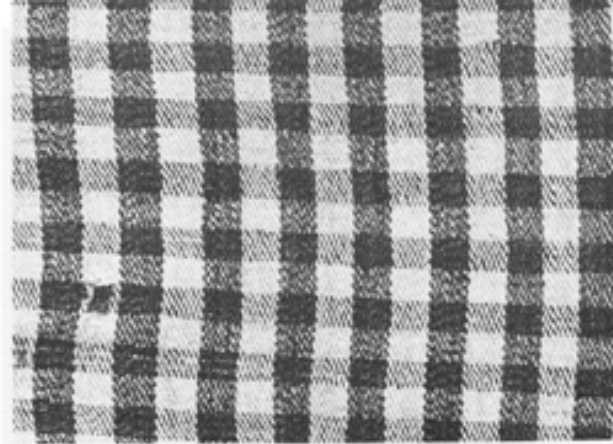
Koulu sai innostuneen vastaanoton kannakselaisten sekä kauempaakin olevien kotien ja nuorten taholta. Pyrkijöistä voitiin tuskin puolet ottaa sisään. Rakennuksia laajennettiin niin, että saatiin tilat 40–50 oppilaan tarpeisiin.

Opetuksen pääaineita olivat ruokataloudenhoito, puutarhanhoito, käsityöt sekä karjan- ja pienkarjanhoito. Lisäksi järjestettiin lyhyempimuotoisia pienviljelijäkursseja. Opetusohjelma pyrki antamaan tuleville emännille mahdollisimman monipuolisia valmiuksia. Yhtenä Kannaksen monista maa- ja kotitalousalan oppilaitoksista Petäjärven emäntäkoulu teki arvokasta työtä maakuntansa maa- ja kotitalouden tason kohottamiseksi.

Koulun toiminta-aikana ehti sillä olla vain kaksi johtajaa. Ensimmäisenä oli agronomi Hanna Karttunen, innostava karjalainen persoona, ja toisena hämääläissyntyinen Greta Helminen, joka hänkin voitti kaikkien luottamuksen ja myötätunnon.

Petäjärven emäntäkoulun tuloksellinen työ jäi vain puolentoista vuosikymmenen mittaiseksi. Koulutalo tuhoutui perustuksiaan myöten talvisodan kolmantena päivänä. Petäjärven emäntäkoulu jatkaa toimintaansa Naantalissa.

Eri lähteitä: Sakkolan historia ym.

Jämskeläisen katevaipan pintaa. Kudottu 1800-luvulla. Kansallismuseon kokoelmat.

Toini-Inkeri Kaukonen

KIRJAVA KU TIKKA, LEVIÄ KU LEHMÄNNAHKA MUUAN VANHA PEITETYYPPI

Sakkolasta muistiinmerkitty, otsikkona oleva arvoitus tarkoittaa musta-valkeata, ruudullista, paksua vuodepeitettä eli kannakselaisella nimellä *katevaippaa*. Se oli eräs kansanomaisten peitekudonnaisten vakiotyyppi ja aikoinaan ominainen pääasiallisesti savo-karjalaiselle alueelle.

Pohjolan kylmässä ilmastossa ovat lämpimät vuodevaatteet olleet tarpeellisia, etenkin kun entisajan hirsihuoneet eivät olleet kovin lämpimiä. Kuviolliset villapeitteet olivat aikoinaan kansanomaisen sisustuksen näkyvimpiä tekstiilejä ja merkittävä kansantaiteen laji. Länsi-Suomen maakuntien vauriissa kyläyhteisöissä kudottiin omavaraistalouden aikana monentyyppisiä kuviollisia peitteitä. Laajalla savokarjalaisella metsä- ja kaskiviljelyalueella asuttiin myöhään, yleensä 1800-luvun lopulle asti, savutuovissa ja nukuttiin penkeillä ja joukkovuoteilla lattialla; myös isännän ja emännän erillinen sänky oli siellä paikoitellen myöhäinen. Näin ollen ei länsisuomalaisten koristeellisten peitteiden kudonta paljontaan levinnyt savo-karjalaisiin talonpoikaiskoteihin. Lattiavuoteilla oli tarpeen lämmin, kookas ja vahva peite, joka itse pystyttiin valmistamaan. Sellainen oli itäsuomalainen saran tapaan vanutettu vaippa eli katevaippa, täysvillainen, tasaruutuinen, toimikassidoksinen, luonnonmusta-valkea tai musta-harmaa peite, jonka ruuduissa paikoitellen oli myös punaista.

Paljon hyvää villaa vaatineiden ruutuvaippojen kudonta unohtui monin paikoin 1900-lukuun mennessä uudempien peitetyyppien tieltä ja sänkyjen yleistyessä. Kauimmin tätä vanhaa peitetyyppiä kudottiin ja käytettiin Karjalan kannaksella ja Kaakkois-Savossa. Kannakselaista muistitietoa katevaipoista saatiin talteen vielä vuonna 1962 Seurasäätiön kirjeenvaihtajatiedonantajilta vastauksina tehtyyn kyselyyn, täydennykseksi eri museoista ja arkistoista saataviin tietoihin.

”Istuu ko Muolaa morsee vaippa sylis”

Talontyttärien perintö- ja myötäjaisvaatteisiin kuului savo-karjalaisella alueella ylimuistoisista ajoista lähtien ruudullinen vaippapeite, vällyjen, turkin ja valkean sarkanutun eli viitan ohella. Kansatieteilijä A. O. Heikel on kertonut vuonna 1879 Etelä-Karjalan muistiinpanoissaan: ”Vaipan täytyi olla jokaisella tytöllä, se oli tähdellinen kapine, ei ilman sitä voinut miehelään mennä, sillä millä he itsensä peittävät. Sen päälle hän ensin astuu tultuansa miehelän pihalle.” Lisäksi Heikel mainitsee, että papin tultua taloon levitettiin vaippa hänen alleen penkille, pakkasilla se oli kirkkoreessä jaloilla ja ruumisarkku peitettiin vaipalla vainajaa haudausmaalle kuljetettaessa. – Kun nuoret avioparit nukuivat Kannaksella ensimmäisenä aviovuotenaan läpi talven lämmittämättömässä aitassa eli tupasessa telttamaisella uutimella verhotussa nurkkasängyssä, oli paksu vaippa tarpeen pitkävillaisten vällyjen lisäpeitteenä. Heinjoella sarkainen peitevaippa joskus pakkasella ripustettiin aittavuoteen ylle uutimeksi, jotta hengitysilmä pysyi lämpimänä. Myös kesällä aitoissa nukuttaessa vaippaa tarvittiin peitteenä. – ”Akat suojelivat ulkona itseään samoilla vaipoilla” ennen hartiasaalien muotiintuloa 1800-luvulla (Lemi).

Pieneläjätkin pyrkivät hankkimaan talouteensa villaisen katevaipan. ”Muita tilavaatteita ei köyhillä ollutkaan kuin ristikäs vaippa” (Antrea). Sosiaaliset eroavuudet kuvastuvat myös siinä, että vähävaraisten oli joskus tyydyttävä vaipassaan perinteellisen villaloimen sijasta rihmaloimeen (tietoja etenkin Pohjois-Karjalasta). Kaikkein köyhimmät eläjät ja yleensä myös talonpoikaistalojen muut asukkaat kuin talon oma perhe, mm. penkeillä ja uunilla nukuneet, joutuivat pitämään peitteinään vanhoja nuttuja ym. joutovaatteita ja rikkikuluneita vaipan- ja vällynrisoja.

Itä-Suomessa villainen ruutuvaippa siis kuului kotien perusvarusteisiin. Se arvioitiin Kangasniemellä v. 1789 perunkirjassa lähes lehmän hintaiseksi, ja sen kestoajaksi laskettiin siellä 1800-luvun lopulla noin 100 vuotta.

”Kapea on kasakan vaippa kahden katteeksi”

Tämä antrealainen sananparsi on varoitus tytöille ”kasakan” eli rengin vaioksi menemisestä. Se osoittaa, että katevaippojen kokoon vaikutti varallisuus, etenkin käytettävissä ollut villamäärä. Samaan viittaa Inkerinmaalta saatu sananlasku ”Viruta jalkojas sev verra mikäli vaippaa piisajaa” (elä varojesi mukaan). Savo-karjalaiset ruutuvaipat olivat kuitenkin yleisesti isompia kuin länsisuomalaiset peitteet, esim. ryijyt, koska vaippojen piti tarvittaessa ulottua monen hengen peitteeksi yhteisellä lattiavuoteella. Vaipassa oli yleisimmin kolme piedintä eli se oli kolmipistyinen (pisty, pysty = kankaan leveys) eli ”kolmiteräinen”. Varakkaan karjalaistalon tyttären kapiovaipassa saattoi olla neljä, jopa viisikin (Kirvu) piedintä ommeltuna yhteen lujalla pellavarihmalla. Joskus vaippa oli neliömäinen, Kivennavalla 2,5 m ”kanttiinensa”. Paikkakunnittain vaippojen koko jonkin verran vaihteli. Kaukolassa se yleensä oli 4x2,5 kyynärää. Ruokolahdella mittaamani kolmipietiminen,

Ruutuvaipan levinneisyys 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun, arkisto- ja muistitietojen, museoesineiden ja valokuvien mukaan. Levinneisyyskartta poikkeaa jonkin verran Suomen kansankulttuurin kartaston (1976) ruutuvaipan kartasta, johon ei oltu käytetty kaikkia perinnearkistoja ja johon sisältyy joitakin virheellisesti ruutuvaipoiksi tulkittuja lähdetietoja.

sukuperintönä säilytetty vaippa oli kooltaan 245x180 cm. Yli kaksimetrinen vaippa ei ollut harvinaisuus.

Muuan lemiläinen kolmipietiminen vaippa painoi 4,2 kg (2,2x2,2 m). Viisi-kin kiloa parasta selkävillaa saatettiin käyttää hyvään kapiovaippaan, paikoitellen taas tyydyttiin 6 naulaan villoja. Vähempiarvoisiin kudonnaisiin kelpasi purkulankakin. Vaipan lankoja ei yleensä kerrattu – se näyttää olevan myöhäistä – vaan ne kehrättiin paksuiksi ja kieriksi, kude oli joskus jopa 2 mm paksua. Vanutus lisäsi vaippojen lämpimyyttä ja kestävyyttä. – Villainen loimi on vanhoillinen piirre. Länsisuomalaisten kuviopeitteiden loimet ovat olleet pellava-, hamppu- tai pumpulirihmaa.

Ruutuvaippojen sidos oli tasaviivaista nelivartista toimikasta, esimerkkejä on myös vanhoillisesta kolmivartisesta toimikkaasta. Joskus kudottiin eteläkarjalaiset vaipat edellistä koristeellisemmaksi ja suuritöisemmäksi murtotoimikkaaksi samoin kuin usein myös Viron ruudulliset vaipat. Poikkeuksellisesti on toisinaan kudottu pelkästään loimiraitaisia musta-valkeita vaippoja (Tytär-saari, Koivisto, Savitaipale, Sippola).

Ruutujen koot ja värit

Perinteisesti vaippojen ruudut olivat kahden tai kolmen sormen levyisiä tai puolitoista tuumaa, siis noin 3–5 cm. Ruokolahdella muistettiin, että eri talojen vaipoissa ruutujen koot vaihtelivat. Etelä-Karjalasta on näytteitä pieni-ruutuisista vaipoista, joissa ruudut olivat noin yhden sormen levyisiä. Pohjoisilta alueilta on tietoja vain isoruutuisista vaipoista. Harvinaisia olivat vaipat, joihin oli sisätty kapeita, mustia lisäjuovia eli "aisoja" (Lemi) tasaruutujen viereen. Harvoin on kutoja poikennut perinteisestä tasaruudutuksesta kuten Anjalasta Kansallismuseoon saadussa valkeassa sarkavaipassa, jossa ruudutus koostuu kapeista mustista juovista. Luonnonmustan eli lampaanruskean, luonnonvalkean ja harmaan tyylikkään väriyhdistelmän ohella on Etelä-Karjalassa ja Etelä-Savossa valkean tilalla käytetty 1800-luvulla vaippojen ruuduissa punaista, joskus sinistäkin lankaa varsinkin eteläisen Saimaan ympäristöpitäjissä.

Yksinkertaiset ruutumallit ovat kansainvälisiä ja ajattomia erilaisissa kudonnaisissa esihistoriallisista teksteilleistä lähtien. Suomen vanhoista kansanteksteilleistä voidaan vertauskohtana mainita Länsi-Suomen rannikkoseutujen vanhoilliset ruudulliset alusvaipat eli villalakanat. Vaippon ruudut eivät olleet millilleen yhtä suuria, mikä antoi eloisuutta kudonnaiselle, samoin kuin kierä käsin tehty lanka. Samaa yksilöllistä elävyyttä ei ole nykyisissä teollisuuslangasta kudotuissa ja täsmälleen tasaruutuisissa peitteissä. ”Paksut villavaipat olivat vaikeat kutoa, mutta oivalliset peitot”. Joskus niitä valmistettiin yhteisloimessa ”yhden tai useamman naapurin kanssa, mikä vähensi työtä” (Mikkelin mlk.).

Katevaipan levinneisyys, syrjäytyminen ja nimitykset

Ruudullinen villavaippa oli 1800-luvulla käytössä yleisimmin Etelä-Karjalassa ja Etelä-Savossa, mutta sitä muistettiin ja monin paikoin silloin vielä käytettiin myös Laatokan Karjalassa, Pohjois-Karjalassa, Pohjois-Savossa ja Kainuussa, kun taas keskisestä Savosta on vain vähän tietoja tästä peitteestä. Lisäksi tässäkin ilmiössä itäinen edustus on aikoinaan ulottunut myös Kymenlaaksoon, Anjalaan ja Sippolaan asti, kuten vaippatietojen vanhin kerrostuma osoittaa. Kymenlaaksossa tämä peitelaji kuitenkin syrjäytyi jo 1800-luvun alussa uudentyypisten kotikutoisten peitteiden tieltä. Siitä kertoo 1840-luvun Virolahtea kuvannut Elias Rauusi: ”Ennisaikoina olivat vaan kokovillaset vaipat, harvoilla mustilla rist-viiruilla kaunistelut, jotka siitten vanutettiin saran tavalla vahvaksi paksuksi ja lämpimäksi. Nykyaikana niitä ei enään tehdä etkä niitä enään saa nähäkses muuvalla jos ruumisarkun peitteenä veetäissä kirkollen. Nykyään vaan tehään – korjia tääkiä ja ryijyjä vaippoin asemelle”.

Kaakkois-Suomessa etenkin Karjalan kannaksella sekä Rautjärven–Ruokolahden seudulla ja eteläisen Saimaan ja Lappeenrannan ympäristössä (Taipalsaari, Lemi, Savitaipale, Suomenniemi) sekä Suomenlahden saaristopitäjissä vanhan sukupolven kapiovaippoja oli käytössä vielä 1910–20-luvuilla, jopa talvisotaan asti (Antrea, Savitaipale, Tytärsaari) ja myöhemminkin kuten Lemillä, jossa vielä 1900-luvun alussa tiedetään kudotun vaippoja. Eteläisen Saimaan ympäristöpitäjät ovat muutenkin kansankulttuuriltaan vanhoillisia. Vaippon syrjäytyminen johtui mm. Etelä-Karjalassa lampaiden pidon ja lattialla nukkumisen vähenemisestä sekä halvemmän *puumaltäkin* eli vanupeitteen ja ostohuopien käyttöön tulosta. Ruvettiin myös entistä enemmän kutomaan puolivillaisia *lankatäkkejä* eli kuderipsipeitteitä, joita ennen oli käytetty lähinnä hevosloimina.

Kannakselta kapiovaipan alue jatkui Inkeriin, jossa kudonnaistyyppi ja käyttö olivat samat kuin Suomessa. – Vienen ja Aunuksen Karjalassa luonnonvärisiä vanutettuja ruutuvaippoja kudottiin jonkin verran. Siellä niiden on ar-

veltu olleen Suomesta saatua vaikutusta. – Venäläisellä taholla näyttää ruutuvaippaa vastaava villakudonnainen olleen harvinainen, ehkä mm. siitä syystä, että venäläisissä tuvissa oli korkeat makuulavitsat, joilla riitti kevyempikin peite.

Kokovillaisen ruutupeatteen nimitys oli koko inkeriläis-savokarjalais-kainuulaisella alueella *vaippa*, lukuunottamatta vähäisiä eteläkarjalaisia poikkeamia ja sitä, että Pohjois-Savossa *vaippa*-nimitys oli ilmeisesti unohtunut ennen kuin itse peitetyyppi. – Raudussa ja Sakkolassa *vaippaa* sanottiin myös *kate-nutuksi*, mikä merkityksen kehityksen kannalta liittyyneen siihen mm. Skandinaviassa tunnettuun ilmiöön, että muinoin samaa suorakaidemaista villavaatetta pidettiin päivisin nutun tapaan hartiavaatteena ja öisin peitteenä.

Vanhahtavalla ja harvinaiseksi muuttuneella *vaippa*-sanalla on edellisen lisäksi murteissa muita merkityksiä, jotka osaksi juontavat juurensa siihen, että entisaikaan on samaa kudonnaista käytetty eri tarkoituksiin:

- Varsinais-Suomessa ja osassa Ala-Satakuntaa *vaippa* on yksiselitteisesti puolivillainen aluslakana, jolla on ainakin keskiaikaan palautuvat perinteet;
- Etenkin Kymenlaaksossa ja Uudellamaalla *vaippa* tarkoittaa hartiaviittaa tai löysää takkia. Mm. Virossa on vastaavaa merkityksien kehitystä: hartiahuivi *soba* (suom. *sopa*) merkitsee Saarenmaalla vuodepeitettä;
- Etelä-Hämeessä *vaippa* merkitsee kotikutoista, pujotuksilla koristettua kuderipsipeitettä;
- Laajalti Länsi-Suomessa *vaippa* tarkoittaa lapsen kapaloaatetta.

Ikivanha katevaippa

Tämän peitetyypin levinneisyys, samat käyttötavat ja sama nimitys lähtien Inkeristä kautta savo-karjalaisen alueen Pohjois-Pohjanmaan rajoille antavat ymmärtää, että kysymyksessä on itäsuomalaisen kulttuurin hyvin vanhaan kerrostumaan, elämisen ja asumisen perustarpeisiin kuulunut esine. Siihen vähäiseen mutta käytännölliseen irtaimeen, jota erämaihin kaskeamaan ja asumaan lähteneet savolaistalonpoikien perheet tarvitsivat, kuului välttämättömiä työkalujen ohella mm. kotieläimiä kuten lampaita, joista saatiin aineksia vällyihin ja kudonnaisiin talvipakkasten varalle. Yksinkertaiset kangaspuut pystyttiin kodeissa itse valmistamaan. Koko perhettä lattiavuoteella suojaava toimikkinen sarkavaippa, sukupolvia kestäväää käyttöä varten tehty, oli itäsuomalaisen erämaatalon arvo-omaisuutta.

Katevaippa ilmeisesti kuuluu karjalaisen kulttuurin niin vanhaan kerrostumaan, että se ehti mukaan savo-karjalaiseen erämaiden asutusliikkeeseen. Tekstiilityyppinä karjalainen ja virolainen katevaippa saattavat edustaa pari tuhatta vuotta sitten germaaneilta omaksuttua, Suomessa ja Virossa vanhoiltaan säilynyttä kudonnaista.

Täysvillainen ruudullinen toimikasvaippa kuului myös Virossa kansanomaisiin peitetyypppeihin, ja sen yleisnimitys on vanhoihin germaanisiin lainoihin kuuluva vaip. Erityyppisistä ruudutuksista pidetään perinteeltään vanhimpina Saarenmaalle ja Länsi-Virolle ominaisia tasaruutuisia kolmipietimisiä musta-valkeita vaippoja (Kalju Konsin: Eesti rahvapärased vaibad, Tartu 1964).

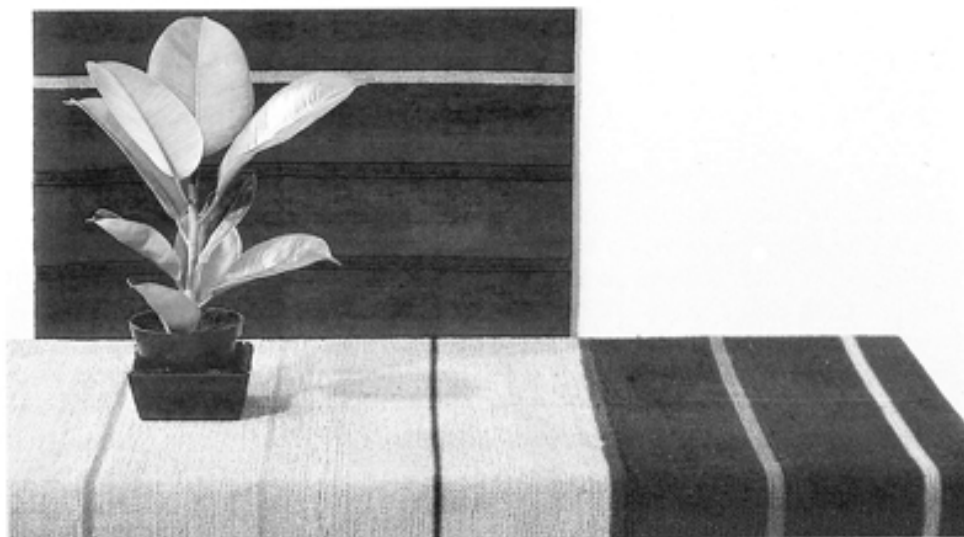
Tanskan ja Pohjois-Saksan esihistoriallisista suo- ja hautilöydöistä on talletettu näytteitä ruudullisista nelikulmaisista villaisista hartia- ja peitevaipoista. Niissä on esimerkkejä myös tasaruutuisista, luonnonvärisistä täysin karjalaisen katevaippojen kaltaisista neliniitististä toimikkaista. Sellaista toimikasta voitiin kutoa myös pystyloimisilla kangaspuilla. Toimikassidosta on todettu vanhemmalta rautakaudelta alkaen Skandinaviassa, jossa sitä pidetään antiikin Roomasta mm. kaupan välityksellä levinneenä kulttuuriuutuutena.

Skandinaaviselta taholta voidaan vertailukohtana mainita, että Pohjois-Norjassa on Lofotein rannikolla kudotuissa vanhoillisissa pitkänukkaisissa vene-ryijyissä ollut ruutuvaipan kaltainen toimikkainen villainen pohjakudos, jossa ilmeisesti on säilytetty ikivanhaa peitekudonnan perinnettä. Tavallisesti ryijyjen pohjakudos on ollut kaksiniitistä kuderipsiä.

Muoin sama villainen nelikulmainen vaate palveli päivisin hartiaviittana ja öisin nukkujan alustana tai peitteenä tai siihen kääriytyttiin. Tätä perinnettä säilytti suomalainen ruutuvaippa myöhään. Suomen kielen vaippa-sana juontaa juurensa ikivanhasta germaanisesta, saman vartalosisesta sanasta, joka aikoinaan merkitsi sekä peittämistä että käärimistä.

Kansanomaisten käyttötekstiilien mallistolle on ominaista vanhoillisuus, etenkin jos sitä tukee käytännöllisyys kuten savo-karjalaisen katevaipan – lämpimän, vahvan ja kauniin – lattiavuoteiden peitteen kohdalla on laita. Siinä säilyi 1900-luvulle esihistoriallinen kudonnaistyyppi, milloin se sitten lieneekin omaksuttu. Muita esihistorialliseen aikaan palautuvia, Pohjoismaissa nykyaikaan säilyneitä tekstiilityötapoja ovat mm. lautanauhakudonta, verkkovyötekniikka ja neulakinnasompelu, kun taas esim. ryijypeitteen nukitus on Pohjoismaissa keskiaikaista, mutta sen pohjana oleva kaksiniitinen kuderipsipeite on esihistoriallista perua.

Tämän kirjoituksen arkistolähteet ja kirjallisuusviitteet on tarkemmin mainittu kirjoittajan tutkielmassa "Savo-karjalainen katevaippa", joka on julkaistu Kalevalaseuran vuosikirjassa vuonna 1978.

Poppana seinävaatteena ja sängynpeitteenä. Pirkanmaan Kotityö Oy 1984

Pirkko Pajunen

NUKERI eli POPPANA

Tämän ajan "muotikudonnainen" poppana sai alkunsa Tampereella prof. Toini-Inkeri Kaukosen kirjoitettua Kotiteollisuuslehdessä v. 1963 riepukudostutkimuksensa tuloksista. Tällöin ilmeni, että räsymatot ovat suhteellisen nuori ilmiö, mutta räsyistä kudotut riepualustat, joita käytettiin lakanan asemesta vuoteessa, olivat jo varhain tunnettuja eri puolilla Suomea. Ne kudottiin ohueksi leikatusta rievusta räsymaton tapaan. Valkoisista rievuista kudottua pidettiin arvokkaampana kuin kirjavaa, esimerkiksi palvelusväen riepualustat saattoivat olla hyvinkin tummia.

Tämä nykyisin yleisimmin käytetty nimitys POPPANA on venäläisperäinen ja kotoisin Etelä-Karjalasta. Savossa puhuttiin RÖKÖRAANUSTA ja Varsinais-Suomessa, jossa yleisesti nukuttiin myös kauniisti ruudutetuilla villalakanoidella, vaipoilla, käytettiin riepukudoksesta halventavaa nimitystä RÄÄPÄLVAATE tai RÄÄSÄLE. Myös Hämeen vauriissa talonpoikaisoloissa talonväki nukkui talvellakin paksuilla rohtimisilla hursteilla ja riepualuset, NUKERIT, kuuluivat palvelusväen ja mökkiläisten vuoteisiin. NUKERI-nimitys tunnetaan vanhimpana tälle kudonnaiselle. Pälkäneellä keräsi tietoja räsykudonnaisista v. 1958 kotiteollisuusopettaja Hanna-Liisa Anttila, hän kertoo kuulleensa siellä nimet RÄÄSYRAITI ja ALUSRAANU. Pälkäneläinen haas-

tateltava oli kertonut, että "niitä käytettiin pitämään oljet kurissa". Koko talven ajan oli olkien päällä sama alusraanu, se hakattiin vain viikottain lumessa "puhtaaksi". Kesäksi vuoteisiin saatiin rohtiminen raiti ja rääsyräiti pestiin odottamaan seuraavaa talvea.

Riepualueet jäivät syrjään, kun ruvettiin käyttämään patjoja irto-olkien asemesta ja lakanakankaatkin saatiin paitsi kutomalla, myös ostamalla. Kun kotien sisustus kehittyi, kamarit yleistyivät ja lattiaa alettiin maalata, mattojen käyttö tuli "muotiin" myös talonpoikaiskodeissa, aluksi vain pyhäisin. Tällöin riepukudokset saivat aivan uuden käyttötarkoituksen ja ne pyrittiin kutomaan kauniin raidallisiksi. "Kyynärän verran pohjaa, korttelin verran raitaa" oli kudontaohje Pälkäneellä.

Räsymatto on edelleen muodissa, mutta sen rinnalle on riepukudonnaiselle kehittynyt monia uusia käyttökohteita.

Prof. Kaukosen kirjoitus, jossa hän vielä muisteli pula-ajan trikookuteista valmistettuja vuodepeitteitä ja ehdotti samaan tarkoitukseen kudottavaksi iloisien raidallisia peitteitä esim. kesämökille, oli herätteenä Hämeen-Satakunnan kotiteollisuusyhdistyksen piirissä alkaneelle poppanan uudistamiselle yhdistyksen liikkeessä Pirkanmaan Kotityö Oy:ssä.

Pirkanmaan Kotityö Oy:ssä kudottiin ensimmäiset kaitaliinat ja pikkuliinat malliksi ja lähdettiin niiden kanssa pitämään neuvontatilaisuuksia maakuntaan v. 1965. Orivedellä valmisteltiin maatalousnäyttelyä vuodeksi 1966 ja sitä ennen julistettiin vuodepeitekilpailu. Hämeen-Satakunnan kotiteollisuusyhdistyksen johtokunnan jäsen kotiteollisuusopettaja Rauha Seppälä löysi Anna Ruohosen Oriveden Pitkäjärveltä kutomaan kilpailuun kaksi poppanapeitettä, jotka sitten olivat esillä maatalousnäyttelyssä ja vauhdittivat poppanan alkuunlähdon.

V. 1971 Hämeen-Satakunnan kotiteollisuusyhdistys sai Kotiteollisuuden laatumerkin poppanoista. Valtion Taideteollisuuspalkinto annettiin v. 1972 poppanoista Hämeen-Satakunnan kotiteollisuusyhdistyksen työryhmälle. Se annettiin raikkaista ja hyvistä käyttöteksteilleistä ja vanhan menetelmän elvyttämisestä.

Ennen poppanoiden raaka-aine, räsykude, saatiin leikkaamalla vanhat vaatteet ohueksi räsykuteeksi. Sittemmin poppanan raaka-aineena alettiin käyttää teollisuuden jäännösraaka-ainetta nk. paalikudetta, joka yleensä piti lei-

kata itse. Poppanoiden kudonnan yleistyttyä kuteen kysyntä kasvoi Pirkanmaalla ja pian koko maassa. Vuonna 1973 sai Pirkanmaan Kotityö markkinoille kehittämänsä poppanakuteen.

Poppanoihin käytetään yhä edelleen sekä vanhoista vaatteista että uusista kankaista leikattuja kuteita; yleensä kuitenkin uusia kuteita. Poppanakuteen leveys on 1 cm ja se leikataan täysvinoksi.

Perinteisesti poppanatuotteet on totuttu kutomaan puuvillaloimeen palttinaksi räsymaton tapaan. Mutta yhä enemmän käytetään myös muita sidoksia ja poppanaan yhdistetään muita lankoja pinnan elävöittämiseksi ja poppanakudetta käytetään loimessakin.

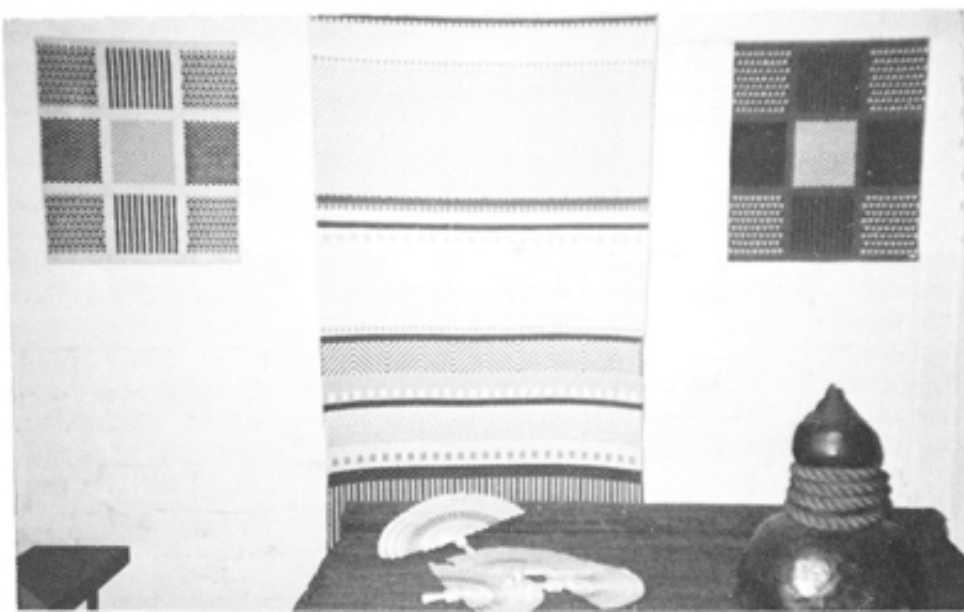
Poppanan suosio on kasvanut myös vaatteena, kuitenkin poppana on parhaimmillaan käyttötekstiilinä sisustuksessa, peitteenä, huonekalukankaana, liinoina, kasseina. Vanhan perinteisen tuotteen uusimisen merkitys näkyy koti- ja taideteollisuusosalalla jopa työllistäjänä. Poppanan ympärille on syntynyt lukuisia yrityksiä; tuottajia ja markkinoijia.

LÄHTEET:

Anttila, Hanna-Liisa: Pirkanmaan Kotityön näyttelyesite 1975.
Vahteristo, Riitta: Pirkanmaan Kotityön lehdistötiedote 1984.
Kotiteollisuus 9/1963.

Yleisnäkyä Vokki Oy:n kesänäyttelystä v. 1985, jossa kauniilla tavalla on toteutettu sidoksen käyttöä poppanassa. Joensuun Kotiteollisuuskauppa, suunnittelu Helena Puhakka. Pöydällä Ritva Tulosen keramiikkaveistos "Köysikaula" ja Ensio Mutasen taidokkaasti veistetyt puuviuhkat.

Kuva Aaro Asikainen

Käsinkudottu luonnonvärinen poppanatakki.

Annikki Karvinen

Taiteilija Annikki Karvisen vuonna 1968 Jyväskylään perustama työpaja on kehittynyt kansainvälisestikin tunnetuksi suomalaisten poppanoiden markkinoijaksi sekä Suomessa että ulkomailla, joista mainittakoon mm. Saksa ja Sveitsi sekä uusimpina USA ja Japani. Tuotannosta menee 60 % ulkomaiseen vientiin.

Annikki Karvisen tuotannossa käytetään poppanaa monipuolisesti sisustukseen ja muotivaatteiden valmistamiseen. Poppana on käytössä helppohoitoinen ja kestävä.

pujotuspeitto – kuvatäkki

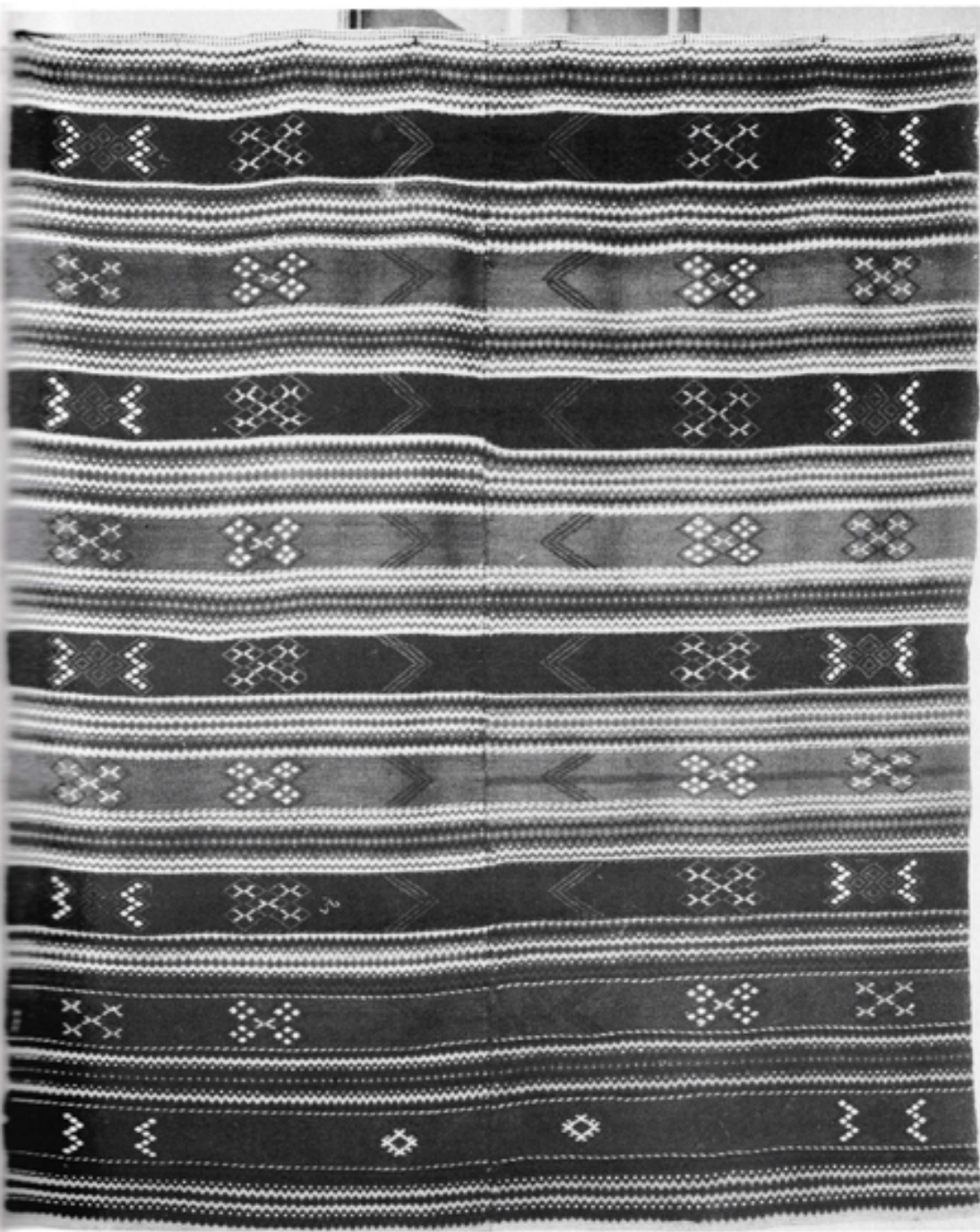
Karjalan raanu lienee karjalaisille yhtä tuttu kuin karjalainen käspaikka. Varsinkin 1900-luvun puolivälin jälkeen punaraidallinen raanu on saanut kodeissa kunniapaikan menetetyn kotiseudun symbolina.

Karjalan raanua on kudottu kokonaan punaraidallisena tai puna-musta-, -sini- tai -valkoraidallisena. Kuderipsiraitoja koristavat pienet värikkäät pujotuskuviot: puut, vinoneliöt tai hakasmaiset kuvioryhmät. Kuvallisten kuderipsiraitojen kanssa vuorottelevat mustan, valkoisen ja keltaisenkirjavat ruusukas- eli vippeläraidat. Museoviraston kansatieteen toimistosta tiedustellaan hyvin usein, minkälainen oikea ja aito Karjalan raanu on ollut.

Raanuiksi on nimitetty kahdentyypisiä kansanomaisia tekstiileitä. Pohjanmaan ja Varsinais-Suomen raanut ovat puuvillaiseen tai pellavaiseen pohjakudokseen kuvioituja kudekuviollisia raanuja, joiden kudonta on lähinnä Ruotsista käsin levinnyt maahan. Peräpohjolan raanut ovat sen sijaan pellava- tai puuvillaloimeen kudottuja raidallisia kuderipsipeittoja, jotka tyyppiltään ovat lähellä nk. Lapin raanua. Lapin raanut ovat kokovillaisia, alkuaan pystyissä kangaspuissa kudottuja raidallisia villapeitteitä, joita on käytetty niin peiteinä kodassa kuin muuttomatkoilla. Karjalan raanu on sen sijaan tekniikaltaan ja tyyppiltään pujotuspeitto eli kuvatäkki, johon kudottaessa pujotetut kuviot edustavat nk. lyhytjuoksuista pujotustapaa. Itse asiassa Karjalan raanu ei ole tekstiilityyppinä siis raanu lainkaan.

Pujotuspeitteitä on Suomessa kudottu laajalla alueella. Vanhimmat pujotuspeitot eli kuvatäkit ovat peräisin Hämeestä 1700-luvun loppupuosikymmeneiltä.

Kuvioinnin ja pujotustavan mukaan voidaan erottaa alueellisesti omaleimaisia tyyppisiä, joista itäisin on erityisesti Virolahden, Vehkalahden ja Säkkijärven tienoilla kudottu peitetyyppi. Tämän alueen kuvatäkkien pujotustapa on lyhytjuoksuista, ja peite on kudottu sini-punaraidalliseksi. Suurikokoiset peitteet on yhdistetty kahdesta pietimen levyisestä kaitaleesta. Ruusukas- eli vippeläraidoissa toistuvat punaisen ja sinisen lisäksi valkoinen ja musta. Pujotuskuvioihin on lisäksi käytetty toisinaan vaaleansinistä ja keltaista.

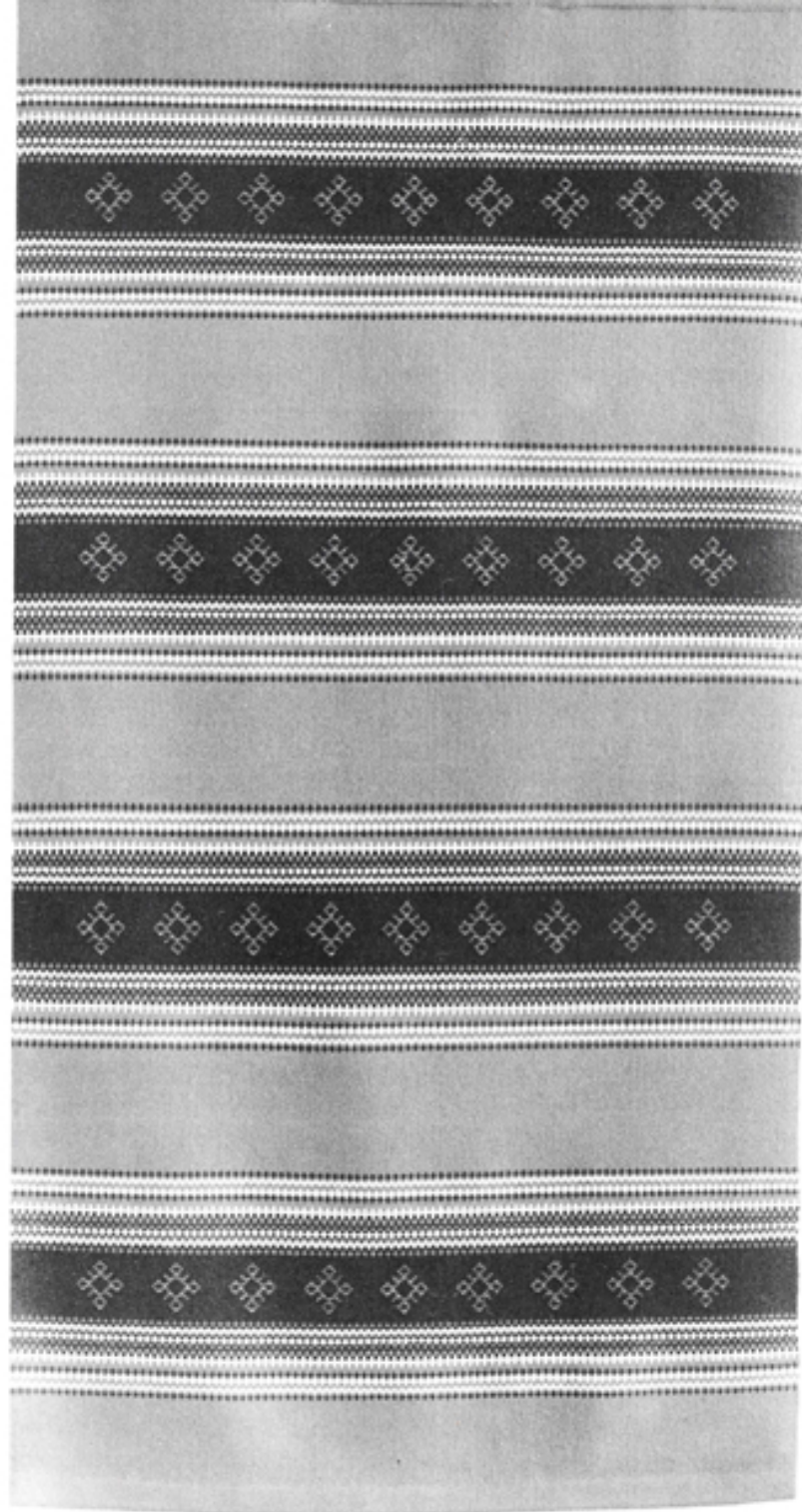

Kuvatäkki Säkkijärven
Kallolan kylästä, kutoanut
Ulla Sorsa 1860-luvulla.

Vanhimmat näistä kuvatakeista on kudottu 1800-luvun jälkipuoliskolla, 1860-luvun vaiheilla. Marttaliitto järjesti 1920-luvulla laajan kansanomaisten tekstiilien kartoituksen, joka oli pohjana vuonna 1931 toimeenpannulle tekstiilinäyttelylle. Eri puolilla maata järjestettyjen karsintänäyttelyiden joukossa huomiota herättivät omaleimaisina karjalaisina tekstiileinä Läntisen Viipurinläänin piiriliiton näyttelyn kuvatakit eli pujotuspeitot. Itse näyttelyyn ja sen aineistosta koottuun julkaisuun saatiin jopa tietoja näiden kuvatakkien kutojista. Kaikki oli kudottu 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä ja ne edustivat siten perinteeltään hyvin nuorta tekstiilityyppiä tällä alueella.

Kansanomaisia peittoja esittelevissä julkaisuissa on toisinaan nämä itähä-mäläis-kymenlaaksolaista pujotustapaa edustavat kuvatakit luonnehdittu länsikarjalaisiksi ja oletettu nimityksen "Karjalan raanu" muotoutuneen itse kansan kielessä. Karjalan raanu -nimitys on kuitenkin ollut kutojille itselleen samoin kuin heidän aikalaisilleen tuntematon. Tekstiiliä on nimitetty yksinkertaisesti täkiksi tai peitoksi erotukseksi vanhakantaisista vaipoista. Myöskään peitettyypin levinneisyys ei oikeuta nimittämään sitä karjalaiseksi: itäisimmät kuvatakit ovat Antreasta ja Jaakkimasta.

Kaikki tunnetut Karjalan raanun -tyyppiset kuvatakit edustavat itäisellä esiintymisalueellaan historiallisesti hyvin nuorta vaihetta, jota ei voida itse asiassa luonnehtia kansanomaiseksi perinteeksi. Vielä tämän vuosisadan alkuvuosikymmenillä perinteenkerääjille saatettiin kertoa, milloin tämä tekstiilityyppi tuli seudulle, milloin kuvatakkeja opittiin kutomaan. Virolahdella kudottiin ensimmäiset kuvapeitot morsiuspeitoiksi 1800-luvun lopulla Hanskin niemellä. Joutsenossa käytettiin ja kudottiin aiemmin vain villaisia ristikkäisiä vaippoja, kunnes 1890-luvulla opittiin kutomaan värikkäitä tækkejä. Jääskessä samoin kuin Jaakkimassa opittiin kutomaan tækkejä raitavaippojen sijaan muutama vuosikymmen aikaisemmin. Sen sijaan Antrean Ikävalkolassa kuvallisten takkien kutominen alkoi vasta 1900-luvun alussa, kun nuoret olivat oppineet sen kutomakoulussa. Onkin ilmeistä, että läntisen Karjalan pitäjissä vasta kutomakoulut ja kurssit opettivat ja levittivät pujotuskuvioisen ja ruusukasraidallisen – myöhemmin Karjalan raanuna tunnetun – kuvatakin kudontaa siinä määrin, että se pian korvasi yksinkertaisen ja vaatimattoman villavaipan, joka oli satoja vuosia ollut omaleimainen karjalainen tekstiili.

Kotiteollisuustuotteena
kudottu Karjalan raanu.

Ruokolahden eukot hun-
tuineen. Albert Edelfeltin
öljymaalaus vuodelta 1887:
Ruokolahden eukkoja kir-
konmäellä.

Eeva-Leena Uosukainen

HUNNUT JA SYKERÖT

Etelä-Karjalassa kansanomainen pukeutuminen oli erilaista kuin muualla Suomessa. Karjalaiset olivat pukeutumisessaan vanhoillisia ja pitivät kiinni perinteisestä vaatetuksesta. Heidän puvustossaan voi havaita piirteitä alueen esihistoriallisista puvuista. Esihistorialliseen perinteeseen liittyvät mm. kansanpukujen monimuotoiset hunnut, sykerölaitteet, yksiväriset hameet, pyöreät paljinsoljet sekä naisten yöllislaitteet.

Vaimonpähineistä on epäilemättä vanhimpia huntu, jota viimeksi käyttivät luterinuskoiset vaimot Etelä-Karjalassa. Huntu oli nelikulmainen valkoinen vaate, jonka kaksi vastakkaista kulmaa jostakin osastaan yhdistettiin ja jonka kolmas, otsanpuolimmainen kulma useimmiten taitettiin päätä kattavan osan alle.

Hunnun käyttö oli yleistä 1800-luvun loppupuolella, muutamain paikoin jopa 1920-luvulle. *Hunnut sidottiin eri tavoin eri pitäjissä.* Hunnunkäytön loppuajalle oli luonteenomaista se, että joka pitäjässä oli vain *muutamia hunnutaittelua pystyviä vaimoja.*

Huntujen käyttö on ollut vuosikymmeniä unohduksissa, viime vuosina on kuitenkin kiinnostus niitä kohtaan kasvanut kansallispuke-innostuksen myötä.

Karjalassa oli tavallista, että nuoret tytöt kulkivat hajalla hiuksin aina ripille menoon saakka, tai he käyttivät kapeita nauhoja hiusten pitimiksi.

Sykeröt olivat myös tyttöjen hiuslaitteita. Paikoitellen tyttö sai sykeröt päähänsä, kun meni ensikertaa ripille. Sykeröitä käytettiin sunnuntaisin kirkkomatkoilla. Sykeröt tehtiin nauhojen avulla hiuksista, ja useimmiten ne kiinnitettiin korvalliselta toiselle. Tukena voitiin käyttää pajun varpua. Sykeröiden muoto vaihteli paikkakunnittain, myöskin koko.

Suurimmat olivat sykeröt *Jääsken kihlakunnan* alueella sekä Räisälässä. Ne olivat ns. *kohosykeröitä*. Muoto oli Koivistolla sama, mutta matalampi. Kaukolan vanhat ihmiset kertoivat, että heidän nuoruudessaan sykeröt kohosivat korvallisilta matalana kaarena yli päälään. Myöhemmin sykerön juuret nousivat yhä korkeammalle ja muodostivat pääläelle kaaren, sen jälkeen se muotoutui vaakasuoraksi renkaaksi. Muolaassa oli muoto sama kuin Kaukolassa, mutta rengas pieneni pienenemistään.

Hunturengas tehtiin katajanoksasta ja joskus peitettiin kankaalla. Hiukset kammattiin niskaan ja yhdistettiin juurisiteellä, pistettiin renkaan läpi sekä jaettiin kahteen osaan; kierrettyinä piiskoiksi ne sitten käärittiin kumpikin puoleltaan renkaan ympäri ylhäältä alaspäin. Joka kääräisyn jälkeen kietaittiin juurilangan molemmat päät kerran renkaan ja hiusten välistä ympäri. Siten muodostui lopulta yläpuoleltaan paksumpi ja alapuoleltaan ohuempi hiusrengas, jonka päälle huntu pantiin.

Pyhäjärvellä sykeröt johdettiin otsalta kapeana muikkuna niskaan päin. Kun sykeröitä ei enää käytetty, tehtiin otsalle pieni hiussikkura, johon hunnun etupää pantiin neulalla kiinni. Sakkolassa muodostuivat sykeröt vieläkin pienemmiksi. Otsalta molemmin puolin jakausta otettiin muutamia hiuksia, jotka kierrettiin yhteen. Jakauksen keskelle pantiin aivan hieno katajanvarpa, jonka ympärille sitten sanotut hiukset yhdessä aivovalkoisen tai punasyrjäisen palmikon kanssa kierrettiin. Näin syntyneet ohuet sykeröt muodostettiin pieneksi renkaaksi, joka laskettiin otsalle riippumaan. Aivan pienet hunnut kiinnitettiin siihen nuppineuloilla. Vanhat vaimot Sakkolassa muistivat äitiensä sykeröiden olleen suurempia, pääläelta hiusrajaan ulottuvia. Nauhapalmikon sijasta käyttivät monet tuohta sykeröjen kääreenä, kuten Ruokolahdellakin tiedetään näin sykeröt peitetynä.

Luonnollisten sykeröiden ohella pitivät naiset meidänkin maassamme irtosykeröitä. Heikkotukkaisten naisten hiukset eivät kestäneet sykeröiden tiukkaa pingoitusta ja kadottivat sen takia miltei tyystin hiuksensa. Irtosykeröt tehtiin rautalangasta ja sen ympäri käärittiin pellava ja kiinnitettiin isketyllä nauhalla. (Ruokolahti, Räisälä)

Morsiusaikana uskottiin nuoren morsion olevan altis kaikenlaisille pahoille voimille, se voitiin estää *pääpyyhkeellä* eli päänästyykillä. Pääpyyhe oli nelikulmainen valkoinen vaate, joka usein koristeltiin reikäompelein tai nyytingillä. Pääpyyhkeellä peitettiin morsiamen kasvot hänen ajaessa sulhasen kotiin. Kasvojen suojana oli joko yksi kulma tai yksi sivu.

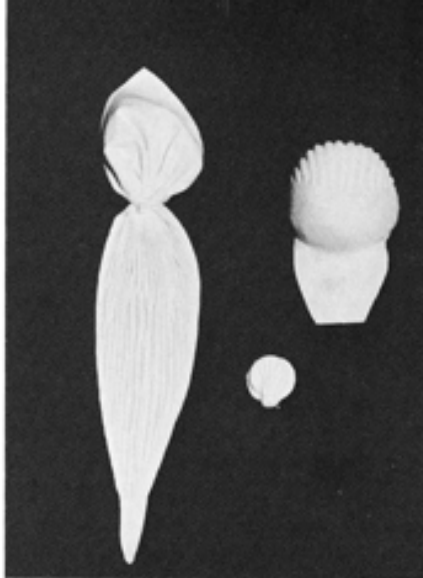
Räisälässä morsiamelta otettiin pääpyyhe pois aamulla, kun mentiin *päätä kääntämään*. Samalla morsian sai uuden päänverhon *tirkatin* eli valehunnun, jonka morsian sai hylätä seuraavana aamuna *erojaispäivänä*, jolloin vieraat lähtivät pois. Sen jälkeen hän sai oikean vaimon hunnun. Joutsenossa pantiin tirkat-huntu morsiamen päähän läksiäistalossa ja otettiin pois sulhasen kotona sen jälkeen, kun oli *juotu kerta*, ja sulho morsiamineen oli hörpännyt yhteisen *pullin*. Tirkatti oli sidottu päähän aina niin, että yksi sivu oli otsalla.

Vaimon huntu oli hyvin tärkeä vaatekappale. Kerrotaan, että Jääskessä *nainut nainen ei uskaltanut näyttäytyä vieraille paljain päin*. Vuodelta 1846 tieto kertoo, että vaimo nähtiin joskus hunnutoinna, niin hän unohti kaiken muun pait huntunsa, jonka hän "enissä lähetti" päähänsä.

Jääskessä huntu oli puoltoista kyynärää pitkä ja hunnun sitominen jääskeläisittäin "päänpaneminen" vaati tottumista, sillä poimeet sykeröin juurella piti tehdä tasaisesti ja pieniksi. Isoja huntuja käyttivät vaimot Jääsken kihlakunnassa, Hiitolassa, Kaukolassa ja Räisälässä. Kaukolan ja Räisälän hunnut olivat usein *välniekkoja* eli nyytingillä tai revinnäisellä varustettuja. Isojen huntujen alueeseen kuuluvat myöskin Seiskarin ja Lavansaaren hunnut. Ruokolahdella kudottiin hunnut usein kaksipietimiseksi suuren kokonsa vuoksi.

Muissa Etelä-Karjalan pitäjissä käytettiin pienempiä huntuja, Koivistolla, Kuolemajärvellä ja Uudellakirkolla hunnut parahiksi peittivät pään. Niissä kuten pienimmissäkin hunnuissa kääraistiin niskanpuolinen kulma sivukulmain yhtymäpaikan ympäri. Koivistolla koristivat nuorikot huntunsa palmikonnenillä. *Ykspuoleinen palmikonnenä pantiin hunnun ympäri ja kirkkomatkalle lisättiin niskaan riippumaan kaks'puoleiset palmikonnenät*.

Kuolemajärvellä naiset käyttivät samantapaista huntua, mutta se oli kapeampi ja terävämpi kuin Koivistolla. Kuolemajärvellä painettiin hunnun niskanpuolinen kulma sivukulmien muodostaman solmun taa soukalla lastalla eli *ludalla*. Samantapaista ns. *tyssäpuikkaa*, joka tehtiin luusta, käytettiin myöskin äyrämöisiä, sakkölalaisia ja rautulaisia huntuja tehtäessä. 1800-luvun alusta asti valmistettiin huntuja huntutukilla eli *pulvanalla*. Vanhat vaimot panivat huntunsa polvellaan, kun ei ollut aina pulvanaa.

Isoin on Pyhäjärven hunttu,
keskimmäinen Valkjärven ja
pienin Sakkolan hunttu.

Joutsenon hunttu.
SKS. Hilikka Nevalainen.

Muolaassa kerrotaan huntujen 1800-luvun alkupuolella olleen samankokoisia kuin Koivistolla, sitten ne pienentyivät niin, että lopuksi peittivät vain takaraivon. Pulvanan päällä tehtiin ensin pieni poimu eli *otsataitto*, sitten laki kaunistettiin pulvanan päällä taaksepäin juoksevilla poimuilla, jotka vedettiin teräväksi luisella huntupuikolla.

Vielä pienempi oli hunttu Sakkolassa. Aiemmin se oli kämmenen suuruinen, mutta kutistui sitten 5-pennin kokoiseksi. Hunnun valmistuksessa käytettiin *tyssäpuikkoa*, jolla siloiteltiin tarvittavat osat. Hunttu valmistettiin *kekassa* tai tavallisessa pulvanassa. Kekka oli kaksiosainen puu, jonka vaakasuoralla osalla istuttiin ja jonka pystysuoran osan päässä oli pulvana.

Sakkolassa hunttu pantiin sykeröjen päälle, mutta kun ne jäivät pois, sidottiin se *otsahiuksista tehtyyn pieneen hiussikkuraan*.

Pyhäjärven hunttu erosi kaikista muista pitkulaisen muotonsa puolesta. Se valmistettiin pulvanalla eli *kuvalla*. Hunnun etukulma taitettiin pesän alle ja taite pantiin kuvan alle – samalla kangas vedettiin suoraksi taaksepäin, niin että takakulma eli "*sikkopökkö*" jäi hännäksi. Päällyys poimutettiin ja sivusikot solmittiin yhteen. Sykeröiden jäädessä pois, tehtiin otsalle pieni sikkura hiuksista, johon hunnun etuosa kiinnitettiin neuloilla.

Toimitusjohtaja, kotiteollisuusopettaja Eeva-Leena Uosukainen ohjaa Ruokolahden huntujen valmistamista.

Pyhäjärven nuoret vaimot kävivät näyttämässä päätä apelle ja anopille, että kelpaako?

Todellisena vaimon päähineenä huntu pantiin päähän vasta sulhastalossa ensimmäisen häyön jälkeen. Päänä panijana, jopa usein tekijänäkin toimi kaaso. Häät kestivät Karjalassa useimmiten viisi päivää ja hääjuhlien läpiviemiseksi tapojen mukaan tarvittiin erilaisia virkailijoita, mm. hääisäntä, puhemies, kaaso, juhtaja ja nuodemiehet unohtamatta polvipoikaa. Huntu käännettiin häissä *ämmänhunnuksi* ja se oli häiden kohokohta, koska sitominen tapahtui juhlallisoin menoin ja opastuksin. Hunnun piti olla puhdas, rypytön ja oikein huolellisesti laskostettu. Kestävät ja terävät laskokset saatiin huntuun eri tavoin ja jokaisella sitoijalla oli siihen omat keinonsa. Huntua säilytettiin huntuvakassa valmiina *panoksellaan*.

Usein se kuljetettiin vakkoiheen kirkkomatkalle ja huntu laitettiin päähän vasta kirkonmäellä. Samalla laitettiin sukat ja kengät jalkaan. Ruokolahdella kerrotaan huntua käytetyn vielä 30-luvulla. Yksi hunnun ahkera käyttäjä oli "Haapsiin Elli", parantaja Elli Jäppinen, ja niinpä Edelfelt onkin ikuistanut hänet tauluihinsa huntu päässä. Kansallispuku-innostuksen myötä on huntujen käyttö myöskin lisääntynyt ja jokainen puvunkäyttäjä haluaa pukunsa tietysti mahdollisimman täydelliseksi.

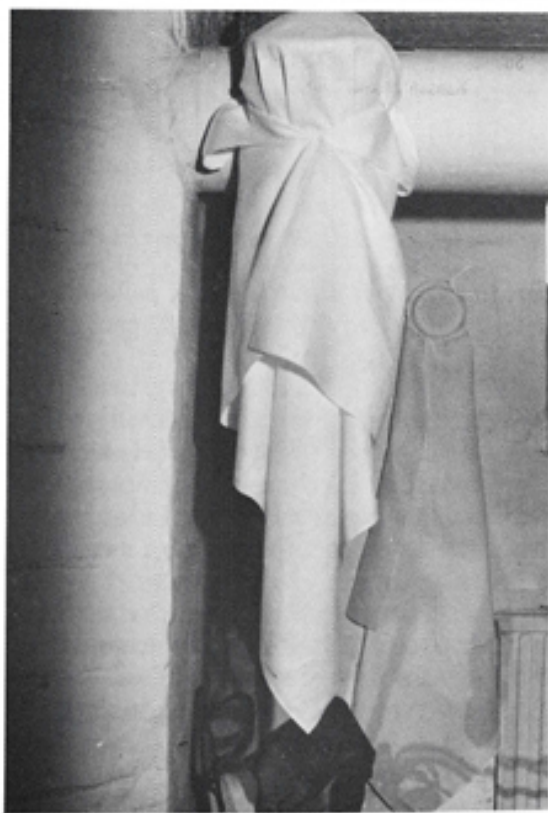

Koiviston huntu

Rautjärvi-Simpeleen huntu

Kirvun ja Ruokolahden huntu

SKS. Hilikka Nevalainen.

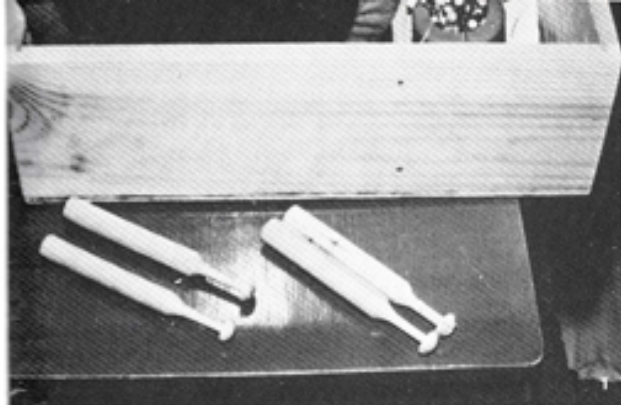
Pitsinnypläys on nykyisin suuressa suosiossa esimerkiksi monissa työväen- ja kansalaisopistoissa. Kuitenkin jo 200–300 vuotta sitten oli kansanomaisen nypläys eli nyytinki Karjalan kannaksella ja Jääsken kihlakunnassa eräänä yleisenä käsityön muotona. Jokainen itseänsä kunnioittava tyttö tahtoi kesä- eli rihmaesiliinaansa nyytinkipitsit.

Sana nyytinki on peräisin ruotsalaisesta sanasta knytning ja tarkoittaa jotain solmeiltua. Tämä oli yleisesti käytössä oleva sana nyplätyille pitsille aina 1700-luvun alkupuolelle asti. Voimmekin olettaa, että tällä työtavalla oli jo vankka pohja silloisessa Karjalassa. Mistä ja miten nytytinginteko on tullut ja asettunut nimenomaan Karjalaan, ei ole tiedossa. Eräs todistuskappale meillä kuitenkin on siinä, että niistä pitsimalleista, jotka esiintyivät Karjalassa, monet on julkaistu niin sanotussa Froschowerin mallikirjassa, joka ilmestyi Zürichissä vuonna 1562. Olisikohan tämä kirja kulkeutunut Viipuriin tai mahdollisesti johonkin monista silloisista luostareista. Myöskään hansakauppiaitten kautta tulleita kulttuurivaikutelmia ei sovi tässä yhteydessä vähätellä, päinvastoin niillä voi olla ratkaiseva merkitys sekä nyytinkimallien Karjalaan tulon että niiden opettamisessa.

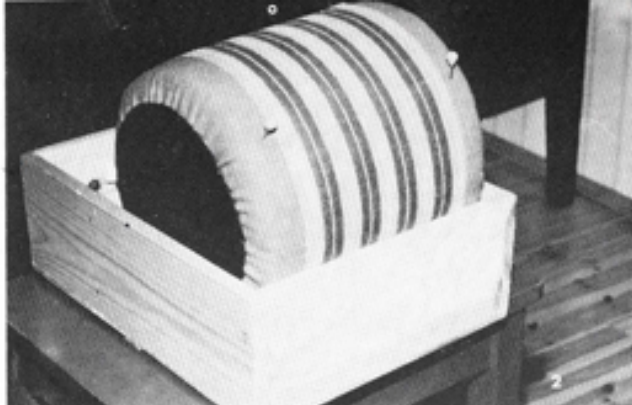
Nytytinginteko poikkeaa nypläyksestä sikäli, että siinä ei käytetä rei'itettyä mynsteriä pohjana (tai aluksena) on raidallista tai ruudullista kangasta, joka pitää pitsin reunat suorina. Ennen oli vain pellavakangasta. Välineuloja ei myöskään laiteta, ainoastaan joku tukineula tarvittaessa. Nypläyslankoina käytettiin ja käytetään yleensä pellavalankoja, mutta myös villa- ja puuvillalankoja on käytetty, jopa kaikkia eri laatuja samassa pitsissä.

Nyytinkialustana karjalaiset käyttivät nyytinkirukkaa eli kekka-nimistä pystypuuta. Nyplääjät istuivat jalaksella ja tattariruumenilla täytetty kapeahko säkki, noin 40 senttimetriä pitkä, oli sidottu varteen. Näin he joutuivat työskentelemään epämukavassa asennossa kädet ylöspäin noin kasvojen korkeudella. Nypylöitä tai papeloita, kuten nimitettiin puupaloja, joihin lanka käärittiin, veistettiin pihakoivusta tai katajasta.

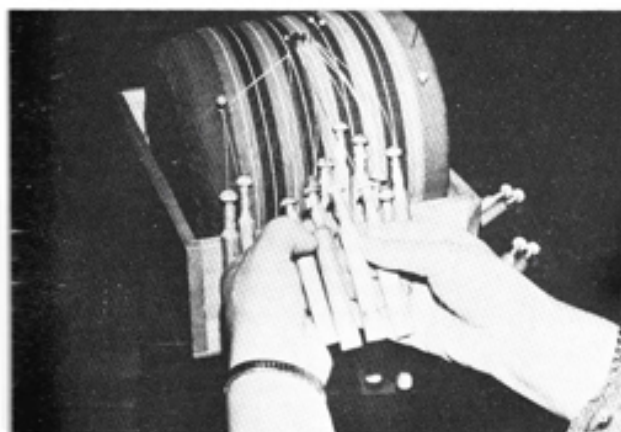
Lyönteinä nytytingin nypläyksessä käytetään ainoastaan kokolyöntiä ja liinalyöntiä. Usein on kokolyöntipohjaan tehty suoria tai polveilevia liinalyöntiraitoja (Valkjärvi, Räisälä). Monessa pitsissä varsinkin Jääsken kihlakunnassa ja Kannaksen länsirannikolla (Kuolemajärvi, Koivisto) on käytetty polveileviä, värillisiä, jotka aina on nyplätty työhön. Tekemällä kierteen eri suuntaan saadaan aikaiseksi ketjuvirkkausvaikutelma.

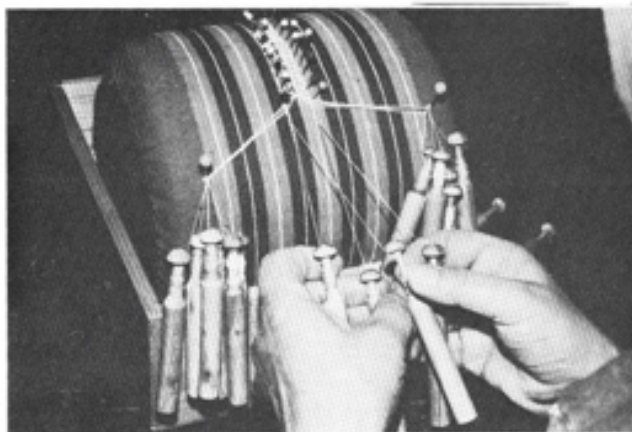
Karjalaisissa nyytinkeissä käytetään papeloita (nypylöitä), joiden pituus on n. 10 cm.

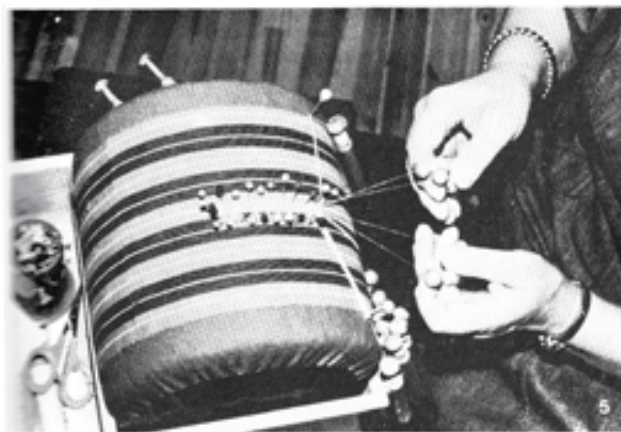
Karjalaisen nyytinkin nypläysalusta on "kötsikä". Kötsikän valmistusohjeet sivulla 48.

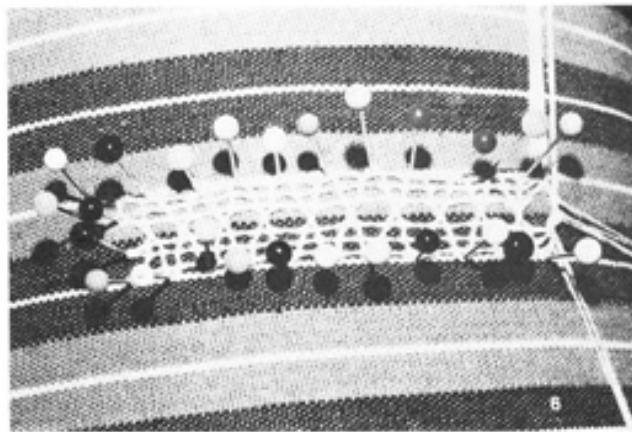
Käsien asento nyytinkiä tehtäessä.

Vapaina olevat parit on kiinnitetty äärineuloihin.

Kötsikän takana on lokero, jossa nyytinkin teossa tarvittavat työvälineet on hyvä säilyttää.

Yksinkertainen karjalainen nyytinki, joka on Pyhäjärveltä, on todettu ainoastaan reunoistaan. Tätä pitsiä käytetään nykyään Käkisalmen kansallispuvun esiliinan sivun reunapitsinä.

Kötsikän valmistaminen

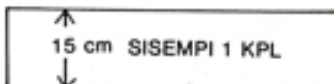
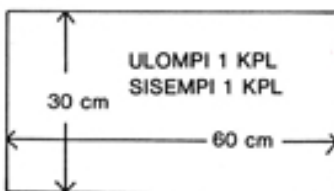
Kansallispuikujen suuren suosion myötä ovat nyytingit tulleet voimakkaasti esiin. Nyytingit ovat välttämättömät karjalaisten kansallispuikujen esiliinoina.

Kotiteollisuus 6/1979

Kötsikkä on renkaanmuotoinen nypläysalusta, jonka voi jokainen innokas nyplääjä itsekkin valmistaa. Kötsikkää käytetään erikoisesti nyytinkien valmistusalustana.

Kötsikän valmistamiseen tarvitaan kangasta sekä ulompaa että sisempää päälliskangasta varten. Kankaan pitää olla vahvaa ja kestävä, koska se kiristetään valmistusvaiheessa mahdollisimman tiukalle.

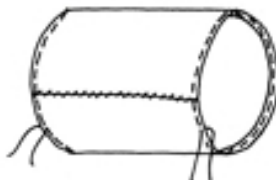
Sisempi kangas voi olla vaikkapa farmari- tai patjakangasta ja ulompi kangas verkkaa. Ulomman kankaan on hyvä olla vielä ruudullista tai raidallista, koska pitsin teossa käytetään apuna kankaan kuvioitusta. Täytemateriaalina käytetään liekosammalta.

SIVUKAPPALE
SISEMPI 2 KPL
ULOMPI 2 KPL

Kuva 1. Kankaan menekki.

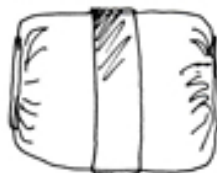
Kuva 2. Sisemmän kankaan huplot ommellaan yhteen karhunlangalla alvipistoin. Käännetään lierin reunat noin 1 cm sisään ja ommellaan taitoksen päältä etupistoin. Tämä lenka toimii samalla poimulankana.

Kuva 3. Kiristetään kummankin pään poimulangat niin, että keskelle jäävä aukko on halkaisijaltaan 8-10 cm.

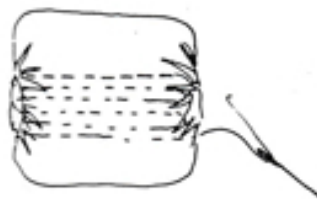
Täyttäminen aloitetaan samankaltaisesti kummastakin päästä. Työnnetään liekosammalta kuoren sisälle niin paljon kuin suinkin saadaan. Kun kuori tuntuu täydeltä, otetaan avuksi puukalikka tai -veitti ja tiivistetään sammalta kötsikän keskeltä. Tällöin muodostuu kolo keskiosaan. Koloon työnnetään sammalesta tehtyjä pieniä palloja ja näin saadaan kötsikkä tiivistymäksi ja tukevammaksi.

Kun täyttäminen on tehty, tasoitetaan kötsikkää kevyesti hakkaamalla. Apuna voi jälleen käyttää puukapulaa. Usein vielä tämänkin jälkeen sammu tiivistetty ja menee kokoon ja täytettä on lisättävä.

Kuva 4.

Kuva 4. Sivukappaleet ommellaan tiukasti aukkojen päälle alvipistoin. Erillinen kangaskaitale taitetaan kaksoinkerron ja asetetaan keskelle kötsikkää, sille paikalle, jossa nyytinki tullee valmistamaan. Näin saadaan nyytingin lekoalustasta tasainen ja tukeva.

Kuva 5. Kötsikän läpi ommellaan patjaneulalla tiukentavia lankoja 6-8 kertaa. Näin saadaan täyte 'sidotuksi' ja kötsikkä pysymään halutun muotoisena.

Ulompi kangas ommellaan sisemmän kankaan päälle samoin kuin edellä. Ompeluun voidaan nyt kuitenkin käyttää ompelulankaa, kun taas sisemmän kankaan ompelussa käytettiin ainoastaan karhunlankaa.

Kun päällimmäistä kangasta kiristetään kötsikän päälle, on syytä olla hyvin huolellinen, ettei pintaan jää poimuja, jotka vaikeuttavat jatkossa nyytingintekoa. ☺

Nyytinkirukki nyytinkityynyineen ja papeloineen Kirvusta 1800-luvulta. (KM C 3625). Toini-Inkeri Kaukonen, Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut 1985.

Nyytinkien papeloiminen loppui kansanpukujen myötä 1850 luvulla eri aikoina eri paikkakunnilla ja sen tekotapa unohdettiin. Kansallispuukujen tultua uudelleen suosioon on alettu pitää nypläyskursseja erilaisine nypläysmenetelmineen. Näin on elvytetty myös nyytingin nypläys 1970 luvun loppupuolella. Nykyisin tehdään nyytingit tavallisesti Rauman tyynyllä ja rautalaisilla nypylöillä, mutta rullalle kääritään raidallista tai ruudullista kangasta.

Esiliinan pitsit ovat edelleen suosituimmat. Suomen kansallispuukuneuvosto määrää mallit ja valvoo lankojen värien oikeaa sävyä.

Kuitenkin olisi suositeltavaa, että näitä kauniita ja suomalaiseen makuun sopivia pitsejä käytettäisiin myös kotien tarpeisiin ja vaatetukseen. Vielä on kuitenkin malleista puute, koska tämä pitsiala on niin uusi.

LÄHTEET:

Linnove, Aino: Suomalaisen pitsinnypläyksen kehitysvaiheita 1500-luvulta 1850-luvulle.

Pentikäinen, Inga: Omat käytännön harjoitukset nyytinkien teossa.

Pursiainen, Leena: Laudaturesitelmä.

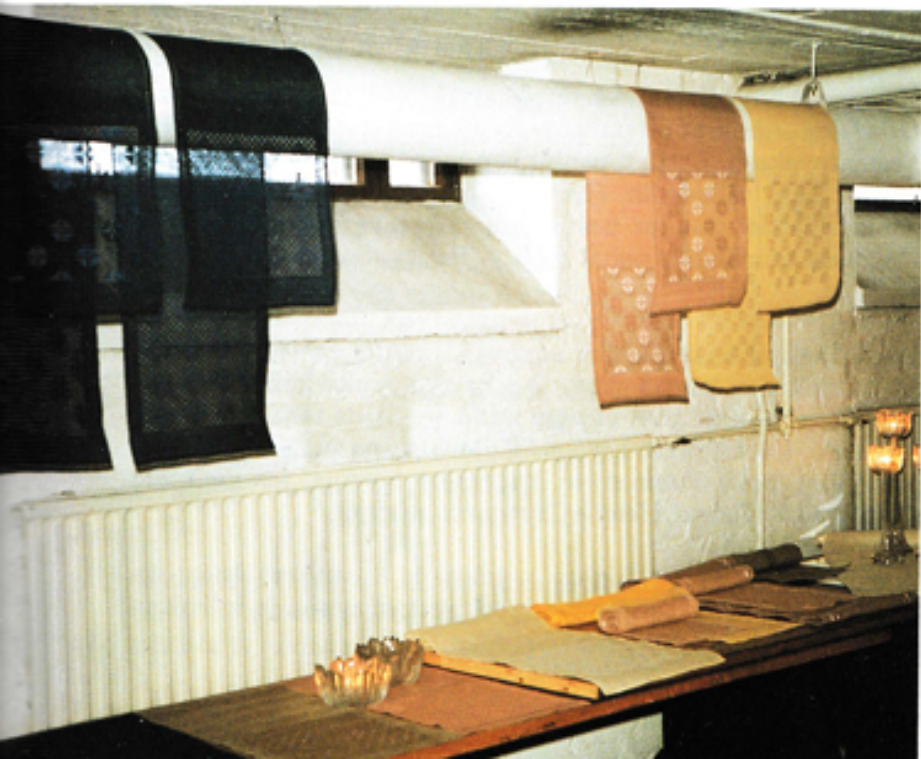
Kaukolan esiliina tummine nyplättyine nytyinkipitseineen.

Esiliinat olivat myöskin erilaiset eri kihlakunnissa. Esimerkiksi Jääskessä käytettiin sinisiä pitsejä, joita saattoi olla 6–7, koko esiliinan pituudelta. Väleissä oli "ripsiraita"-osia, joissa oli samat värit ja mahdollisesti samat langat kuin pitsin polvekkeissa. Käkisalmen pitsit puolestaan oli värjätty ruskeiksi, niitä oli 3–4 ja ne sijoituivat esiliinan helmaan. Väleihin oli usein kankaaseen tehty pientä pakoitekirjontaa.

Äyräpään kihlakunnan esiliinoissa nähdään usein 2 välipitsiä sekä helmapitsi, joiden väleissä on runsaasti reikäommel- ja ristipistokirjontaa, yksi upeimmista on Rautu-Sakkolan. Äyräpään länsirannikon esiliinat poikkeavat näistä ja niissä on myös loimilankanypläys, joka saattaa olla hyvinkin vanha (Kuolemajärvi–Kanneljärvi). Paitsi esiliinoiniin, käytettiin nytyinkipitsejä nastuukeihin ja morsiushuntuihin, jotka olivat nelikulmaisia liinoja. Niillä peitettiin morsiamen pää, kun hänet vietiin miehelään, jotta ei pahat henget pääsisi arvokkaimpia aisteja koskettamaan.

Hertta Purhosen valmistamia revinäisiä nykyaikaiseen käyttöön sekä Helena Tynellin lasiveistoksia.

Näyttelyjä Vokki Oy:ssä

Yleisnäkyä kesänäyttelystä raanuineen ja kuultokudoksineen. Eila Munkin keramiikkaa, aluksina Martta Kiiskilän heinäliinoja.

Hyvää Joulua toivottavat Laila Luukkosen isokokoiset kangasnuuket sekä Päivi Kupiaisen emäntä- ja isäntänuket. Taustalla Helena Puhakan kuultokudoksia.

Kuvat: Aaro Asikainen

"VANHA JOULU" SAKKOLASSA

Sakkolan apulaispappi Ad. Neovius teki muistiinpanoja Sakkolan kansanperinteestä kodissaan Patamäellä vuosina 1887–1890. Hän välitti tiedon, jonka mukaan "joulua kutsutaan Sakkolassa tavallisesti vanhaksi jouluksi". Näin tämä vuoden suurin juhla erotettiin uudenvuoden päivästä.

Seuraavassa pyrin kuvaamaan vanhaa joulua Sakkolassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistoon taltioitujen muistiinpanojen pohjalta. Sakkolasta kerätyn aineiston lisäksi olen turvautunut myös naapuripitäjien, lähinnä Metsäpirtin, Raudun, Pyhäjärven ja Valkjärven joulukertomuksiin.

ARJESTA TUOMAANPÄIVÄÄN

Joko joulu joutunevi,
juhla kallis kaatunevi,
pesisin minä tupani,
lakaisisin lattiani,
veisin pellolle peh'uni
pienen aittasen perähän.
(Sakkola, Ahlqvist 303.54)

Joulun varustamiseen ryhdyttiin jo varhain: Miesväki vedätti puita ja heiniä kotiin pyhien tarpeeksi. Ahokset oli puitava. Ajopelit oli kunnostettava. Naiset suorittivat suursiivouksen. Lattiat, penkit ja pöydät pestiin hiekan kanssa ja "koivumetloilla". Uuni valkaistiin. Hyvissä ajoin hoidettiin myös "suurpaukku": "Jouluks vuattiet paukus pestii kaik puhtuaks jo toista viikkua ennen joulua. Ja tuvas suursiivous samal viisii." (Rautu. Sohvia Partanen, s. 1866.)

Tuomaanpäivästä alkaen ei enää pidetty sopivana muutamien töiden tekemistä, niin kuin jauhinkivien käyttämistä, "koska siitä syntyi kolinaa". Tuomaanpäivästä saakka "ei saanut enää yleensä mitään sellaista tehdä, missä tapahtui pyörivä liike". (Metsäpirtti 1875.) "Kolmii päiviä ennen joulua ol vokit korjattava tuvast pois. Tuomas sai kuontalot polttua, jos kuontalo vokit ol Tuomua päivän." (Rautu, Helena Onttonen, s. 1888.)

Apostoli Tuomas Kaksonen toikin joulun ja julisti joulurauhan. Apostolia kutsuttiin myös Noki- ja Tohu-Tuomaaksi juuri pirttien pesun ja valkaisun vuoksi:

Tohun Tuomas joulun tuopi,
Hiivan Nuutti pois ajjaa.
(Sakkola. Neovius 010.)

Larin Paraske lauloi:

Tule tänne, Tuomas kulta,
tuo joulu tullessais,
tuo Tahvanan tapanen,
liha-leipä leuvan alla:
Sirkan siivet, konnan koivet,
peipposen peräpakurat!
(SKVR V3:992.)

Sakkolassa Tuomasta tervehdittiin myös näin:

Tule meille, Tuomas kulta,
tuo sie joulu tullessaisi.
Tule Tuomas tuoppi käässä,
wiinapullo kämmenellä.
(Neovius 032.)

JOULUNJYRKEÄ JA KAKKAROITA

Kun Jumala joulun tuopi,
saavat lapset laulamista,
saavat ihmiset ilota.
Älä uni nukuta,
älä torku torkututa,
älä haiko haikotuta!
Kyllä mie sit makailen
joulun pitkinä pyhinä,
pääpyhin pääpäisin.
Eihä jouva joulun alla,
pyhän alla pylylleen:
Kyll on työtä tyttarelle,
askareta ainoalle.
(Sakkola. Neovius 09.)

* Omena- tai lanttupiirakka

Kakkara

Ryynipiirakka

Joulun ruokiin kuuluivat monet piirakat. Sakkolalaiset piirakat olivat puolipyöreitä, umpikuorisia, ja niiden täytteenä olivat kala, lanttu taikka "omena". – Piirros SKS.

Emännille riittikin puuhaa joulun alla monien ruokien teossa. Jo Tuomaan päivästä alettiin paistaa ja keittää joulun varaksi. Olutta ja taaria valmistettiin ohrista ja rukiista.

Aaton aattona rukiista leivottiin suuri joululeipä, joka pidettiin pöydällä pyhäpäivinä. Sitä ei kuitenkaan syöty vaan sen alle koottiin kaikki pöydälle pyhien aikana tulleet muruset. Pyhien jälkeen leipä vietiin vilja-aittaaan. Se syötiin rituaalisesti vasta ensimmäisenä touonkylvöpäivänä.

Neovius kertoo tästä tavasta muistiinpanoissaan Sakkolasta seuraavasti: "Pöydälle pannaan iso leipä eli nk. jyrkeä, joihin oli /koristeena/ rukkiin tähdät, johon ei puukko pysty – eikä sinä talvenakaan, vaan vietiin elonaittaan. Ensimmäisenä kesäpäivänä, kun lehmät laukaistaan ens kerran ulos laitumelle, niin varistetaan /= lämmitetään/ nuorta maitoa ja siihen pilkutaan joulunjyrkeä. Perhe syö sen, ja kun on muru loppunut, niin emäntä ottaa viikatteen ja vanhan sirpin ja virvotut vitsat läävän laesta (vrt. virpolauvantai!)." (09.) Joulun jyrkeäleivän uskottiin tuottavan taloon hyvää karjaonnea.

Joulun ruokiin kuuluivat myös monet piirakat. Sakkolalaiset piirakat olivat puolipyöreitä, umpikuorisia, ja niiden täytteenä olivat kala, lanttu taikka "omena". Nämä piirakat olivat isoja, painoltaan kaksi kolme kiloa.

Omenapiirakka valmistettiin seuraavasti: Kuori tehtiin happamattomasta ruisleipätaikinasta. Se täytettiin perunaviipaleilla, joiden päälle vielä laskeviipaleita. Kun piirakka oli paistettu kypsäksi, kanteen leikattiin pyöreä aukko, josta kaadettiin sisälle kermaa. Sitten kansi asetettiin paikalleen, kuori kostutettiin vielä maidolla, ja piirakka jätettiin liinan alle hautumaan.

Miksi piirakasta tuli "omenapiirakka"? "Vain harvat, uudenaikaisimmat ja hienostelevat ihmiset nimittivät maanalaisia mukuloita perunoiksi, potaateiksi tai kartoffeleiksi. Sakkolassa niitä sanottiin omeniksi ja maaomeniksi." (Eino Karppanen, s. 1912.)

Kakkaroita puolestaan tehtiin ohra-, talkkuna-, "omena"- ja rahkakakkaroit. Sakkolalaiset kakkarat olivat pyöreitä, lähes lautasen kokoisia. Niiden hyvin ohut kuori taivutettiin reunoilta täytteen ympärille "nykyisen kruunutulpan malliseksi".

Kakkaran kuoria käytettiin myös umpikuoristen, puolikuunmuotoisten pikkupiirakoiden tekoon. Täytteenä oli ohraa, tattaria taikka, varhemmin, Pietarista tuotuja hersryynejä, myöhemmin myös riisiä. (Sakkola, Karppanen KJ 4.1957.)

Vehnästä ei metsäpirttiläisen 77-vuotiaan Kusta Laulajaisen kertoman mukaan ollut vielä 1870-luvulla. Kun se tuli juhlaruokien joukkoon, kuului myös paatakka (= siirappi) jouluostoksiin.

Yleisenä tapana oli, että aattona työt oli tehtävä pikaisesti. Naiset saattoivat nousta aattoyönä yhdeltä, kahdelta uuninlämmitykseen saadakseen paistoksensa valmiiksi jo pimeän aikaan. Aattoruuaksi valmistettiin tavallisesti kala-lohko. (Metsäpirtti, 1870). Sakkolassa jouluaattona syötiin myös aattolohkoa (Neovius 09).

Joulukinkkukin oli uunissa paistumassa. "Parempa sika suus, ku peräs vinkumas." (Lavansaari, Brynolf Klaus, s. 1905.) Kaiken kaikkiaan: Tärkeää oli, että "jouten joulua piettiin". Siitä johtuikin kaikki kiireinen puuha jo hyvissä ajoin. (Rautu. Tarja Sorvali, 93 v.)

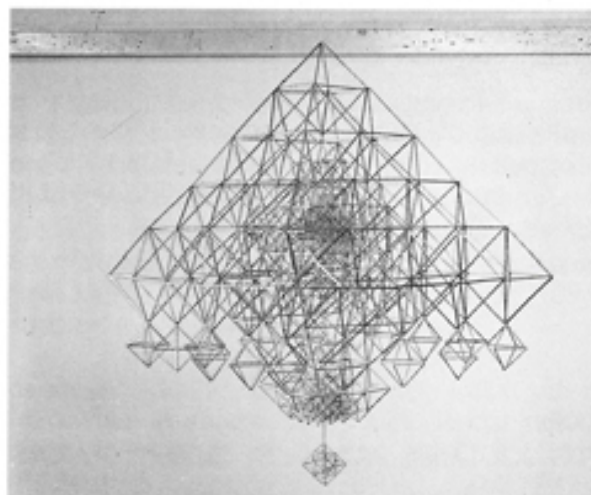
"AATTO JOULUST PARRAIN, ILTAPUOL LASKIAISEST"

Joulunna Jumala syntyi,
paras poika pakkasella.
Kapalois oli kaunis Herra,
seimessä suloinen Herra,
vankinna vaka Jumala.
Enkeli ilolla haasto:
seimes on suloinen Herra,
kapaloissa koatioissa.
(Sakkola. Neovius 220.)

Vanhaksi jouluksi pantiin pitkät ruisoljet tuvan lattialle, "uueks jouluks kakraolet ja laskiaiseks otraolet". Kattoon tehtiin oljista ruunu. Muutoin tupaa ei koristeltu. (Rautu. Tarja Sorvali, 93 v.) Miehet toivat kuusen tupaan. Se koristeltiin "liteissein, rinkelein, mesomenin ja kynttelein" (Rautu. Helena Onttonen, s. 1888). Sakkolassa 1883 syntyneen Helena Lampun (o.s. Pappinen) kotona pantiin ruisoljet lattialle. Olkia heitettiin kattoonkin, jotta vilja kesällä kasvaisi hyvin. Myös joulukuusi tuotiin tupaan. Se koristeltiin "paperiraksukoilla" ja kynttilöin. (KJ 4. 1957.)

1870-luvulla aattosauna lämmitettiin jo aamusta alkaen tuulen kaatamalla puilla. Kun saunassa oli käyty, joulupahnat tuotiin lattialle. Silloin lapsilla alkoi iso ilo. Sen sijaan vanhempien ei kovin sopinut piehtaroida oljilla, koska ruis olisi silloin pahoin lakoontunut seuraavana kesänä. (Metsäpirtti 1870. Sohvi Sutelainen.)

Perinteellinen himmeli
Vokki-Virkin joulunäyt-
telystä 1986, valmistajina
Irma ja Toivo Majuri.

Kun oljet oli levitetty lattialle, niin talon isäntä otti kourallisen olkia käteensä ja viskasi tuvan lakeen: Jos olkia jäi paljon kurkihirren ja laen väliin, tiesi se rikasta ja hyvää ruisvuotta. Vain muutaman korren jääminen lakeen oli merkinä huonosta ruisvuodesta.

Asiaan kuului, että jouluaattona jo päivän valolla käytiin saunassa: siten menetellen kesätyöt tulisivat tehdyksi ajallaan (Pyhäjärvi Vpl. Kaisa Inkinen, s. 1887.) Kylvyn jälkeen puettiin puhtaat vaatteet päälle. Sitä ennen isäntä oli käynyt tekemässä valkoisella liidulla ristit kaikkien ovien ja ikkunoiden yläpuolelle, niin kuin esimerkiksi saunan, navetan ja riihen oviin. Asuntorakennuksiin tehtiin ristit kaikkien seinissä olevien reikien ja rakojen päälle: tämä esti paholaisen sisään pääsyn. (Metsäpirtti 1845.)

Tuomas Onttonen (s. 1908 Rautu) muisteli lapsuutensa joulua: "Kun kaikki oli kunnossa, isä otti suuren virsikirjan, istui pöydän päähän ja rupesi lukemaan jouluevankeliumia. Lopuksi isä lauloi muutamia jouluvirsiä." "Juhla saavutti vasta tunnelmansa, kun perhe kokoontui pöydän ympärille lukemaan Jumalan sanaa ja laulamaan. Tavallisesti talon isäntä istui pöydän päässä ja soitti kanteleella muistissa olevia virsiä. Muu talon perhe sekä sukulaisvieraat lauloivat mukana." (Metsäpirtti 1860.) "Siit pere kaik puhtaissaan käi syömiä ja siit valvoit hyvin myöhiä: lukkiit ja lauloit." (Rautu. Sohvia Partanen, s. 1866.)

"NYT ON JOULU, NYT ON JOULU!"

Myös jouluaamuna noustiin varhain ylös. Ennen kirkkoon menoa vietiin kaikille eläimille leivänpaloja, joiden päälle oli tiputettu viinaa. Paloja eläimille annettaessa sanottiin: "Joulua, joulua!" "Nyt on joulu, nyt on joulu!" taikka "Joulu, joulu lehmäsein!" Heiniä annettiin jouluaamuna sellaisillekin eläimille, joille muulloin ei kannattanut antaa. (Metsäpirtti 1863.) Neovius kertoo Sakkolassa "Jouluaamuna annetun lehmille hyvin varhain juu'a ja vietiin suolaa ja leipää, hevosil leipää." "Jouluaamuna pilkottiin kauraleipää ja annettiin joka eläimelle palanen." (09–010.)

Aamulla varhain Raudussa "nous paisti pöytiä; se ol sijan takakinttu" (Sohvia Partanen, s. 1866.) Sakkolalaisten joulupäivän ruokaan kuului "lehmänjalka". Joulukirkosta tultua piti "ennen kuin riisutaan, maistaa joulurokkaa". (Neovius 09.) Tärkeää oli, ettei jouluaamuna valmistettaisi mitään uutta, vaan piti tyytyä aiemmin varustettuun.

Perheen pukeuduttua juhlavaatteisiinsa ja miesten valjastettua hevoset, lähdettiin joulukirkkoon. "Vanhan hyvän tavan mukaan" hevosen valjaisiin ehdottomasti kuului kulkunen. Se kiinnitettiin joko vempaleeseen tai, myöhemmin, setolkkiaan. Käytettiin myös pieniä, kulkusen muotoisia vaskisia kelloja, jotka tunnettiin nimellä kalkkala. (Valkjärvi. Matti Liski, s. 1907.)

Sakkolan Koivukylästä kotoisin oleva Yrjö Kinnari (s. 1881 Pyhäjärvi Vpl.) muisteli lapsuutensa joulukirkkomatkoja: "Niin monta kuin talossa hevosia oli, valjastettiin ne kaikki jouluaamuna rekiin eteen. Ja niin paljon kuin rekiin sopi, kävi niihin kirkolle menijöitä. Kaikki lapset ja vanhukset saivat silloin tulla mukaan, jos vain pakkasilta tarkenivat!

Hevosvaljaihinkin laitettiin yhdelle aisakello, toiselle kulkunen vempaleehen, kolmannelle kili-kili-kellot jne.: yleensä kellä vaan mitä helistimiä löytyi. Talon hevoset lähti matkaan yhtenä jonona.

Matka kirkolle ajettiin kylläkin nopeaan, mutta ei kovin kiivaasti kilvaten. Mutta matka kirkolta kotiin! Se muodostui aivan järjettömäksi kilpa-ajoksi! Jokainen tahtoi ohi toistensa!

Läpi elämäni säilyy mielessäni kuva kirkkoaamusta Pyhäjärven jäällä, jossa kirkkorannasta lähti satoja hevosia yhtäikaa jäälle, kaikki kilvaten. Juoksutavalla ei ollut merkitystä oliko se ravia, nelistä vai mitä. Nopeus se oli, joka voiton takasi! – Hävinneet puolestaan lohduttelivat itseään huutelemalla

Vokki Oy:n syysnäyttelyn avajaiset 1983. Kuvassa mm. Kaisa Räikkönen, Kaarina Kekki, Matti Vauhkonen, Doris Tawast, Brita Schier, Pirkko Gallen-Kallega, Tyyne-Kerttu Virkki ja Raija-Leena Nyborg (USA:n suurlähettilään puoliso). Martta ja Väinö Karvonen, Anne-Mari Kairinen, Toivo Majuri.

Kalevalaisen iltapäivän (1985) juhlassa esitelmöi Kalevalasta lehtori Kirsti Mäkinen ja musiikista huolehtivat Raita Karpo, laulu sekä Maaria Karpo, kannel.

Virpojaisten (1985) viihdyttäjinä olivat haitarisoittajapojat Tatu Laurila ja Panu Parviainen. Kuvat Aaro Asikainen.

Virkki Käsityömuuseon perinnetapahtumia

Säveltäjä, professori Armas Maasalon (Sakkolasta) syntymän 100-vuotismuistomatineana (1985) Vokki-Virkissä. Muistojen kertojina säveltäjän tytär lastentarhanopettaja Marjatta Almqvist, oopperalaulajatar Aino Elenius ja kotitalousopettaja Karin Liesmaa, Sakkolan pappien tyttäriä, haastattelijoina opetusneuvos Antti Henttonen ja käsityöneuvos Tyyne-Kerttu Virkki. Taustalla Virkki-Käsityömuuseon pohjalaisia teksteilijä.

Kodin pääsiäinen. Taustalla Väinö Aaltosen öljyvärimaalaus runonlajaja Martta Kähmistä. Koristeluna rykelmä maalattuja munia sekä akkunalla Sakari Pykälän veistos.

Pääsiäisenä virpoi -
varpoi . . .

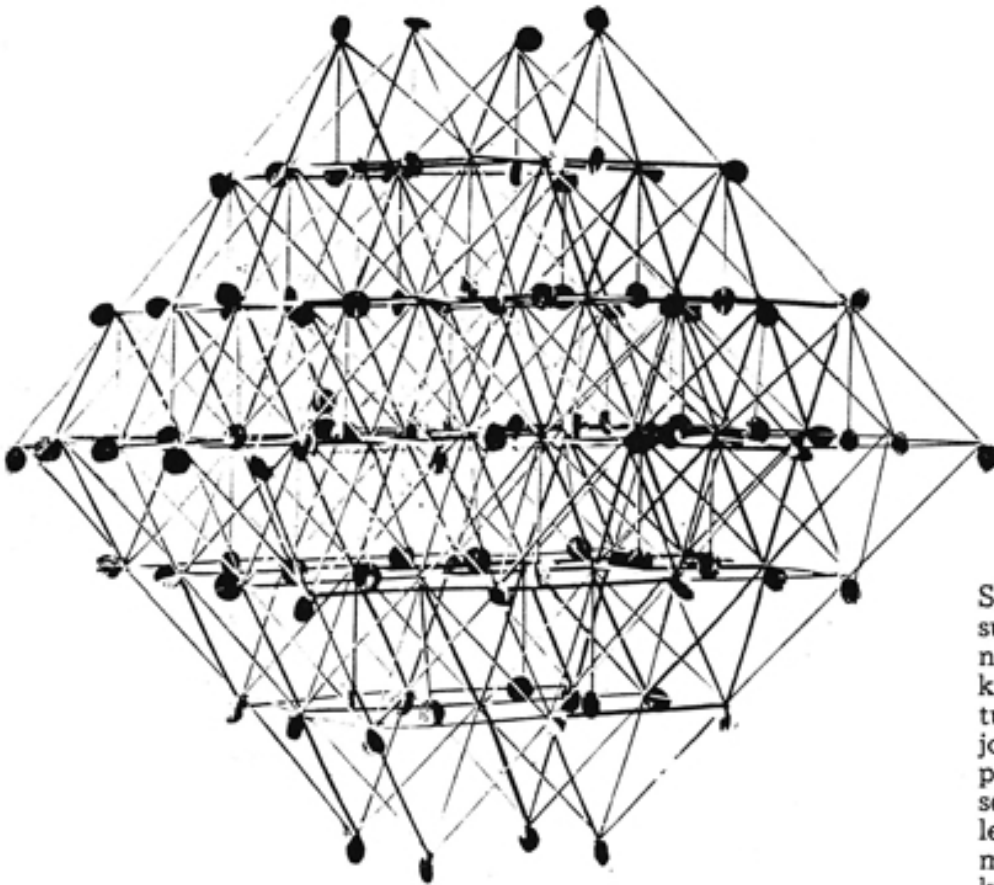
Vokki - Virkin pääsiäisnäyttelystä. Alustana kudottuja pellava- ja heinäliinoja (Martta Kiiskilä). Keskellä Anneli Qveflanderin suunnittelema munanlämmittäjä sekä Kyyrölän keramiikkaa.

Virpovitsoja ja paperista taiteltuja ja leikattuja lintuja.

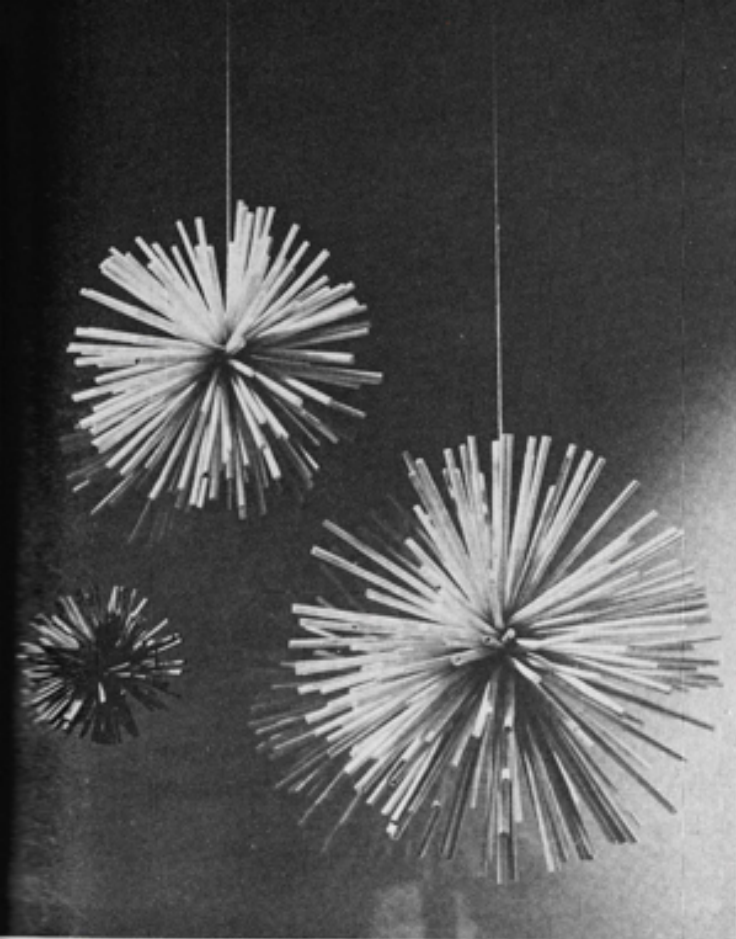

voittajilleen: 'Jokamieshän se jouluna ajaa. Mutta se on Mies, kuka ajaa pääsiäisenä!' Jouluna kun taloissa oli vielä kauraa ja rehua, niin että hevosetkin jaksoivat. Toisin olisi pääsiäisenä."

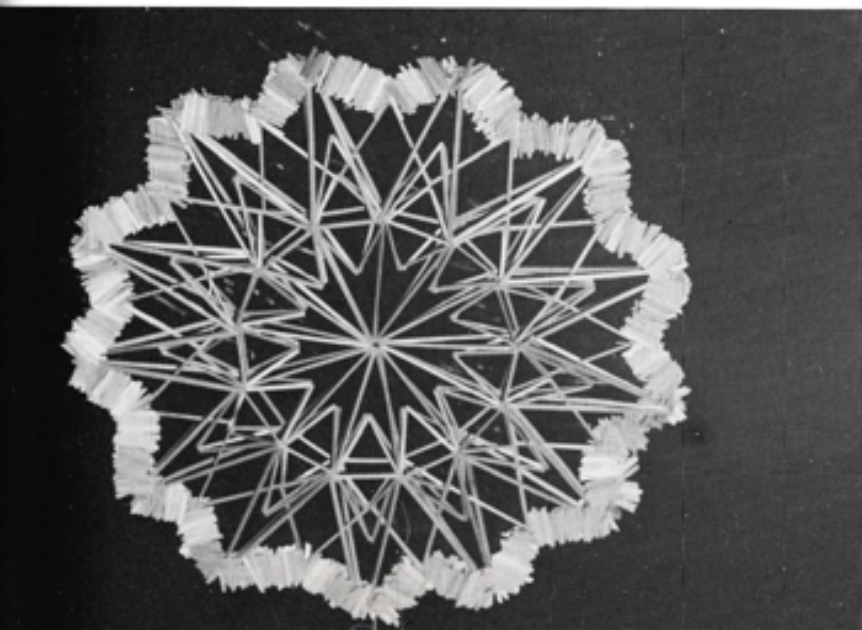
Kirkossakäynnin jälkeinen joulupäivä vietettiin kotona perheen parissa suurella hartaudella. Raamatusta luettiin Jeesuksen syntymästä tai muita kertomuksia. Joulupäivänä lapsiakaan ei laskettu kylään. (Sakkola. Helena Lamppu, s. 1883.) Kylälle menosta varoitettiin: "Siit tulluo joul kyrsä, ko männyö joulun kyläl." (Pyhäjärvi. Kaisa Inkinen, s. 1887.)

Saara Hopean valmistama suuri, taidokkaasti rakennettu himmeli, joka on koottu noin 12 sentin pituisista oljenpalasista ja jota elävöittävät sentin läpimittaiset kirkkaanväriset kiiltometallipaperista leikatut pyörylät. Matemaattista selkeyttä ja leikkivää keveyttä. — Kuva Tuovi Nousiainen.

Olkipallo muodostetaan runsaasta määrästä olkia, jotka sidotaan keskeltä lujasti yhteen kiristäen, jolloin oljet hajaantuvat eri puolille.
Kuva: Tuovi Nousiainen

Isokokoinen olkitähti ja joulupallo, joka on valmistettu seitsemästä kahvipussista sitomalla sentin levyiset nauhat keskeltä yhteen. – Anni Arola. Vokki-Virkin joulu 1986. – SKS. Hilikka Nevalainen.

TAHVANANAJOT JA JOULULEIKIT

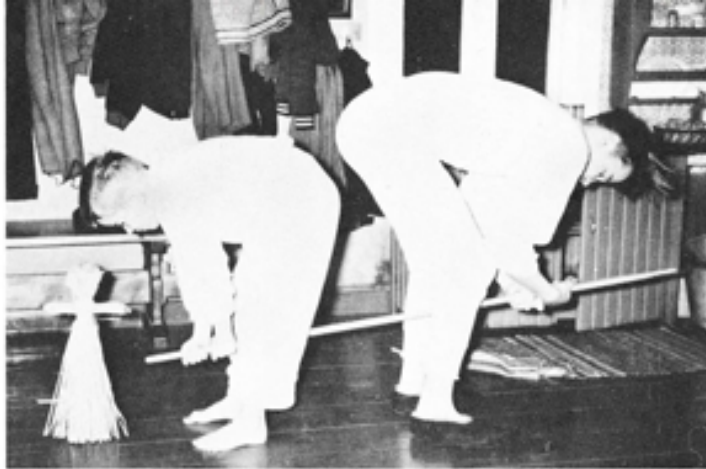
Tule Joul jonker konker,
Soavat lapset voita syyvä,
Vanhat ämmät talkkunoa,
Ukot viinoa vihaiset.
(Sakkola 1935. Liisa Nuora, 80 v.)

Tapaninpäivänä aamuruuaksi keitettiin talkkunaa. Emäntä Helena Jortikka (s. 1883) Sakkolan Volossulasta valmisti tahvananpäivän talkkunan seuraavasti: Veteen lisätään rasva ja suola, siihen "järjää hauvottuja talkkunajouhoja". Seosta kiehautetaan 15 min, jolloin siitä tulee paksua. Keitettyjä talkkunoita valutetaan päivä "koriloissa". Tämän jälkeen ne laitetaan uuniin, missä vielä haudutetaan vuorokauden ajan.

Tunnelmaltaan tahvana erosi aatosta ja joulupäivästä. Tahvananpäivänä Sakkolassa vihittiin myös "enin osa morsiusparista eli nk. joulun-naittilaat" (Neovius 047). Nyt oli lupa rientää, tavata ystäviä ja tuttavvia, iloita. Herättävä oli kuitenkin varhain: hevoset oli valjastettava jo pimeän aikaan, oli jouduttava talosta taloon Tahvananajoon. Olihan päivä omistettu Pyhälle Stefanukselle eli Tapanille, joka jo vanhastaan tunnettiin suomalaisten hevosmiesten ja hevosien suojelijana.

Heti ovesta sisään mentäessä kysyttiin: "Onks Tahvana koton?" Jos vastaus oli myönteinen – "Vielähä Tahvana pöydän päässä istuu." – isäntä tarjosi ajajille viinaryyppyä ja nämä jatkoivat matkaansa seuraavaan taloon. Jos joku toinen tuli myöhemmin samaan taloon Tahvanaa kysymään, hänelle vastattiin: "Jo on Tahvana tuvan takan!" Siitä tiedettiin, että talossa oli jo käyty eikä viinaryyppyä saataisi. (Sakkola, Helena Lamppu, s. 1883.) Myöhemmille saatettiin myös vastata: "Jo män Tahvana vennäil, vennäi puol." (Rautu. Helena Onttonen, s. 1888.)

Sakkolassa vierailu kulki esimerkiksi seuraavasti: "Tahvanan päivänä ajetaan naapurille kostimaan ja silloin kysytään tupaan tultua: 'Hyvää huomenta! Onkos Tahvana ko'is?' Silloin talon väki vastaa: 'Ko'is on', johon vieras: 'Se ol hyvä kun tapas hännästä kiin.' Sitten tarjotaan ruokaa ja ryyppyä. Mutta jos ei tarjota, niin vieras uhkaa, että 'kiukuva puretaan'. Jos kostijat tulevat myöhään illalla tai lastenpäivänä, niin vastataan: 'Hiljainen oli hevoset. Jo on joulut jossa kussa, Tahvanat on nurkan takana.' " (Sakkola. Neovius 047.)

1870-luvulla, kun "nykyaikaiset piirileikit olivat kokonaan tuntemattomia", Etelä-Karjalassa Tapanina alkaneeseen huvittelukauteen kuuluivat vanhakantaiset, merkilliset näytelmäleikit vuoropuheluineen, esimerkiksi suutarin pistäminen. – Kuva Museovirasto – Juho Siitonen

Tahvanalla tarkoitettiin viinaa. Voitiin kyllä tarjota muuta ylellistä, esimerkiksi kahvia ja teetä, mutta niillä ei ollut niin suurta arvoa ja sanottiin "ei siel olt oikie tahvanuokua". (Rautu, Sohvia Partanen, s. 1866.)

Hämärän tullen nuoriso kokoontui joululeikkeihin. 1870-luvulla kun "nykyaikaiset piirileikit olivat kokonaan tuntemattomia" (1921. Katri Kääpä, 75 v.) Etelä-Karjalassa Tapanina alkaneeseen nuorten huvittelukauteen kuuluivat hyvin vanhakantaiset, merkilliset näytelmäleikit vuoropuheluineen, esimerkiksi suutarin pistäminen ja paistinsyönti. Pojat saattoivat kulkea hevosineen pitkiäkin matkoja joululeikkeihin taloihin, joissa tiedettiin olevan tyttöjä.

"Suutari" tehtiin "pijosta" olkia, sitomalla se keskikohdasta ja tasaamalla tyvi sekä latvapuoli. Valmis suutari asetettiin lattialle seisomaan. Kaksi leikkijää, suutarin pistäjä ja varjelijä kävivät selin toisiinsa kumaraan. Heillä oli "uhvatta" jalkojen välissä ja sillä toinen yritti sohia nurin suutaria, toinen varjella. Leikkiin kuului seuraava vuoropuhelu: "Onks suutar koton?" "On kotona." "Mitä hää tekköö?" "Kenkii tekköö." "Kel hää tekköö?" "Isännäl ja emännäl ja kahel pienel lapsel." Pistäjä kysyy: "Mitäs miul?" "Siul tervatikkuu!" Tästä pistäjä tulistuu: "A mie pistän!" "A mie varjelen!"

Tapanin jälkeisenä parina päivänä vielä pidettiin pyhää: leikittiin, saatettiin ajaa myös Lantus-Tahvanaa. Ukot kulkivat pitkin kylää. Tupaan tultuaan he lauloivat kaulakkain:

Eikös näi hyvä olis,
Eikös näi soma sopis,
Näin kätösi kelpajais
Sylityste meijä 'syyvvä,
Käsityste meijä käyvä,
Käyvä toine toisissoa,

Toine toise lämpömäs.
Nyt on ystävät yhes,
Nyt on tuttavat tukus,
Nyt on seukut suutasuksi.
(Metsäpirtti, Vaskela 1935.
Antti Lahtinen, 69 v.)

Virkki-Käsityömuuseumissa iloisia jouluvieraita

Kuusenkoristajaisissa Vokki-Virkissä 1986. Tuomas-Nuutti (Liisa Vallioja) tuo tupaan suuren joululimpun. Jouluemäntä (Martta Ritvanen) toivottaa "Hyvä Tuomas joulun tuo, paha Nuutti poies vie." Suomalaisen perinteen mukaan taloissa leivottiin jouluksi kookas limppu, joka joulun ajan sai olla pöydällä. Pyhien jälkeä talon väki söi leivän. Uskottiin, että tapaa noudattamalla saadaan hyvä vilja- ja karjavuosi. – Kuvat Aaro Asikainen.

Joulukuusi on saanut oksilleen Vokin perinteen mukaan sydämet, omenat ja Karjalan käkösset.

Kuusenkoristajaiset Vokki-Virkissä 1985: "Hyvä Tuomas joulun tuopi." Jouluemäntänä Martta Ritvanen, Tuomas Liisa Vallioja ja leikittäjä musiikinopettaja Anne Lindeberg

Lukemattomat kynttilät syttyvät kaikkialla joulun aikaan.
Kynttilöitten valaminen kodeissa on jälleen tullut monen perheen yhteiseksi harrastukseksi.

"Pitkiä pellavia, hienoja hamppuja . . ."

Laskiainen merkitsee laskeutumista paastoon ja pääsiäinen vastaavasti pääsemistä paastosta. Katolisen perinteen mukaan laskiaisesta alkaa seitsemän viikon pituinen paastokausi, jonka aikana vältetään eläinkunnan tuotteita ruokavaliossa ja valmistaudutaan henkisesti pääsiäisen tapahtumiin. Laskiainen on siten tärkeä vuotuinen taitekohta, joka jäsentää aikaa joulun ja pääsiäisen välillä. Ajalliseen taitekohtaan kiinnittyy tapoja ja perinnettä: laskiaisen vietossakin säilyi tapoja vuosisatojen takaa katoliselta ajalta. Vaikka luterilaisilla ei ollutkaan kirkon vaatimaa paastoa, monet laskiaistavat ilmentävät siirtymistä uuteen ajanjaksoon vuotuis kierrossa, kevätkauden odotukseen. Laskiaisesta tuntui talven selkä jo taittuneen.

Laskiainen Karjalassa

Suomen Karjala on kiinnostava perinteiden risteilyalue. Kirkolliseen vuotuis-kiertoon kuuluvat tavat ovat rikastuneet kahden kirkkokunnan, ortodoksisen ja luterilaisen, vaikutuksesta; kaupungeissa oli myös vähemmistökirkojen edustajia. Vuotuisjuhlien viettoon ovat vaikuttaneet myös kaupunkilaisten tavat; historiallisesti tärkein oli Pietarin suurkaupunki, mutta myös Itämeren rannikkokaupungeissa tavataan jonkin verran yhtenäistä perinnettä. Laskiaisen vietosta on tässä suhteessa hyviä esimerkkejä. Viime vuosisadan lopulla ja vielä 1900-luvun alkupuolella kannakselaiset talonpojat suuntasivat laskiaisaikaan Pietariin "maaslitsanajoon", ajeluttamaan reellään pietarilaista herrasväkeä Nevan jaällä. Viipuriin rakennettiin laskiaisajan liukumäki, järjestettiin rekiretkiä ja koululaiset päästettiin suksimäkeen laskiaisena, joka oli vapaapäivä koulusta. Kaupunkilaiseen laskiaisen viettoon kulkeutui tapoja suuremmista kaupungeista ja niiden karnevaalinomaisista huveista. Yleensä nämä tavat olivat varsin kansainvälisiä, mutta Pietariin painottuvia huveja oli laskiaisajelu, jota muotia seurattiin Viipurissa ja muuallakin kaupungeissa. Kansainvälisiin kaupunkilaistapoihin kuuluivat myös laskiaisen monet ruoka- ja koristeluperinteet, joilla on lähtökohtansa katolisen Keski-Euroopan tavoissa, esim. "valkoinen ruoka" kuten laskiaispullat tai -ringelit, laskiaisvitsat, joita myytiin toreilla jne. Oman pietarilaissävynsä toivat sellaiset venäläisperäiset laskiaisruokalajit kuin blinit, joita syötiin varakkaimmissa piireissä kalanmädin, jopa kaviaarin kanssa, tai kalatäytteiset piirakat. Näistä tavoista saivat suomalaisetkin vaikutteita, eikä karjalaisesta laskiaisesta sovi unohtaa näitä autonomian ajan tuomia uutuuksia, vaikka ne eivät aina olisi juurtuneetkaan suomalaisiksi tavoiksi.

Maaseudun laskiainen poikkesi melkoisesti kaupunkilaisten huvittelevasta karnevaalista, mutta siihenkin on iskostunut ilonpidon perinnettä. Nuorisolle ja lapsille laskiaistiistai merkitsi mäenlaskupäivää, jolloin huvittelu kelkka-mässä oli sekä sallittua että suotavaa. Kansanperinteessä on tätä iloittelua puolustelevaa tietoa: mäenlasku tiesi pitkiä pellavia ja hyvää kasvuvuotta. Ilonpidosta ei tällöin ollutkaan seurauksena onnettomuutta vaan hyvää vuodentuloa. Muuten kansanperinteessä korostuu ajallinen taitekohta, vanhan päättyminen ja uuden kauden alkaminen, jolloin kaikki tuona päivänä tehty heijastui tulevaisuuteen. Laskiaisenvietossa oli siten samaa tulevaisuuden tutkailua kuin uudenvuoden aattona. Tekemisten ja tekemättä jättämisten seuraukset näkyisivät tulevana kesänä: mitä joutuisemmin lehmät juotettiin ja syötettiin, sitä paremmin ne kesällä heruisivat ja löytäisivät kotiin metsästä, jos taas tehtiin jotain pyörtöliikettä, sitä enemmän pyörötauti vaivasi elikoita kesällä, mitä enemmän kolisteltiin, sitä kovemmin myrsky repisi kesällä kattoja. Kaikki työt oli tehtävä mahdollisimman aikaisin, että työt myös tulevana kesänä joutuisivat. Saunakin lämmitettiin jo varhain iltapäivällä, ja saunassa oli oltava mahdollisimman hiljaa, etteivät hyttyset kesällä vaivaisi. Laskiaisena oli syötävä niin rasvaista rokkaa, että runsaus ulottuisi tulevan kesän tuotoksiin: voihiin, maitoon ja pellavamaan kasvuun. Laskiaisenvietossa oli siis toisaalta runsauden, ilonpidon ja juhlan tuntua, toisaalta päivä edellytti varovaisuutta, sopivaa ja hillittyä käytöstä, varhaista nousua ja varhaista nukkumaan menoa.

Laskiaismäkeen lähtivät kaikki, vanhat ja nuoret, aikuiset ja lapset. Nuoret miehet veivät mäkeen kirkkoreen, jolla sai hyvän vauhdin mäenrinnettä alas. – Kuva Pekka Kyytinen 1930-luvulla. Museovirasto.

Pellavien keskeisyys laskiaisperinteessä liittyy etäisesti myös katolisten valkean värin suosintaan. Saunan jälkeen pukeuduttiin valkoisiin paitoihin, solmittiin pellavasta valkoisia irtopalmikoita ja keitettiin jotain maitoruokaakin. Naisten pitkät hiukset olivat kuin pellavarihmoja: tytöt laskettelivat mäessä tukka hajallaan. Pellavankasvua voi laskiaistiistain aikana monin tavoin edistää, jopa huudot "pitkiä pellavia, hienoja hamppuja" mäenlaskussa koituiivat tulevan satokauden hyväksi. Pellavaperinteen korostuminen johtuu laskiaisen liittymisestä naisten työvuoteen: olihan laskiainen se määräpäivä, jolloin kehuut oli saatu päätökseen, ja nyt alettiin kutoa kankaista kevättalven valkeinevina ja pitenevinä päivinä. Tällöin laskiaisen menot ja hovit ankkuroitiin työvuoteen, ja laskiaistavoille tuli jokin uskottava selitys. Luterilaisilla monet laskiaistavat olivat ilman paastonajan alkamisen taustaa tavallaan merkityksettä. Siinä mielessä onkin hämmästyttävää, kuinka paljon luterilainen aika kuitenkin vuosisatoja on säilyttänyt etäisiä heijastumia katolisen ajan perinteestä.

Karjalan maaseudun laskiaisenvietosta on harvinaisen perusteellisia tietoja Kirvusta, jossa kirkkoherra Antti Halinius merkitsi muistiin kansantapoja 1800-luvun alussa. Hän tähdentää, että taikoja noudatettiin tarkkaan eri vuotuisjuhlien tai päivien mukaan, niin laskiaisenakin. Hän kertoo, miten laskiaistiistaita vietetään edelleen, vaikkei sitä enää kunnioiteta kuin ennen vanhaan eikä enää uskota, että tapojen laiminlyönnistä seuraisi välttämättä epäonnea kesätoissa. Aamuaskareiden jälkeen kahden aikaan iltapäivällä syödään siansorkista keitetty papurokka *puolpäiväseksi*. Siansorkista jääneet luut kannetaan metsään niin kauas kuin halutaan sikojen kesällä kuljeksivan. Aterian ja sitä seuraavan saunassa kylpemisen aikana ei puhuta, että säästytäisiin kesällä paarmojen aiheuttamalta kiusalta. Sauna on lämmitetty poikkeuksellisen aikaisin ja kylpemään päästään jo iltapäivällä. Nukkumaan mennään aikaisin sytyttämättä enää pärettä tai minkäänlaista tulta, koska se aiheuttaisi epäonnea tulevana kesänä. Halinius ei kuvaile mäenlaskua tai pellavataikoja, joten on mahdollista, että esimerkiksi mäenlasku olisikin myöhempää perua. Sen sijaan laskiaisaikaan kuului vakiintunut kansantapa, nuorikon oljामissa käynti. Naimisissa oleva tytär haettiin kotiin *lihaheitolle* eli laskiaissunnuntaita edeltäväksi sunnuntaiksi ja hän oleskeli kotonaan kuin vieraana tekemättä muita töitä kuin ehkä käsitöitä tai auttamalla kotinsa naisväkeä kankaankudonnassa. Hän viipyi oljaimena pari viikkoa, siis laskiaisajan yli, ja ensimmäisen paastonajan sunnuntain aattona aviomies tuli noutamaan eli *oppimaan* vaimoaan. Silloin hänelle järjestettiin parin päivän kestitys kuten tyttären hakijallekin pari viikkoa aikaisemmin tämän anopin ja apen luona. Siten laskiaisaikaan kuului sukulaisvierailuja ja kestejä kansan

parissa. – Tällä vuosisadalla kerätyn muistitiedon mukaan laskiaisiltana keräännyttiin kylissäkin yhteen tarinoimaan johonkin kylän taloon. Laskiaismäkeen mentiin joukolla, niin nuoret kuin vanhat, ja huudettiin ”pitkiä pellavia”, niin että mäki raikui. Vesikelkat, pienet ajoreet ja kirkkoreet, lastenkelkat ja sukset vietiin mäkeen. Suksista muistetaan sellaisetkin kotitekoiset sukset, joiden kärkiin oli kiinnitetty nuora. Silloin laskettiin nuorasuksilla ilman sauvoja, ja sukset vedettiin nuorasta mäen laelle. Jos joku kaatui mäkeä laskiessa, sanottiin, että nyt meni pellavat lakoon. Muistetaan myös ettei rokkaa syödessä saanut puhua eikä tehdä mitään melua aiheuttavaa työtä, hakata halkoja tai muuten kolistella. Neulan käyttöä ja kehräämistä oli vältettävä, jos aikoi välttyä kesällä käärmeiltä. Osaksi nämä kiellot tosin esitettiin leikkillisinä uhkauksina tai niistä kerrottiin laskiaispäivän huviksi. Nuorten oli mieluista kiusoitella toisiaan saadakseen toisen puhumaan tai kirkkaisemaan puhekiellosta huolimatta. Muistettiinpa viime vuosisadan lopulta vielä miesten lähteneen Pietariin ”maaslitsan ajoon”.

Laskiaisen ruoka oli rasvainen rokka, joka keitettiin siansorkista. Laskiaisen hernerokka kyllä tunnetaan perinteenä koko maassa. Karjalassa se keitettiin ennen härkäpavuista, joita vielä tämän vuosisadan alkupuolella monin paikoin viljeltiin. Laskiaisrokka heijastaa katolista tapaa herkutella viimeisinä paastottomina päivinä ennen pitkän paastonajan alkamista.

Ortodoksikarjalaisten perinteessä korostuu laskiaisen yhteydessä juuri paastoon siirtymisen merkitys. Paastoaminen aloitettiin asteittain kolmen valmistusviikon aikana ja viikkoa ennen laskiaissunnuntaita oli *lihapyhälasku*, jolloin luovuttiin lihasta. Seuraavana sunnuntaina, siis laskiaissunnuntaina, jätettiin maitotuotteet; päivää nimitettiin *maitopyhälaskuksi*. Se oli toiselta nimeltään myös sovintosunnuntai, jolloin edellytettiin anteeksipyyntöä ja sovinnontekoa lähimmäisten kanssa, *proskenjalla käyntiä*. Paastoon siirtyminen merkitsi siis ruumiillista ja hengellistä puhdistautumista. Ruokapaasto aloitettiin oikeaoppisesti laskiaissunnuntaista, ja se kesti seitsemän viikkoa, joista ankarin oli piinaviikko ennen pääsiäistä. Paaston aikaan oli toki varauduttava edeltäkäsikin, niin että oli tarpeeksi esim. kalaa – sitä käytettiin parin viikon rajoituksin koko suuren paaston ajan. Tärkein ruoka-aine kalan ohella oli vilja ja sienet, kaali ja juurekset. Rasvana käytettiin pellavansiemenöljyä. Tyypillinen karjalainen ruoka kaurakiisseli sopi hyvin paastonajan ruoaksi, samoin talkkuna ja veteen keitetyt puurot ja vellit, imelämämmi, vuassakiisseli ja idyruoka. Laskiaisvalmisteluja sävytti ortodoksisessa perheessä aivan käytännöllinen ruokavalion muutos, johon oli tosin jo syksystä lähtien varustauduttu. Laskiaisenä toki nautittiin herkkuja: vieraille paistettiin keitinpiiraita rasvassa tai venäläiseen tapaan blinejä eli hapanlettuja.

Laskiaistavoista mäenlasku tai ajelut, seurustelu muiden kyläläisten kanssa ja hilpeä ilonpito ovat pääpiirteissään olleet samanlaisia myös rajantakaisella alueella. Mutta pian hiljennettiin paastoon, jonka aikana ei myöskään järjestetty sellaisia perhejuhlia kuin häitä. Laskiaisen iloittelu päätti sitä edeltäneen jouluun keskittyneen kauden, jolloin ennen vanhaan pidettiin häitä ja järjestettiin vierailuja.

Siirtokarjalaisten laskiaistavat

Siirtokarjalaisten perinnettä kerätessä on saatu tietoa myös laskiaisesta. Siirtokarjalaisilla on muistitietoa vanhan ajan laskiaisesta ja siihen kuuluneesta kansanperinteestä. Laskiaistavoista elävimpinä ovat jääneet mieleen lapsuuden ja nuoruuden mäenlaskut ja ilonpidot. Laskiaispäivä oli joka tapauksessa tuolloin mäenlaskupäivä eikä tavallinen viikonpäivä. Nuorison tapana oli myös osallistua rekiretkiin, myös jonkin yhdistyksen järjestämiin. Laskiaisen rekiretket jatkuivat joskus sotien jälkeenkin uusilla asuinpaikoilla, jolloin tapa saattoi herättää ihmettelyä. Siirtokarjalaisten parissa eli sellaista laskiaisen tapaperinnettä, jota tuolloin ei kantäväestön parissa enää tai ei koskaan harrastettu. Rekiretkissä voidaan nähdä 1800-luvun kaupunkien laskiaisajelujen jatkoa.

Sotavuodet merkitsivät kuitenkin katkoa suuressa määrin siihen laskiaisen tapaperinteeseen, jota oli Karjalan maaseudulla ollut ennen sotia. Laskiaisesta toki muistettiin monia asioita ja uskomuksia, vaikka niitä ei ennenkään ehkä otettu todesta. Laskiaisen vietto kuihtui perhetapana uusissa oloissa, korkeintaan karjalainen emäntä valmisti vielä muistista laskiaisrokan ja paistoi piiraita tai lettuja. Uutena muotona jotkut karjalaisseurat vaalivat vielä laskiaisajelua jossakin muodossa tai järjestävät laskiaissunnuntain ulkoilutapahtuman. Mutta irrottuaan maaseudun työvuoden perinteestä laskiaisen vietolle ei ole jäänyt kovin paljon sisältöä luterilaisten parissa. Toisin on ortodoksi-karjalaisten parissa, jossa laskiainen paastonalkamispäivänä on säilyttänyt kirkkovuoteen liittyvän merkityksensä. Näin oli ainakin vanhimman ortodoksipolven keskuudessa pitkään sotien jälkeenkin, ja siitä on kertynyt tietoa perinnearkistoihin. Uskolliselle ortodoksisen tapakulttuurin seuraajalle laskiainen voi olla yhtä tärkeä elämäntavan muutos "paastoon laskeutumiseen" kuin edellisillekin sukupolville. Samalla se on kuitenkin yksityistynyt kuten niin monet juhlat viime vuosikymmeninä: kysymyksessä ei ole enää kylän vaan perheen perinne ja toisinaan jonkin yhdistyksen tai seuran järjestämä tapahtuma.

Laskiaismaässä viiletettiin kolkalla ja suksilla. Kuva Pekka Kyytinen ennen sotia Kurkijoella. Museovirasto.

LÄHTEET:

Painamattomat:

Museoviraston kansatieteen toimiston perinnearkisto, kyselyvastaukset kyselyyn 3 (1957) ja 29 (1982) siirtoväestä. Tekijän haastattelut.

Painetut:

Cistov, K.V.: 1976 (toim.) Venäläinen perinnekulttuuri. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 322. Hämeenlinna.

Karste-Liikkanen, Greta: 1968. Pietari-suuntaus kannakselaisessa elämänkännessä 1800-luvun loppupuolelta vuoteen 1918. – Kansatieteellinen Arkisto 20.

Manninen, I. – Halinius, A: 1932. En hushällningskalender från 1816 för Kirvus kapell. – Finskt Museum 38–39.

Reinilä, Anna-Maria: 1979. Laskiainen kaupungissa. – Juhlakirja. Kalevalaseuran vuosikirja 59. Helsinki.

Sallinen-Gimpl, Pirkko: 1982. Millaisina siirtoväki ja paikkakuntalaiset näkivät toisensa. Karjalaisen perinteen työryhmän tutkimuksia. – Karjalan Liitto. Karjalainen kulttuurikeskus, julkaisuja 1.

Vilkuna, Kustaa: 1979. Vuotuinen ajantieto. 6. painos. Keuruu.

Ylönen, Aulikki: 1954. Kirvun kirja. Helsinki.

VIRPOMINEN KANSANUSKOSSA JA KRISTILLISESSÄ PERINTEESSÄ

Virpominen on tutkimuksissa yleisesti liitetty kristillisen perinteen yhteyteen. Monet piirteet, jotka on tallennettu arkistoihin sadan vuoden takaisessa talonpoikaisyhteisössä vallinneesta virpomistavasta, todistavat kuitenkin sen juontavan juurensa paitsi esikristilliseen traditioon, läheisesti myös kansanuskoon kuuluviin elementteihin.

Tarkastelen seuraavassa virpomisperinnettä vuodelta 1879 säilyneen, kansan tapoja Itä-Suomesta kuvanneen muistiinpanon pohjalta. Useat arkistotalenteet ovat yhteneviä tämän kertomuksen kanssa.

"Viime sunnuntaina, 6. päivänä huhtikuuta, joka tänä vuonna oli pääsiäisen edellinen sunnuntai ja jota nimitetään palmusunnuntaiksi, kansassa myöskin 'virpasunnuntaiksi', tulivat naapurimme vanhan tavan ja lystin-leikin vuoksi varhain aamusella meitä virpomaan, jalkaa varpomaan pitkillä pajunvitsoilla, joihin jo olivat kasvaneet valkoiset urvat. Näitä vitsoja oli useampia yhdessä tukussa, joita lyönnin perästä vähintään kaksi tahi koko tukun lahjoittivat meille muistoksi lykynlyönnistä.

Äkkinäinen olisi ollut vähän hämillänsä mokomasta naurun melusta, jolla kyytiä vieraat tulivat pyhä-aamuna toiseen tupaan. Ja vaikka vielä univuoteilla venyimme, antoivat he meille säälimättä selkään; ja senpä laiska selkämme sietikin, kuin emme ennen virpojain tuloa nousseet ylös. Sitten olisi myöhäisyyden häpeä tullut heidän omaan hattuunsa.

Tapaus oli mielestäni sievä ja raittiisti ilahuttava, varsinki kun ei ollut mitään rähinää; ainoastaan suloinen nauru palkitsi leikin lystikkäisyyttä. Ilomme saattovieraat eivät viipyneet kuin vilauksen aikaa meillä, sillä olihan heillä kylä käytävänä, lykyn lahja muillekin vietävänä."

Heidän virpovirtensä kuului:

Mie virvon viisahasti,
Rivakasti rapsuttelen,
Isännille ilmoittelen,
Emännille esittelen,
Laain lapsi-kultaisille,
Palvelijoillekin pajatan:
Uu'en onnen alkaneeksi,
Vasta saannin valjenneeksi,
Karjallenne kaunihille,
Koko elin-keinollenne,
Kun vaan selkäänne sipaisen,
Virpa-vitsalla vetäisen,
Lykky-lyönnin lojahutan. —

Virpoi, varpoi —
Anna viinaa!
Tuoreeks, terveeks —
Tuokaa vällei!
Tulevaks vuoeks —
Tuokaa toista!

Muna kanastais,
Voi-lusikka lehmästais,
Viina-pulli kannustais,
Kahvi-kuppi pannustais,
Vielä laittanet lisäksi
Antimet isäntäväen
Sekä lasten lahjuksetki.

Maija Seitsonen opetta-
massa virpovitsojen tekoa
Kirsti Koivistolle ja hä-
nen lapsilleen Annukalle,
Ristolle ja Ilkalle.

Onnen rajallisuus

Suomalaisen kansanuskon maailmankuvaan liittyvänä elementtinä oli käsitys onnen rajallisuudesta. Onni oli ikään kuin kimpale, josta jokainen oli saanut saman verran. Ideaalina oli staattinen, paikallaan pysyvä tilanne. Minkä verran joku sai lisää onnea, se oli pois toiselta. Pilaamalla toisen onnen sai autoomaattisesti jotakin itselleen. Vielä vuosisadan alun agraariyhteisössä oltiin riippuvaisia kohtalonomaisesti säästä, luonnon armoilla. Jatkuvasti tarkkailtiin hyviä ja huonoja enteitä.

Vainajat varjelivat sukunsa onnea

Kansanuskon käsityksen mukaan myös tämän- ja tuonpuoleinen olivat erotamattomassa yhteydessä. Tuonpuoleinen oli vainajien ja yliluonnollisen maailma, mutta ihmisellä oli kanavia kommunikointiin tuonpuoleisesta. Vainajain palvontaa on pidetty suomalaisen kansanuskon vanhimpana ja keskeisimpänä piirteenä. Tällaisena se liittyy ennenkaikkea maanviljelyskulttuureihin.

Suku oli kokonaisuus, johon kuuluivat sekä elävät että jo vainajalaan siirtyneet suvun jäsenet. Suhtautumisessa vainajiin oli kaksi ulottuvuutta: heitä pelättiin ja kartettiin, mutta toisaalta myös kunnioitettiin ja pyrittiin jatkuvaan yhteydenpitoon heidän kanssaan. Tämä johtui siitä, että vainajien katsottiin valvovan elävien toimintaa ja rankaisevan sopimattomasta käytöksestä. Kuitenkin vainajien uskottiin myös varjelevan ja vaalivan suvun onnea. Niinpä heidän puoleensa käännyttiin elinkeinoelämää, mutta myös muuta suvun menestystä koskevissa asioissa.

Taikausko pakanoiden kansanuskkoa?

Tallennetussa kukoistavassa loitsustossa, johon edellä oleva virpolukukin kuuluu, elävät rinnan pakanalliset ja kristilliset piirteet. Suomalaisten loitsujen, alkuaan lyhyiden käskyjen ja avunpyyntöjen, tilalle tuli kaavamainen, vierasperäinen loitsumuoto kristillisine piirteineen.

Kun kristinusko voitti alaa, kansanusko nähtiin pakanallisuudesta johtuvaksi ja samaistettiin usein taikauskon kanssa. Esimerkiksi Porthan kirjoitti vuonna 1782: "Kuinka mielettömät ovat olleet ne luulot, kuinka naurettavat ne mielenjohteet, kuinka eriskummalliset ne keksinnöt, joilla pakanat ovat jumalallisten ja pyhain asioiden suhteen itseään pettäneet." Pitkään vallitsikin polyteistinen jumalakäsitys: Kristillisen jumalan toiminnat eivät välttämättä kataneet arkielämän tarpeita. Saatettiin kyllä käydä esimerkiksi sunnuntain jumalanpalveluksessa, mutta pakanalliset uskontokompleksit dominoivat arki-

päivän elämässä. Magian käyttö liittyi ahdistaviin tilanteisiin, joissa pyrittiin vaikuttamaan onnenvaraisiksi uskottuihin olosuhteisiin.

Kansanuskoon palautuva virpominen ja pahan karkoittaminen

Alussa siteeratussa virpotapakuvauksessa huomio kiinnittyy kansanuskon näkökulmasta tarkasteltuna seuraaviin seikkoihin: 1) Virpominen oli tarpeen keväällä, luonnon herätessä talviunestaan uuteen satokauteen. 2) Tuolloin oli paikallaan lyödä lykkyä, toisin sanoen toivottaa onnea niin talonväelle isännästä emäntään, lapsiin ja palvelijoihin kuin myös karjan turvaksi ennen sen laitumelle päästämistä. Loitsussa sanottiin "virpavitsalla vetäisen, lykkylyönnin lojahutan, koko elin-keinollenne". Taikuuden lakien mukaan sana-kaava sellaisenaan riitti vaikuttamaan toivotun tuloksen aikaansaamiseksi. Kuvauksessa kerrotaan myös vieraiden saapuneen 3) suuresti meluten ja 4) niin varhain, että talonväki oli vielä nukkumassa, "univuoteilla venyimme".

Meluaminen ja suorastaan ruoskiminen on ammoin näytellyt tärkeää osaa kaikissa niissä menoissa, joiden tarkoituksena on ollut suojella koteja ja niiden asujamia ilkeämielisten henkien hyökkäyksiltä. Jotkut tutkijat ovatkin vitsoilla lyömistä pitäneet ainoastaan pahojen voimien tai henkien karkoituskeinona.

Tämän huomaa monistakin kansantavoista. Esimerkiksi itäiset votjakit turvautuivat kuusenoksiin yrittäessään estää kuollutta liittymästä elossa olevien seuraan. Joku ruumiin saattajista, joka oli tuonut kalmistoon mukanaan hopeakuusen oksia, löi niillä hautausmaan portilla seuralaisiaan selkään samalla sanoen kuolleelle: "mene kotiisi, älä jää seuraamme!" Toisin paikoin saattajat huiskivat kalmistosta palatessaan katajanoksilla sivuilleen ja huusivat: "älkää tulko mukaan, menkää kotinne!"

Vitsoilla on karkoitettu henkiä myös sellaisina vuodenaikoina, jolloin niiden on uskottu liikkuvan ihmisten ilmoilla. Huomattava kuolleiden kulku-aika oli pääsiäisen tienoo, varsinkin kiirastorstain yö. Votjakit nimittivät sitä "kuolleiden kulkuyöksi" ja meidänkin maassamme on tällöin ajettu "kiiraa" metsään lepänoksaa huiskuttamalla. Varsinaista virpomista muistuttavat menot ovat votjakkien keskuudessa liittyneet palmusunnuntain aattoon, jolloin votjakit pajunoksin karkoittivat kylistään "pahoja henkiä". Mm. Birskin maakunnassa pojat ja tytöt kävivät palmusunnuntain vastaisena yönä kylän läpi ja ruoskivat pajunoksilla talojen portteja ja seiniä sekä tupaan päästyään myös makuulla olevia ihmisiä. Näin he menettelivät, kunnes kuulivat kukon kiekuvan.

Vjatkan läänissä karkoitettiin "paholaisia ja tauteja" samalla tavalla palmusunnuntain edellisenä lauantaina. Pojat varustautuivat pajunoksin, piiskoin ja sauvoin, ja käyden jokaisessa talossa pieksivät makuusijoja, seiniä ja portteja. Samalla he huusivat: "me karkoitamme kipuja ja tauteja!" Lyötiinpä ihmisiäkin, mutta ainoastaan niitä, jotka silloin vielä olivat makuulla.

Voisin jatkaa vastaavien kuvausten poimintoja. Edellä kerrottujen menojen liittyminen palmusunnuntain yhteyteen johtui käsityksestä, jonka mukaan henget näihin aikoihin keväällä olivat liikkeellä, vaelsivat maan päällä. Tällaisina hetkinä ryhdyttiin moniin muihinkin varokeinoihin: ihmisten onni ja terveys kun oli tällöin vaarassa.

On perusteltua yhtyä Uno Harvan oletukseen, jonka mukaisesti virpomistavan pohjimmaisena osana oli henkien karkoittaminen. Koska henkien uskottiin mieluimmin takertuvan makaaviin ihmisiin – kuolleiden liikunta-öinähan oli valvottava – ja piiloutuvan varsinkin sellaisiin, jotka nukkuiivat vielä päivän koittaessa, jolloin noiden näkymättömien vieraiden oli poistuttava, oli ymmärrettävää, minkä vuoksi juuri makaavat ihmiset eniten olivat virpomisen tarpeessa.

Karjakin suojattava

Sama ajatus kätkeytyi myös karjan virpomiseen, kun se keväällä ensi kerran laskettiin metsään ja joutui monille vaaroille alttiiksi. Tästä tavasta on Kansanrunousarkistossa runsaasti tietoja. Mm. Kurkijoella kerrottiin: "Siihen aikaan kun oli vielä metsänpetoja, jotka hätyyttivät kotieläimiä kesällä, meneteltiin seuraavasti. Ne vitsat, joilla virposunnuntaina oli käyty virpomassa, säilytettiin tuvan ikkunan päällä raossa kevääseen asti, kunnes eläimet piti laskea ulos navetasta. Nyt otti talon emäntä vitsat ja virpoi niillä elukoita navetan ovella niiden tullessa ensi kertaa navetasta ulos." Uudellakirkolla kerrottiin v. 1903 Samuli Paulaharjulle: "Virpolampahii, virpovitsoi, joila virvotaa palmusuntakin, panna läävä lakkee, kurkiaise ja lakiaise välillä. Niil ajetaa sit lehmät ens kerra ulos." Inkeriläisiin lukuihin liittyy usein karjan karttumisen toivotus. Todennäköisesti nämä sanat on alkuaan lausuttu juuri karjaa virvottaessa:

Kui monta urpaa,	Kui monta lehteä,
Nii monta uttii (karitsaa);	Nii monta lehmää;
Kui monta varpaa,	Kui monta oksaa,
Nii monta vasikkaa;	Nii monta onnea!

Maija Aaltosen maalaama pääsiäisaiheinen liina ja Liisa Kurjen valmistamat munakupit keramiikasta.

"Tuoreeks, terveeks"

Pääsiäisen viettoon on muutenkin liittynyt myös keväisen luonnon herättämiä ajatuksia ja menoja, kuten esim. kananmunien taianomainen käyttö osoittaa. Kun luonnon herätessä ja uudistuessa juuri pajunoksat mehevine urpuineen ovat saapuvan kesän ja uuden elämän ensimmäisiä tunnusmerkkejä, juuri niistä saattoi ihmisiin ja eläimiinkin tarttua uudistavaa ja nuorentavaa elinvoimaa. Aunuksessa virvottiinkin:

Virvotti, varvotti
kulukettu (siis: kulunut nahka) ääreen,
uusi kettu sijaan!

Karjalan kannaksella näyttää virpominen joskus tarkoittaneen myös hedelmöittämistä:

Virvon, varvon
tuoreeksi, tiineeksi,
vuonna tulevana tuntumaan,
näillä ajoin näkymään.

Jos vertailee eri maissa muistiinpantuja virpomissanvoja keskenään, huomaa niihin useimmiten sisältyvän pelkän terveyden toivotuksen. Ytimenä se on näissä sanoissa silloinkin kun niihin on liittynyt muunlaisia onnentoivotuksia:

Virpoi, varpoi, vitsat käyvät,
tulevaaks vuuveeks, tuoreeks, terveeks.

Virpomiseen käytetty oksa onkin nähty ns. "elämänoksana", josta on uskottu lähtevän elämää antavaa tai hedelmöittävää voimaa siihen, jota vitsalla lyödään.

Kansanomaisena elävää itäosissa

Ilmeistä siis on, että virpomisen alkuperäistä tarkoitusta ei voida johtaa yksinomaan kirkollisista käsityksistä, vaikka tapa onkin yhtynyt kirkon juhlapäiviin. Kansanomaisena virpomista on tavattu pääasiassa vain maamme itäosissa. Siellä tavalle on annettu arvoa ja merkitystä. Nuoret ovat katsoneet velvollisuudekseen virpoa kummejaan ja tätejänsä, koululapset opettajiaan, paimenet emäntiään. Virpomista on pidetty myös palkitsemisen arvoisena. Tästä on osoituksena seuraava, Sakkolassa vielä 1800-luvulla käytössä ollut virpomisluku:

Mie vua virvon viina iestä,
raha iestä raksuttelen,
Munan iestä muksuttelen:
Isänäl eho elämä,
Emänäl perä leviä,
Pojil morseimet koriat,
Tyttäril sulhaset soriat.
Olkuo onni tänä vuonna,
Taikomatta täs talossa,

Lypsäkyö lehmät runsahasti,
Sijat siitkyöt seitsemästi!
Kui mont varpoa, nii mont varsoa,
Kui mont urpoa, nii mont uuhii!
Täst mie pyyvän palkakseini
Munasen kanasestaisi,
Voilusikan lehmästäisi,
Villakopran lampuastaisi,
Piene kuaku taikinastais.

Liittyminen kristilliseen perinteeseen

Virpomismenojen aika, palmusunnuntai, ja "palmut" joiksi pajunoksia joskus nimitetään, johtavat myös katolisen kirkon kansanomaisten tapojen ja uskomusten piiriin. 5. vuosisadalta alkaen Jerusalemin kristityt ovat muistelleet Vapahtajan viimeistä kaupunkiin tuloa, jolloin kansa tervehti häntä palmunoksin. Öljymäelle on kokoonnuttu palmusunnuntain aamuna ja sieltä vaellettu palmun- ja öljypuunoksia kantaen, piispat ja papit edellä kulkien, Pyhän haudan kirkkoon. Vastaava tapa levisi vähitellen kaikkiin katolisiin maihin. Täällä Pohjolassa pajunoksilla on tahdottu ilmentää palmunlehviä.

Ortodoksisen väestön piirissä virpominen on yhä kirkollinen tapa. Palmusunnuntain lauantain vigiliassa pappi siunaa pajunoksia ja jakaa niitä palveluksen jälkeen läsnäoleville. Kirkon vihkiveden mukana niihin sisältyy Jeesuksen ylluonnollista voimaa. Salmassa on kerrottu: "Virpovitsa säilytetään jumalankuvien päällä yli vuoden siksi, ettei 'pyhäly', ukkonen tule kesällä tupaan."

Virpavitsoja ja Juho Uschanoffin valmistamaa Kyyrölän keramiikkaa pääsiäisnäyttelyssä Vokki-Virkissä 1986. – SKS. Hilkka Nevalainen.

Ortodoksisen väestön keskuudessa ovat pisimpään säilyneet myös kansanuskoon kuuluva vainajien palvonta virpomistavan yhteydessä. Seuraava muistiinmerkintä on vuodelta 1943 Tulomajärveltä: "Virboinnu viedään kalmoille varpasia ja virvotaan hautaa. Samaa virvotaan kalmalla, mitä elävillekin ihmisille. Luetaan:

Virvoin lyön, varvoin lyön,
tuorehekse, tervehekse,
kulu ket ääres,
uus kettu tilah,
hörtšää hyödymäh,

partšaa paranemah,
vuvveks vaba
nedälikse velgupäivy,
sinul vitšu,
minul jäitšy."

Nykyperinne

Tänään, elämämme ulkoisen turvallisuuden takia, taikuus on menettänyt merkitystään eräänlaisena hätävarakeinona. Virpomistapa on muuttunut muodoltaan, samalla kun sen alkuperäinen merkitys on hämärtynyt: Enää ei pidetä kiinni varhaisesta virpomisajasta. Virpominen elää vain leikkimielellä tapahtuvana naamioitumis- ja pyytämistapana pääasiassa lasten keskuudessa. Kuitenkin virpovitsojen ohella vanhakantaiset loitsukaavat ovat yhä käytössä tässä lastenkin perinteessä.

(Esitelmä Vokki-Virkissä
virpolauantaina 1986)

ERILAISIA LOITSUJA

10185. Sakkola. Neovius. s. 058.

Virpo-lauvantaki^{ksi}
kutsutaan päivää ennen Palmusun-
nuntaita. Silloin lapset hyvin var-
hain aamusilla käyvät ympäri kylis-
sä ja lyövät pajunvitsoilla, jotka ovat
koristetut kauniilla tilkuilla ja leika-
tuilla paperilla ja sanovat:

Virpu varpu', vitsat käyvät:
Tulevaks' vuueks', tuoreeks',
terveeks'

Kui monta urpaa,
Niin monta uuttii.
Kui monta oksaa,
Niin monta urttii,
Kui monta varpaa,
Niin monta vasikkaa.
Munanen kanaselta,
Kaakun taikinaiseltaisi,
Voi lusikan lehmältäisi,
Viina pulli pannultaisi.
Voin eestä voksuttelen,
Minä virvun viinan eestä,
Leivän eestä lepsuttelen.
Rahan eestä raksuttelen.
Muksuttelen munan eestä,
Kaakun eestä kapsuttelen.
Minä virvun hyvät emännät
Villasella vitsallain,
Riiheltä rikkahaksi,
Tallilta talonpojaksi,
Niittoaajaks saunavaimoks.
Sitten viiään vitsat läävään (lak-
keen) ja emännät virpoot lehmät ja
silloin sanotaan:

Virpo varpu vitsat käyvät:
Tulevaks vuueks tuoreeks,
terveeks', tiineeks'!

Ja vitsat annetaan keväällä paimen-
pojille ja kolmantena päivänä pan-
naan vitsain latvat kottiin päin ja sa-
notaan:

Vitsat metsään, lehmät kottiin,
9:nnen säkeen kohdalle reunaan on
kirj:

Hepo tehkö orikka,
Lehmä lehmäisen vasikka,
Emä lammas kolme vuonii,
Karitsainen kaksi vuonii.

10186. Sakkola, Karhola. Neovius
98. 2/4 87.

Helena Sikiö y.m. Sikiö synt. v.
1823.

Virpo-lauantaina luetaan:

Virpoi varpoi vitsat käyvät:
tulevaks vuueks tuoreeks, terveeks.
Minä virvun viinan eestä,
voin eestä voksuttelen,
leivän eestä lepsuttelen,
rahan eestä raksuttelen,
muksuttelen munan eestä,
kaakun eestä kapsuttelen.
Minä virvun hyvät emännät
villasella vitsallaini,
villaselle vuotehelle,
riiheltä rikkahaksi,
tallilta talonpojaksi.
Kui monta urpaa,
niin monta uuttii,
kui monta oksaa,
niin monta orttii,
kui monta varpaa,
niin monta vasikkaa.
Munanen kanaseltaisi,
kaakun taikinaiseltaisi,
voi luskan lehmältäisi,
viina pullin pannultaisi!
Hepo tehkö orika,

lehmä lehmä lehmäisen vasika(n)
emä lammas kolme vuonii,
karitsainen kaksi vuonii!

10189. Sakkola. Ss. Ollikainen 1.32.
Virpojan luku.

Mie virvon hyvä(n) isännä(n)
mannultais mahtavaks,
ko'iltais korkijaks;
lievä lehmilt leviä,
talli'in ori hevoist,
pahnat täyn' porsahii.
Isännäl isoine vatsa,
emännäl perä leviä,
tyttäril punaist' posket,
pojil pulskat morsiamet.
(Läävä = navetta, pahnna = sikala).

10190. Sakkola. Ss. Ollikainen 2.32.
Virpojan luku.

Mie virvon viina(n) iest',
raha(n) iest raksuttelen,
kohvi(n) iest kopsuttelen,
(Lapset, pääsiäismunia muistellen:)
muna iest muksuttelen.
Kasvakuon rutost ruista,
kaurua aumo'in kaheksin,
tulkuot puhtoist potuatit,
nauriheis kupera napaist (napaiset)!

10191. Sakkola. Ss. Ollikainen 2.32.
Virpojan luku

Virpoi varpoi vitsat käyvät,
tulevaks vuuveks
tuorieks, tervieks.
(Tähän saattoi joku vallaton viikari
jatkaa jos virvottava oli nuori
emäntä)

Hein'ajaks saun'akaks,
mie siun lastais likaks.

10188. Sakkola. Ss. Loponen 23.
32.

Virpoi varpoi vitsat käyvät:
tulevaks vuuveks
tuorieks, tervieks,
siul vitsa, miul kuost.
(kuost = palkka virpomisesta).

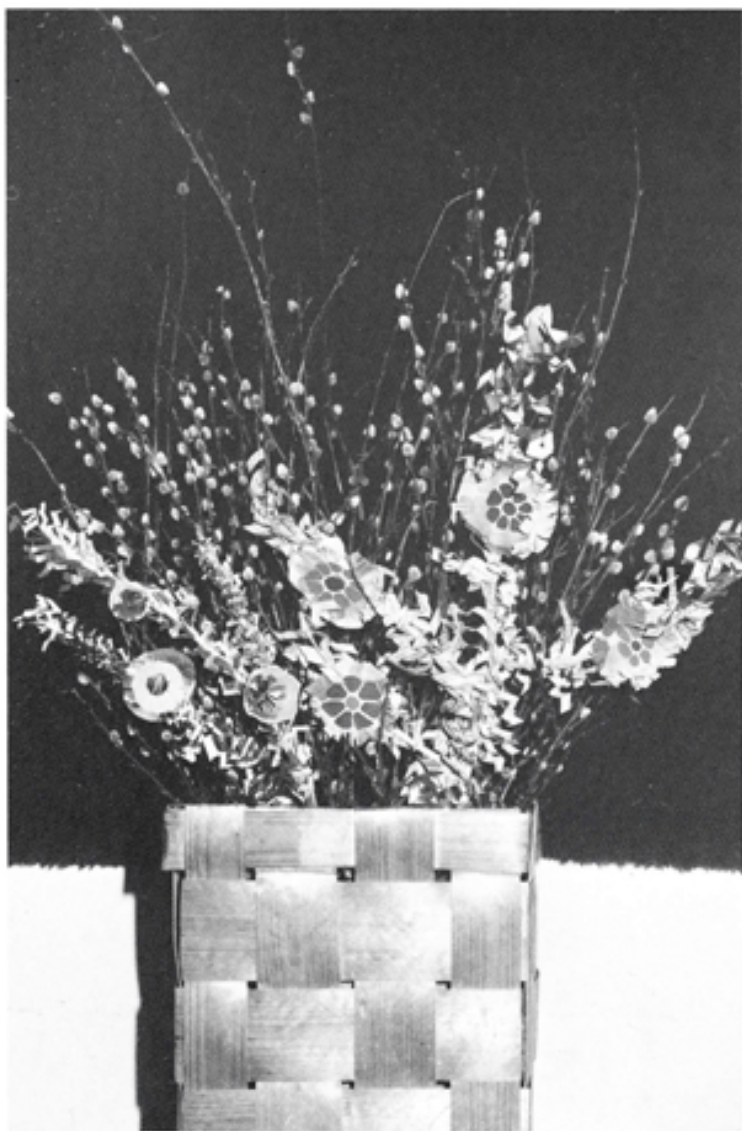
10193. Sakkola, Kaarnajoki, Halt-
sonen, S. 1196. 34.
Anni Kyllästinen, n. 70 v.

Virpoi varpoi,
vitsat käyvät:
Tulevaks vuuveks
tuoreeks, terveeks!
Munanen kanaseltais,
kuakku taikinaiseltais!
Kui monta urpaa, nii monta uuttii!
Kui monta varpaa, nii monta vaskaa!
Kui monta oksaa, nii monta orrii!
Riiheltäis rikkahaks,
kujaltais kuuluisaks,
talliltais talonpojaks!

10194. Sakkola, Kirkonkylä. Halt-
sonen, S. 1237. 34.
Mari Jantunen, 75 v.

Virpoi varpoi vitsat käyvät:
tulevaks vuuveks tuoreeks,
terveeks!
Kui monta urpaa, nii monta uuttii.
Kui monta varpaa, nii monta
vaskaa!

Lehmältäis voiluska!
Mie virvon viinan iest,
raha iest raksuttelen.

Sakkolassa valmistettiin virpovitsoja karamelli- tai sanoma-lehtipaperista ja tilkuista. Oksilla helottivat myös pääsiäis-auringot ja ristintunnukset kuten kuvan Vokki-Virkissä tehdyissä virpovitsoissa. – SKS. Hilikka Nevalainen.

10192. Sakkola. Ss. Ollikainen 4.32.
Virpojan luku.

Mie virvon hyvä(n) emännä(n)
korkijal kukkulal,
sielt muaha vieremiä
villasel vuotehell' . . .
Kui monta oksua,
nii monta orttii,
kui monta varpua,
nii monta vasjkua,
kui monta urpua,
nii monta uuttii.
Antele, hyvä emäntä,
kuakku taikinaiseltais,
voilusikka lehmältäis,
piirakkaine pöyvältäis,
sialtais silava liuska,
lampualtais lavan palaine!

13333. Sakkola. Hakulinen, Lauri
269.23.

Liisa Leppänen, s. n. 1852.

Virpoi varpoi vitsat käyvät,
tulevaks vuuvveks tuorieks terwieks!
Munaine kanaiseltais,
voilusjka lehmältäis,
koakku taikinaiseltais!
Kui monta varpoa, nii monta
vasjkoa,
kui monta oksoa, nii monta orttii!
mie virvo viina iest,
raha iest raksuttelen,
muna iest muksuttelen.

13335. Sakkola, Lohijoki, KRK 126
Kinaari, Yrjö 6.35.

Pyhäjärvi Vpl.

Nykyisin käytännössä oleva virpo-
maruno.

Virpoi varpoi vitsat käyvät,
tuoreeks terveeks tulevaks vuuvveks.
Siul vitsa, miul palkka!

10187. Neovius 688. 13/4 89.
Eräs pieni tyttö, sukunimeltään
Haapasaari.

Kuultu Helena Sikiöltä.

Virpo-lauvantaina luetaan:

Minä virvon hyvä isännän
korkialle kukkulalle,
sieltä maahan vierim(e)ää,
villaselle vuotehelle.

13332. Rautu, Sirkiänsaari, Pennanen,
Olavi 727.36.
Heikki Jäske, 58 v., s. Raudun Vak-
kilassa.

Virpoi, varpoi vitsat siul,
kana ko munnii, nii muna miul!

13326. Rautu, Palkeala. Pennanen,
Olavi 804.36.
Maria Nuija, o.s. Hatara, 70 v., s.
Raudun Huuhdin kylässä.

Virpoi varpoi vitsat siul,
tuoreiks terveiks tuomist siul!

13327. Rautu, Palkeala. Pennanen,
Olavi 805.36.
Maria Nuija, o.s. Hatara, 70 v., s.
Raudun Huuhdin kylässä.

Virpoi, varpoi vitsat siul,
kana ku munnii, nii muna miul!

13328. Rautu, Palkeala. Pennanen,
Olavi 806.36.
Maria Nuija, o.s. Hatara, 70 v., s.
Raudun Huuhdin kylässä.

Virpoi, varpoi vitsat käyvvyt
tulevaaks vuuvveks, tuoreiks
terveiks,
kui mont oksaa, nii mont orhii,
kui mont lehtii, nii mont lehmää,

kui mont varpaa, nii mont vaskaa,
kui mont lasta, nii mont lammasta.
Munane kanasestais,
voilusikka lehmästäis,
viinapulli pannustais
ja kuakku taikinaisistais!
Sinulle vitsa, minulle kuosti,
sitt viikoks velkapiäks!

13329. Rautu, Riikola. Pennanen,
Olavi 718.36.
Tarja Sorvali, o.s. Komonen, 93 v.,
s. Sakkolan Vuokselassa.

Virpoi, varpoi vitsat käyvät,
tulevaaks vuuveeks, tuoreeks
terveeks,
mie virvo hyvän emännän
villasille vuotehille.

Voilusikka lehmältäis,
koakku taikinaiseltais,
munanen kanaseltais,
viinapulli pannultais!
Kui monta lehtii, nii monta lehmää,
kui monta varpaa, nii monta vaskaa,
kui monta urpoa, nii monta uuttii!

10183. Rautu, Mäkrä. Laiho, L.
1862.35.

Anni Jääskeläinen, 50 v.
Virpomaluku:

Mie se virvon viinan iest,
rahan iest raksuttelen,
munan iest muksuttelen:
voilusikka lehmältäis,
munane kanaseltais,
koakku taikinaiseltais,
viinaryyppy pulloltais.
Kui monta lehtii, nii monta lehmeä,
kui monta urpoa, nii monta uuttii,
kui monta oksoa, nii monta orrii,
kui monta varpoa, nii monta vaskoa.

10184. Rautu, Mäkrä. Laiho, L.
1863.35.

Anni Jääskeläinen, 50 v.

Virpomaluku:

Virpoi varpoi vitsat käyvät:
tulevaks vuuveks tuoreeks, tiineeks,
heinajaks saunaa,
kaks lasta kaulaa,
kolmais jälest juoksemaa.

13330. Rautu, Riikola. Pennanen,
Olavi 719.36.

Tarja Sorvali, o.s. Komonen, 93 v.,
s. Sakkolan Vaskelassa.

Emäntää virvottiin lukien:

Virpoi, varpoi vitsat käyvvyyt,
tulevaks vuuveks tuoreeks, tiineeks,
heinääjaks saunaa!

13331. Rautu, Sirkiänsaari. Pennanen,
Olavi 726.36

Heikki Jäske, 58 v., s. Raudun Vak-
kilassa.

Mie se virvo viina iest,
raha iest mie raksuttele,
muna iest mie muksuttele,
leivä iest leksuttele,
voilusikka lehmältäis,
koakku taikinaltais.

13321. Rautu, Palkeala, Pennanen,
Olavi 773.36.

Paavo Petäjämäki (ent. Potushkin),
s. 1895.

Mie virvon viina iest,
raha iest raksuttelen,
muna iest muksuttelen.
Munane kanaseltais,
voilusikka lehmältäis,
koakku taikinaiseltais!

Kuin monta urpoa, niim monta
uuttii,
kuin monta varpoa, niim monta
vasikkaa,
kuin monta lehvää, niin monta
lehmää.

13322. Rautu, Palkeala. Pennanen,
Olavi 774.36.

Paavo Petäjämäki (ent. Potushkin),
s. 1895.

Mie virvon viikoks velaks,
tulevaks vuuvveeks,
tuoreeks, terveeks.

13323. Rautu, Palkeala. Pennanen,
Olavi 777.36.

Paavo Petäjämäki (ent. Potushkin),
s. 1895.

Virpoi, varpoi, vitsat siul,
kana ko munnii, nii muna miul!

13324. Rautu, Palkeala. Pennanen,
Olavi 788.36.

Liisa Lipponen, n. 55 v., s. Raudun
Orjansaarella.

Virpoi, varpoi vitsat käyvvyyt
tulevaks vuuvveks, tuoreeks
terveeks,

kui mont urpoa,
nii mont uuttii,
kui mont varpoa,
nii mont vaskaa.
Anna kukko kiukuvaastais,
koakku taikinaastais,
voiluska lehmästäis,
muna kanastais!

13339. Uusikirkko Vl., Halila. Man-
nonen, Ulla 6411.38.

Karoliina Kaukonen, 72 v.
Virpomaluku.

Myö kun oltiin lapsina, niin myö
käytiin pitkin kyllää virpomas pal-
musunnuntaina, mäntiin jo aamu-
silla aikasiin talloo, kun ihmiset vie-
lä nukkuivat ja ensin virvottiin pajun
oksien kanssa isäntä ja emäntä, sitte
vasta muu pere ja itse luettiin, että

Virpoi varpoi, vitsoi selkää,
tuoreheks, terveheks
tulevaks vuuveks!

Luppaatse, luppaatse,
viikon päähän velkaa?

Kopekka kukkarostais,

voilusikka lehmästäis,

kaakku taikinastais,

muna kanastais,

viinapulli lekkeristäis!

Luppaat sie, luppaat sie,

viikon päähän velkaa?

Jos oot hyvä emäntä,

makkaa villavuotehella,

jos oot paha emäntä,

makkaa kiviraunijos!

Kui monta urpaa, niin monta uuhta,

kui monta lehtee, niin monta

lehmää,

kuin monta oksaa, niin monta orrii,

kui monta varpaa, niin monta

vasikkaa!

Luppaat sie, luppaat sie,

viiko päähä velkaa?

Siit viikon perästä pääsiäisaamuna

mäntiin veloilleen ja saatiin talosta

kanan muna, vehnäskaakku, ko-

pekka, ja viinaa tai olutta.

Ennen kun käi sellaisii vanhoi mum-

moloikii virpomassa, kun olliit köy-

hiä, niin niille sitte, kun oli mis ta-
lossa hyvä emäntä, se kaatoi ryyppyn
viinaa tai antoi kahvia, jos missä ta-
lossa vaan oli. Vaan ei silloin kahvi
ollutkaan niin muoissa kuin ny-
kyään.

10178. Metsäpirtti, Viisjoki. Haltso-
nen, S. 1361.34.

Korholanjaana (Helena Paukku).

Mie virvon viinan eest,

Raha iest raksuttelen:

Voileipä lehmältäis,

Munane kanaseltais,

Lihaleipä linnultais,

Kuakku taikinaiseltais.

10179. Metsäpirtti, Joentaa. Laiho,
L. 627.32.

Anni Torikka, 52 v.

Virpomalukua:

Mie se virvon viisahasti,

Taputtelen taitavasti,

Rikkahasti, rakkahasti,

Rikkaan talon emännäksi.

10180. Metsäpirtti, Salokylä, Laiho,
L. 727.34.

Matti Jantunen, 70 v.

Virpomaluku.

Virpoi varpoi vitsat käyvät:

Tulevaks vuuveks

Tuoreeks, terveeks.

Kui mont urpoa,

Nii mont uuttii,

Kui mont lehtii,

Nii mont lehmeä.

Voilusikka lehmältäis,

Koakku taikinaiseltais,

Viinapulli pannultais.

10181. Metsäpirtti, Vaskela. Laiho,
L. 1864.35.

Antti Lahtinen, 69 v.

Virpomaluku:

Virpoi varpoi vitsat käyvät:
tulevaks vuueks
tuoreeks, terveeks:
kui monta urpoa,
nii monta uutii,
kui monta varpoa,
nii monta vaskoa,
kui monta lehtii,
nii monta lehmeä.

10176. Metsäpirtti, Saaronen. Halt-
sonen, S. 1317.34.

Kaapren Susanna (Repo, o.s. Ahti-
ainen), 64 v.

Virpominen lasten asia.

Virpoi varpoi
Vitsat käyvät:
Tulevaks vuueks,
Tuoreeks, terveeks.
Mie virvon viina iest,
Raha iest raksuttelen,
Munanen kanaseltais,
Voilusikka lehmältäis,
Kaakku taikinaiseltais,
Kukko kiukuvaiseltais.
Toiseen vuoteen säästettiin, van-
hoilla virvottiin eläimet ensi iltana
uloslaskupäivänä.

10177. Metsäpirtti, Lääväkylä. Halt-
sonen, S. 1338.34.

Varpu Repo. Virpoin ei koristeita. Palmusun-
nuntaina:

Virpoi varpoi
Vitsat käyvät:
Tulevaks vuueks
Tuoreeks, terveeks,
Siul vitsa, miul kuosti.

10182. Metsäpirtti, Vaskela. Laiho,
L. 1865.35.

Antti Lahtinen, 69 v.

Virpomaluku:

Virvon virvon viinan iest,
rahan iest raksuttelen,
munan iest muksuttelen:
munane kanaseltais,
voilusikka lehmältäis,
koakku taikinaiseltais.
Huom! Paimenet kävivät parves vir-
pomas, sit peäsiäisen ajettii kuostii:
sillo talolois liekuttii, keitetii koh-
vii, tehtii voimurruu ja kaike päiveä
laulettii.

13337. Kivennapa, Siiranmäki. Pul-
lainen, Liina 18.36.

Itse.

Palmusunnuntaita ennen oleva lau-
vantai on "virpolauvantai". Silloin
haetaan pajunoksia, joihin sidotaan
kauniita papereita koristeiksi ja kii-
rehditään aamulla varhain "virpo-
maan". Lyödään vitsoilla ja hoetaan:

Virpoi, varpoi, vitsat siull',
kannais ko munnii, nii muna miull'
tai

Virpoi, varpoi, tuoreeks terveeks,
heinajaks saunaa,
kaks lasta kaulaa!

Tai:

Mie se virvon viisahasti,
taputtelen taitavasti,
nuoren pojan naitavaksi,
sulhasen suvaittavaksi!
Viikon päästä pääsiäissunnuntaina
virpojat menivät "aprakoilleen". Sil-
loin virvottujen piti antaa kananmu-
nia tai muuta ruokatavaraa tai rahaa
palkaksi virpomisesta.

13336. Kivennapa, Siiranmäki. Pulliainen, Liina 17.36.

Kirsti Pulliainen, s. 1875 Uudenkir-
kon Harjun kylässä.

Virpolukuja Uudellakirkolla:

Virpoi, varpoi, tuoreeks, terveeks,
tulevaks vuueks!

Kuin monta varpuu, niin monta
urpuu!

Voilusikka lehmästäis,
munanen kanastais,
kopekka hevosestais,
pannukakku taikinastais,
luppaat sie, luppaat sie,
viikon päähän velkaa!

13338. Uusikirkko VI. Poutanen,
Else 256.37.

Katri Resch, s. 1866.

Virpomisruno.

Virpoi, varpoi, tuoreiks, terveiks,
kui monta urpaa, nii monta uuhii,
kui monta varpaa, nii monta
vasikkaa!

Munane kanaseltais,
voilusikka lehmältäis,
kaakku taikinaiseltais
ja viinapulli pannultais!
Jos uot hyvä emäntä,
puttoo katolta maaha
villaselle mättähälle!
Jos uot paha emäntä,
puttoo katolta maaha,
kiviselle kalliolle!
Viiko päähä velkaa!

13340. Koivisto, Römpötti. Mannon-
nen, Ulla 2645.37.

Helena Haasko, 73 v. (Kotoisin
Valkjärveltä.)

Palmusunnuntaina kun käytiin
ennen virpomassa.

Palmusunnuntain aamulla aikaisin
ennen käivät lapset sekä vanhatkin
ihmiset, köyhemmät, virpomassa,
pajun oksien kanssa löivät ja hakka-
sivat ensiksi emännän ja isännän,
sitten muun talon väen, ja lukivat
virpoessaan:

Virpoi varpoi, vitsoil selkää,
tuoreeksi, terveeksi,
tulevaksi vuueksi.

Kui monta urpaa, nii monta uuhta.

13334. Sakkola, Lohijoki. KRK 126
Kinnari, Yrjö 5.35.

Vanha Pyhäjärveläinen Virpoma-
runo.

(Käytännössä vielä 1890-luvulla,
vaan ei nyt enään.)

Mie vua virvon viina iestä,
raha iestä raksuttelen,
Munan iestä muksuttelen:
Isänäll eho elämä,
Emänäll perä leviä,
Pojill morseimet koriat,
Tyttärill sulhaset soriat.
Olkuo onni tänä vuonna
Taikomatta täss talossa,
Lypsäkyö lehmät runsahasti,
Sijat siitkyöt seitsemästi!
Kui mont varpoa, nii mont varsoa,
Kui mont urpoa, nii mont uuhii!
Täst mie pyyvän palkakseini
Munasen kanasestaisi,
Voi lusikan lehmästäisi,
Villa kopran lampuastaisi,
Piene kuaku taikinastais.

Viipurin Kauppatori ja Pyöreä Torni 1894. Vuosina 1547–1550 rakennettu Pyöreä Torni oli päässyt sisältä jo pahasti rapistumaan, ja sitä käytettiin mm. torikalusteiden varastona. – Museovirasto.

Lea Sapo

RÖMPPÄMARKKINAT

Tämän vuosisadan alussa palkolliset viettivät vapaansa kerran vuodessa mi-konpäivän, pyhäinpäivän, kekrin aikaan. Tuolloin saattoi vaihtaa palvelupaik-kansakin toiseen taloon, ottaa uuden "pestin". Ahkerasti pidettiin myös markkinoita.

Viime vuosisadan unohtumassa olevaan perinteeseen kuuluivat römppämark-kinat. Ne olivat osa palkollisten vapaaviikkoa ja pestuumarkkinoita – lähei-sesti samaa traditiovirtaa kuin tämän päivän kuulut Kiviniemen markkinat. – Seuraava kirjoitus perustuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunous-arkiston tallenteisiin. Siinä tarkastelen laajemminkin syksyyn liittyviä tapoja, römppämarkkinoiden ympäristöä.

Ihminen osana luontoa

Muinaisten suomalaisten vuosi päättyi syksyllä sadonkorjuun loputtua. Vuonna 1865 syntynyt Ruusa Toivonen onkin sanonut "Vanhaan miestenpäivään (1.11.) loppui ennen vuosi". Tuolloin varastot olivat täytetyt pitkän talven varalle niin ihmisten kuin karjankin ravinnoksi. Kiireinen uurastus ulkona päättyi ja saatettiin siirtyä sisätöihin.

Samoin kuin luonnossa syksy vaihtui talveksi, ihmisenkin elämä jaksottui kausiksi, joissa työnteon katkaisi vapaa, arjen juhla.

Römppäviikko, kissaviikko ja köyri

Eri seuduilta eri aikoina saaduissa tiedoissa vaihtelevat hieman sekä ajan-kohta että sen kauden pituus, joka jakoi syksyn, siis aiemmin vuoden lopun, ja talven, uuden vuoden ensimmäisen päivän. Entisaikaan siinä oli vuoden suurin merkkipäivä. Tuolloin oli syytä juhlimiseen: kaikessa ensimmäinen ja viimeinen on aina jakson tärkein. Tuota aikaa kutsuttiin jakoajaksi, runtuviikoksi, savipäiviksi, riiviikoksi, vaihtoviikoksi, itteviikoksi jne.

Koivistolta vuonna 1938 saatu tieto selvittää yksityiskohtaisesti: "Ennen sanottiin pyhämiesti-viikkoa riiviikoksi eli römppäviikoksi. Silloin joka talo antoi piijoilleen ja rengeilleen vapaaviikon. Kuka tahto, se män kotiheen ja etsi uuden vuospaikan. Enne näät palvelijat palkattii vuosipalkalla eikä kuukauspalkal niin kuin nykyään. Miun issäin haasto, se palkka oli piijalle nuin 15 ruplaa vuvessa ja talosta kengät ja vaatteet. Rengin palkka oli 25 ruplaa ja saapasnahat. Pois lähtiessä emäntä pani nyyttiin leivän ja lampaan kypälän kottiin vietäväksi. Sitte sen viikon palvelijat kävelivät talosta taloo ja soittiit ja lauloit ja tantsiit: pittiit sellasta remmuumista. Sitä varte sitä kyläläiset siit sannoit römppäviikoksi."

Joensuusta (v. 1944) kerrottiin riiviikkoaikana pidetyn keyri- eli riiviikkotanssiaisia. Myös pidettiin juhlia tai muita julkisia, yhteisiä tilaisuuksia riiviikkolaisille.

Puolangasta on tieto (v. 1916), jonka mukaan riiviikkoa ennen kutsuttiin römppäviikoksi, ja silloin kulkea römppäivät talosta taloon koko viikon.

Edelleen Koivistolla kerrottiin (v. 1936) vaihtoviikon eli jakoajan olleen syksyllä köyriiviikkona, silloin "kun palkollisia vaihdettiin". Silloin monet tekivät taikoja, ja palvelijat pitivät pyhää. Toisissa paikoissa pitivät oikein markkinoita ja tanssiakin vaihtoviikolla.

Vuonna 1865 syntyneen Edla Vikmanin nuoruudessa laulettiin:

Vuoteni olen minä palvelu,
ja miestempäivä on tullu:
Renkipoika herrastaa,
ja isäntä on ku hullu.
Peäsinkoakku on annettu
ja karihtalampaal lakki.

Jako aika

Kustaa Vilkuna olettaa, että kaukaisessa muinaisuudessa seurattiin ajan kulkua yksinomaan kuun vaiheista. Koska aurinkovuosi ja kuuvuosi oli tasatava, väliin tarvittiin jako aika.

Salmista on (v. 1936) saatu seuraava tieto: Mihailu on 14. päivä lokakuuta vanhan ajanlaskun mukaan. "Vanha Mihailu zit kui ollah lämmin da tuuli suves, sit oravat luadjii pezät madalal da oravua tulou äijy." 1860-luvulla syntynyt Juho Tikkanen kertoi "siinä mikompäivän kantissa" pidetyn myös markkinat.

Vasta v. 1816 muuttopäivä Suomessa siirrettiin mikkelistä marraskuun ensimmäiseksi, jolloin loma venyi 2-viikkoiseksi. Vanhasta palvelijain mikonmuutosta on kuitenkin kansanperinteessä säilynyt monia muistoja.

Vanhoissa kalenterisauvoissa on lokakuun 14. päivän kohdalle merkitty lehdetön puu; se on 1600-luvulla laaditun selityksen mukaan ensimmäisen talvipäivän merkki. Suomalaisissa sauvoissa on kolme viirua osoittamassa lokakuun 13., 14. ja 15. päivää. Nämä päivät sauvoissa liittyvät vanhaan pohjoismaiseen vuoden nelijakoon. Vanha kansa sanookin "Viikko Pirkitasta talviöihin", sillä kohtaa puhutaan siis nimenomaan talviöistä. Siihen on liittynyt – kuten myöhemmin uudenvuoden yöhön – paljon merkillistä.

Enteitä ja taikoja

On helppo ymmärtää jako aikaan liittyneen koko vuoteen vaikuttavia enteitä: vanhan ja uuden vuoden välinen kausi oli ikään kuin pienoiskuva koko vuodesta. Millainen ilma oli jakoajan päivinä, sellainen tulevan vuoden kuukausina. "Jos runtuviikko on kaunis ja selkeä, niin on hyvä vuosi odotettavissa."

Valkeasaaresta (v. 1937) kerrottiin Simosta Marttiin olleen jakoajan. "Silloin mein puolella tekkiit kaikellaisii konstiloii ja vanhat lepytteliit parraa. Se oli

Porsaskauppaa Viipurissa 1890-luvulla. – Museovirasto; kuva I.A. Wallgren, Viipuri.

jokkiin sellanen karjajumala vai mikä hää lie ollut haltia. Rukkoiliit 'synny Parasein, voita, maitoo kantamaan'."

Spankovassa 1874 syntynyt Katri Mustonen kertoi, että jakoaikana viskattiin vasemman olan yli vettä korenon päälle ja sanottiin: "Syötän, juotan, tule vettä kantamaan!" Seuraavana yönä näki sitten unessa tulevan sulhasensa. 1882 syntynyt Maria Savolainen taas muistelee jakoaikana kuljetun "tieristolil, mis puohtaat lunta. Ottiit helmahee lunta ja hypsyttelliit helmassa ja lukkiit mitä lie lukeneet. Mist päi koira haukkuu, sielpäi on morsian tai sulhane".

Jakoikaan liittyivät suoranaiset työkiellot. Aino Kurppa Kanneljärveltä kertoi, että pyhänmiesten ja Martinpäivän välisenä aikana ei saanut teurastaa eläimiä, ei kehrätä eikä pestä vaatteita. Kieltoja noudatettiin Länsi-Suomessa: Vuosisadan alussa Eräjärvellä varoitettiin "Pellavia ei saa loukuttaa kissaviikon aikana. Jos niitä loukuttaa kissaviikolla eli väliviikon aikana, tulee seuraavaksi kesäksi susia paikkakunnalle ja syövät eläimiä". Tammelassa sanottiin: "Pyhäänpäivä-viikolla ei saa pestä pyykkää, ei saa pitää kolinata, tulee sudet karjaan." Keski-Inkeristä mainittiin jakoajaksi mikkelin ja pyhänmiesten välinen aika. Silloin piti vanhojen neuvon mukaan olla hiljaa.

Sielujen päivä

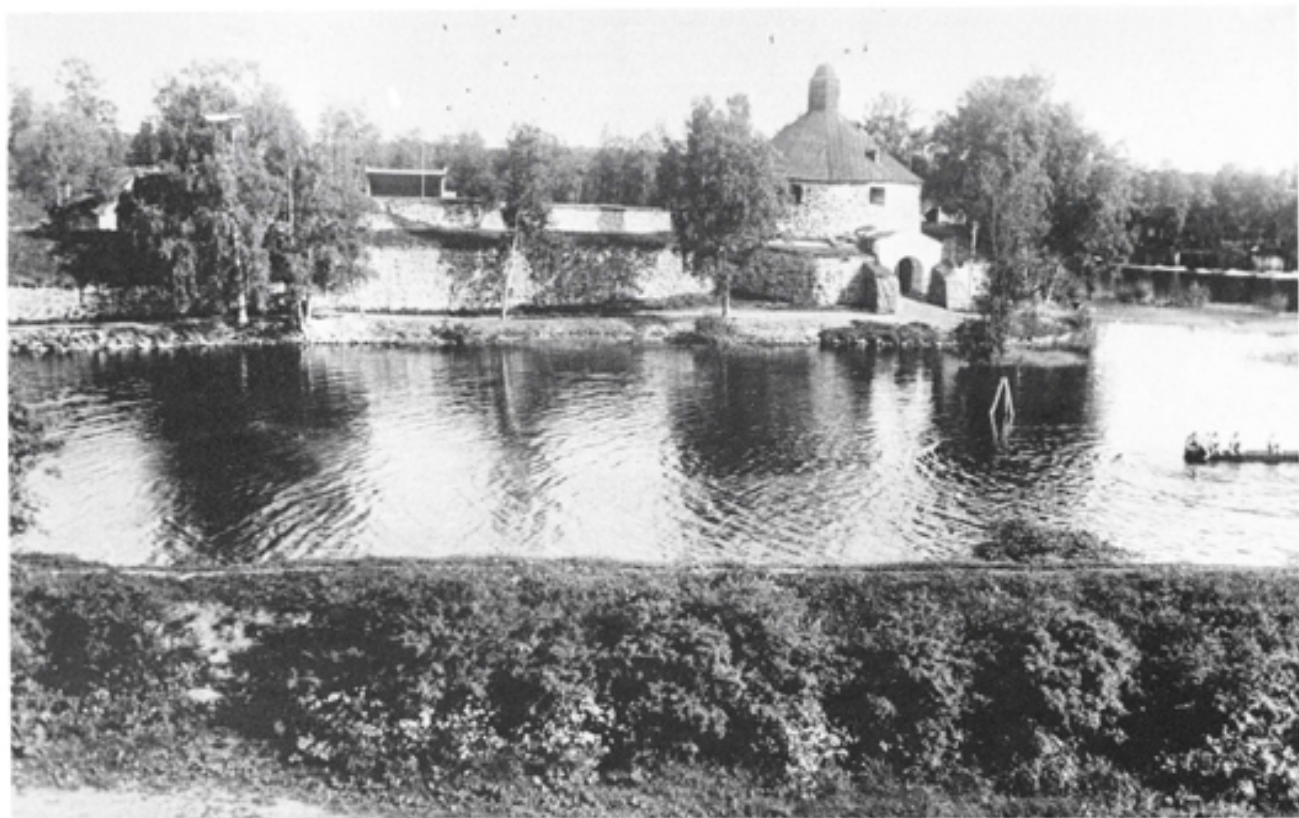
Jakoaikana uskottiin henkien olevan liikkeellä. "Männinkäisiä ol syksyllä jakoaikana." Niitä peläten ei menty pihalle pimeässä, eivät aikuisetkaan muuta kuin joukolla ja silloinkin valkea.

Kun sato juuri oli saatu, ravintoa oli jakaa niin piioille kuin rengeillekin, mutta myös manan majoille siirtyneille. Vainajien uskottiin liikkuneen erityisesti jakoaikana, siksi pyhille miehillekin tarjottiin ruokaa "sielujen päivänä".

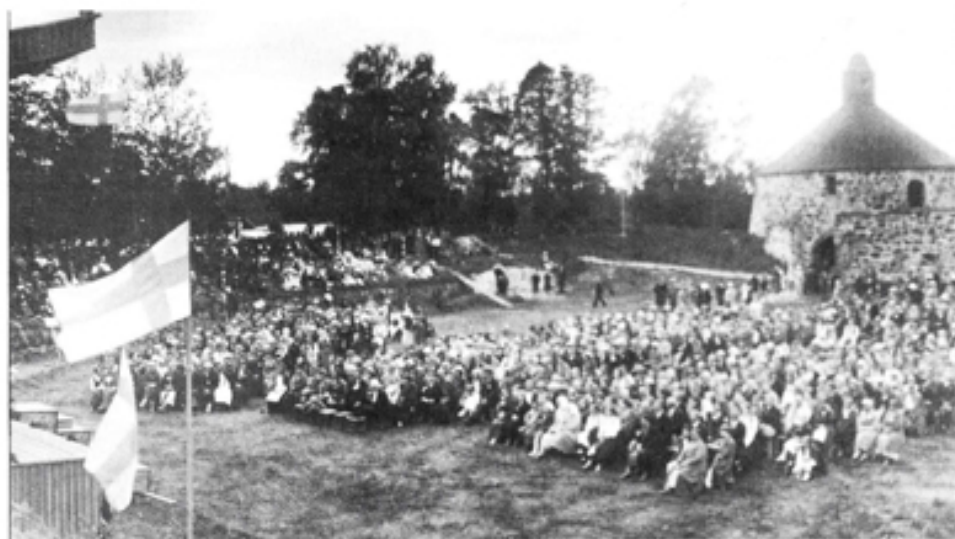
Uusi Suometar vuodelta 1878 kertoo Mikonpäivän sunnuntaiksi tapetun Savossa ja Karjalassa pässin. Sitä sanottiin Mikonpäivän pässiksi ja sen kaalia syötettiin naapureillekin. Karjalan ukot tappoivat pässin saunassa hyvin varhain sunnuntai-aamuna muiden tietämättä, jotta lahti ei silmäntyisi. . .

Ennen oli ennen

Vaikka nykyihmistäkin vaivannee vielä monenlainen taikausko, enteiden teko tapahtuu enemmänkin leikkimielellä. Sudet saapuvat kartanoille vallan muista syistä kuin syksyllä pidetyn kolinan vuoksi. Ehkäpä silti jotain olisi hyvä uudelleen elvyttää myös jakoajasta. Näin pimeä syksy ja pitkä talvi varmasti kuluisivat kevyemmin. Mitä sanoisitte seuraavasta tavasta: "Kissaviikon ajan he viettivät niin sanotulla kissoellaan olemisella. Öystejä järjestettiin ilta-puheiksi ahkeraan. Näissä öysteissä karstataan villoja, kehrätään lankaa, kudotaan sukkia ja lapasia. Kissatytöt tarjoavat öystivierailleen pullakahvit joko kaksi tai kolme kertaa illassa. Näihin öysteihin saavat mennä nuoret poikamiehetkin ilon pitoon kissatytöiden kanssa. Piirileikit, laulut ja muut humoristiset jutut kuuluvat näihin ohjelmiin. Tällaiset illat kestävät usein pikkutunneille saakka, jolloin seuranpito lopetetaan tavallisine öystin köntistämisineen." – Koska talkoissa syntyy monenmoista tuotetta, miksikäs ei: päälle päätteeksi pidettäisiin nykyäänkin oikein römppämarkkinat!

Käkisalmen vanha linna. Käkisalmen ensimmäinen linna oli puusta rakennettu. Kivilinnan rakensivat venäläiset 1300-luvun alussa. V. 1857 toteutettu Kiviniemen kosken perkaus, joka muutti Suvannon reitin Vuoksen alajuoksun pääväyläksi, hiljensi Käkisalmen ohii kulkevan virran aikaisempaa rauhallisemmaksi. Käkisalmissa pidettiin markkinoita keväällä ja syksyllä. – Museovirasto.

Käkisalmen vanhan linnan piha tarjosi puitteet monille kansanjuhille ja ulkoilmanäyttännöille. Linnan pyöreään torniin oli jo v. 1894 sijoitettu kaupungin kansatieteellinen museo. – Valokuvaamo Rönn, Käkisalmi.

Pirkko Raitasalo

KARJALAINEN KIHUPYHÄPERINNE

Kihupyhät muodostivat eteläkarjalais-kannakselaisella alueella pitäjien välisen vuotuisjuhlien verkoston, jonka ajankohdat noudattivat pääosin luterilaista kirkkokalenteria. Suurin osa kihupyhistä vietettiin kolminaisuuden jälkeisinä määräsunnuntaina, mutta esim. myös monin tavoin perinteinen Mikkelinpäivä saattoi olla kihupyhä, kuten Sakkolan pitäjässä. Kihupyhä-nimitys ilmaisee hyvin juhlien olemuksen. Kihuaminen oli etenkin nuorison kokoontumista kuljeskelemaan ja tungeksimaan kirkonmäellä.

Etenkin heinä- ja elokuussa eri pitäjissä saattoi olla samanaikaisia juhlia, joista jokaiseen riitti vieraita, sillä perinnealue ulottui leveänä rintamana Etelä-Savon rajalta Karjalan kannaksen halki. Muistitiedon aikana alue oli jaettava pienempiin, selvästi määriteltäviin kihualueisiin, jotka useimmiten käsittivät vain muutamia naapuripitäjiä. Näissä vastavuoroisuuden ja vuorovaikutuksen aste oli hyvinkin erilainen alueiden paikallisolojen mukaisesti. Vastavuoroisuutta osoitti jo se, että paikallisella kihualueella pyhiä vietettiin eri pitäjissä vuoroviikoin. Kihujen perusalueita näyttivät olleen vanhojen kihlakuntien alueet ja itse juhlat sisälsivät erityisesti myöhemmin, siis ennen sotia, runsaasti eri-ikäisiä, eteläkarjalais-kannakselaisia ominaispiirteitä.

"Kirkolle Kihhuumaan"

Mitä piirteitä 1920–30-luvun kihut sisälsivät?

Kirkossa käynti oli koko väestön yleinen tapa maaseutualueella. Juhlapyhinä käytiin kirkossa ja vieraisilla "kostissa", nautittiin juhlaruokia ja nuoriso kerääntyi leikkimään, kesällä aholle, talvella johonkin taloon. Tahvanan päivänä ajettiin tahvanaa, pääsiäisenä kiikuttiin eli "liekuttiin" ja juhannusaattona poltettiin kokkoja. Myöhemmin pidettiin pyhinä juhlia ja iltamia. Myös tavallisia pyhinä oltiin kirkossa. Iltapäivällä kerääntyi vanhempi väki johonkin taloon juttelemaan ja kahvia tai teetä ryyppäämään. Nuorempi väki leikki jossakin. Sunnuntait ja vapaa-ajat vietettiin "kyläläisten sakissa". Kokoonnuttiin "säärileikkujen" luo laulamaan piirileikkilauluja ja kisailemaan. Riiehessä tai "sarraimessa" pidettiin "kalenat". Tällainen oli tapana erityisesti 1920-luvun vaihteessa. Kuitenkaan nämä edellä mainitut kokoontumiset eivät olleet "kihuamista".

Kihupyhä oli erilainen pyhä. Hyvissä ajoin alettiin nuorison keskuudessa, sekä tyttö- että poikasakeissa puhua kihuihin menosta. 1800-luvun puolella tytöt valmistautuivat kihuihin omien alueellisten pitäjänmuotipukujensa kohentamisella. Puvun kuosista, väreistä ja monesta tärkeästä yksityiskohdasta tiesi, miltä alueelta tyttö oli kotoisin. Kuitenkin jo mainitun vuosisadan lopulla alkoi talonpoikainen kansa seurata herrasväen muoteja oltuaan siihen asti omissa oloissaan. Tällä vuosisadalla muotivaatteet taas kerran yhtenäistyivät. Juhlapuvut tehtiin tehdasvalmisteisesta villakankaasta ja kesäaikana käytettiin "tyykejä ja retonkia". Myös pojat olivat parhaan mukaan uusimissa vaateparsissaan, hekin seurasivat aikakauden muoteja.

Ennen kihuihin tultiin ehdottomasti hevosella, erilaisissa hevospelissä. Tapana oli ajaa kilpaa. Hyvän, varakkaan talonpojan mitta oli hyvä hevonen. Myöhemmin, kaksikymmentä- ja kolmekymmentä-luvuilla kihuihin saavuttiin jo uudemmillakin ajopeleillä, polkupyörillä, jopa autolla. Tietenkin vanhastaan tultiin myös jalkaisin, ainakin lähikylistä. Niinpä lopulta kirkonmäki oikein kuhisi ihmisiä. Kun kihupyhien luonteeseen ei niinkään kuulu kirkollisia piirteitä, tultiin monesti vain ihmettelemään ja ihastelemaan väenpaljoutta, tapaamaan tuttuja ja vähemmän tuttuja. Kihujen alkuperäistarkoituksiin kuului pitäjän alueelta ja vähän kauempaakin tulleen nuorison yhteistapaaminen ja tutustuminen. Kirkonväki, papisto, ei ollutkaan aina täysin suojele tätä maallistunutta, mutta viattomanlaatuista kokoontumista kohtaan. Saattoipa eräissä pitäjissä käydä niinkin, että kirkonmenot pidettiin lukittujen ovien takana kirkossa ja muu väki sai vapaasti harrastaa omia rientojaan kirkonmäellä ja lähitienoolla. Tätä ajatusta tuli tukemaan eräiden kihujen hurja maine. Kylätappeluhenki saattoi roihahtaa, tarvittiinpa järjes-

Kihuihin tultiin monesti vain ihmettelemään ja ihastelemaan väenpaljoutta, tapaamaan tuttuja. Kihupyhien alkuperäistarkoituksiin kuului pitäjän alueelta ja kauempaakin tulleen nuorison yhteistapaaminen ja tutustuminen.

tysmiehenkin kättä toisinaan. Hurjat kihut olivat kuitenkin enimmäkseen harvinaisia. Nuori ja vanhempi väki saattoi kaikessa rauhassa tavata tuttujaan ja ostaa pientä suupalaakin siinä ohessa. Saatettiin myydä limonadia, marjaropeita tai muuta pientä. Miksikään markkinoiksi kihut eivät yleensä muodostuneet. "Kauppakihut" olivat harvassa, jossakin kuulopuheen mukaan myytiin markkinatavaraa, jopa ilmapalloja. Tämä vanhojen alueellisten "kirkkomessujen" kaupallinen piirre saattoi kuitenkin siis pienimuotoisena ilmetä kihuihissakin.

Kihuihin ei alunperin kuuluneet tanssitilaisuudet. Myöhemmin seuratoiminta vilkkaalla kannakselaisalueella kuitenkin antoi tiloja ja taloja nuorison toiminnalle. Hyvin luontevasti suurempi joukko halusi niissä myöhemmin koontua. Ei olisi enää pienimuotoiset nurkkatanssit ja "kalenat" riittäneet suurelle yleisölle tällaisena juhlapäivänä. Arki-aikojen ahotanssi ja piirileikit tuntuivat liian riittämättömiltä. Ennen sotia kannakselaisalue eli voimakasta murroksen, uudenaikaistumisen vaihetta. Kihupyhätkin alkoivat muistuttaa yhä enemmän muodinmukaisia, ohjelmallisia kansanjuhlia. Perinteen oli sopeuduttava uuteen elämänmenoon. Perimmäinen kihupyhien luonne, yhä laajenevien kontaktien mahdollistaminen, vastasi kuitenkin hyvin näitä viimeisiäkin vaatimuksia.

Mitä laajoja merkityksiä kihupyhillä oli?

Pääasiallisesti nuorison omaksumina kihupyhäalueet olivat monesti laajin eteläkarjalais-kannakselaisen maaseudun asukkaan kontaktikenttä. Toisaalta koko kulttuuria leimasi laaja-alaisuus Pietarin ja Viipurin vaikutuspiirissä. Kannakselaisten kyläryhmien merkitys oli mitä määräävin; kihuihin ei lähdetty, jos kylässä ei löytynyt sopivaa nuorisoryhmää. Yleensä ryhmä oli kuitenkin kokoontunut jo hyvissä ajoin päättämään juhlan kulkuun osallistumisesta. Tämä laajemmalti esittäytyminen koettiin erittäin tärkeäksi, ja huolenpito kohdistui erityisesti ensikertalaisiin kylän nuoriin, varsinkin tyttöihin.

Kylän muiden yhteisöllisten tapahtumien sarjassa kihupyhien yhteydessä esiintynyt kyläryhmän kiinteys oli selkein kaikista 1800-luvun lopun tälle vuosisadalle säilyneistä eteläkarjalais-kannakselaisista piirteistä. Yleiset sosiaaliset tekijät sekä ajan ja paikan yhteisöllinen valinta osoittavat tämän joustavan ja liikkuvan kulttuurin omaa, syvästi koettua ryhmätietoisuutta.

LÄHTEET:

Raitasalo, Pirkko: Suku ja kylä – kirjallisuuden kaksi perustekijää. Karjalainen perinnekuva. Toim. Hannu Sinisalo. Kuopio 1983.

Sarmela, Matti: Reciprocity Systems of the Rural Society in the Finnish-Karelian Culture Area. FFC 207. Helsinki 1969.

E 211: 572–573, 576. SKS.

E 212: 605–606. SKS.

Karjalan Liiton naistoimikunnan tuoma muhkea rotinarinkeli ja täytekakku juhlistivat Ropposten iloista perhetapahtumaa vuonna 1987. Marianne-äidin ja Kari-isän kanssa ovat makoisia rotinoita maistelleet Markus ja Piia. Vauva yhtenä päähenkilönä on nukahtanut isän syliin. Marianne on koitoisin Sortavalan mlk:sta ja Kari Jaakkimasta.

Lea Sapo

ROTINAJUHLAT

PERINTEEN SYNNYN USKOMUKSELLISIA TAUSTOJA

"Olen syntynyt Karjalan kannaksella esikoiseksi vanhemmilleni, ja isäni muisti usein mainita: 'Siul käi 26 hevosella rotinavieraita ja jalkamiehet viellä lisäksi!'"

Mie pääsin vanhempieni kanssa myös rotinoille, kun sukuun oli ilmestynyt uusi ihminen. Rotinoille paistettiin aina iso rotinarinkeli, sellainen uunin pelin kokoinen. Tehtiin myös rotinapiirakoita. – Kakkaroita ja piirakoita opetelin leipomaan jo silloin, kun nenä pöytälaudalle ylettyi.

Kyllä oli hyvä, kun tyttö syntyi ensimmäiseksi! Äiti kuoli, kun olin 12-vuotias, ja miut nostettiin emännäksi. Seuraavan vuoden vaihteessa Mar-tät sai pojan. No, olha emännäl emännän velvollisuus: rotinoilla käynti. Mie paistoin rotinarinkelin ja mänin tättilein rotinoil.

Sitte kevväil tuli mummolan mummoin meille ja sanoi: 'Nyt lähetää Käkisalmiin ja Vuoksella rotinoil. On tehtävä kolmet rotinat!' Mie paistoin kolme rotinarinkeliä, mutta mummoin teki neljä, koska Heiki Sohville oli kaksoset, tyttö ja poika."

(Pyhäjärvi Vpl., Aura Soronen, s. 1919.)

Rotinoita on pidetty tyypillisesti karjalaisena perinnetapana. Vastaavasta käytänteestä on toki tietoja muualtakin Suomesta, mutta varsinkin Karjalan kannaksen tiheä kyläasutus oli otollista vilkkaalle sosiaaliselle kanssakäymiselle ja loi puitteet kukoistavan rotinaperinteen syntyyn.

Karjalan kannaksen lisäksi ainoastaan kylärakenteeltaan sitä vastaavalla Etelä-Pohjanmaalla rotinaperinne saavutti samanlaisen juhlainstituution aseman. Siellä tapa tunnettiin nimellä pirtissäkäynti, pirtittäminen (sauna = pirtti).

Tiedetään tehdyn pitkiäkin matkoja esimerkiksi sukulaisten ja kummien suorittaessa rotinavelvollisuuttaan. Sillä sellaisena rotinat usein koettiin: suoraan velvollisuutena huolehtia sauna-akasta ja tämän perheestä.

Seuraavassa tarkastelen niitä uskomuksia, jotka kiinteästi liittyivät sekä äitiin että lapseen, ja jotka osaltaan vaikuttivat rotinaperinteen syntyyn ja säilymiseen. (rotina < venäl. rodiljnitsa = synnyttäjä, lapsivaimo)

NORMEJA JA RUOKATABUJA

Raskaana olevan naisen elämää ohjasivat tiukat normit: Äidin tapojen ja käytäytymisen uskottiin suoraan vaikuttavan syntyvään lapseen. Taikuuden lakien mukaan "sama aiheutti samaa". Niinpä "jos äit itk kantaissaa ja koukuttel, ni sillo ties, et hää saa nurisevan lapsen" (Vuolee. Anna Haakana, s. 1884). Karjaa hoitaessaan raskaana olevan piti varoa potkimasta sikoja. Kielon rikkomisesta koitui vaara: syntyvällä olisi harjakset selässä. (Lempaala. Liisa Makara, s. 1905, kuullut mummujensa kertovan.) Myös Ägläjärvellä kerrottiin: "Jos kuormallini sikoa liikuttau, kasvau suvasta lapselle selgäh."

Pohjois-Karjalan luterilainen asujamisto tunsu monia keinoja, joita noudattamalla tai karttamalla vaikutti syntyvään lapseen. Äiti ei "kuormallisena" ollessaan saanut leikata yli leivän palasta, ettei lapsesta tulisi mykkä. Kuuliaisia lapsia sai, jos meni kirkkoon kuulemaan ensimmäistä aviokuulutusta. Silloin lapsetkin tottelisivat aina jo ensimmäistä käskyä tai kieltoa. Vihintäpäivänä oli katseltava erityisesti kauniita ihmisiä, silloin sai kauniita lapsia. (Liperi.) Vuoksen Virkkilässäkin tiedettiin siunatussa tilassa olevan vaimon "katselemalla miellyttäviä kuvia vaikuttavan tulevan lapsen ulkonäköön" (Paavo Hiukkanen, s. 1888).

Raja-Karjalan kreikanuskoiset asettivat myös tarkkoja ruokatabuja kuormaliselle vaimolle. Ravinnolla uskottiin olevan hyvin suoraviivaisen vaikutuksen sikiöön: lapsesta tulisi yhdenmukainen käytöksessään ja ulkonäössään sen

eläimen kanssa, josta ruoka oli tehty. Sekä Nehvonniemellä että Ägläjärvellä uskottiin matikan syömisestä syntyvän suurisuisia lapsia. Melaselässä ei annettu kantavan imeksiä ahvenen päitä, koska silloin lapsista tulisi räkäneniä. Karhun lihan syöminen aiheutti äkäisten lapsien syntymisen. Nehvonniemellä kerrottiin: "Kun on kellä äkänen lapsi, sanotaan: 'karhus sopen oot syöny kandoassas'."

KAHDEN MAAILMAN VÄLISSÄ

Koska odottavan naisen uskottiin olevan alttiina mitä moninaisemmille vaaroille, raskaus yritettiin salata mahdollisimman pitkään. Nainen osallistui talon töihin normaaliin tapaan aina synnytyshetkeen saakka. Kivennavalla naiset kertoivat 40-luvulla, että tulevasta lapsesta ei edes puhuttu: "Se ol niiku ois varrii vettä viskant, jos joku jottai sano." Vaatteita tai muitakaan varusteita ei ryhdytty etukäteen valmistamaan, sillä "ei saa tallii tehä, enne ko varsa tulloo". Poikkeuksena oli vasta, joka tehtiin odottamaan ensimmäistä kylvetystä. Kun anoppi huomasi pienen vastan luhdissa, hän usein siitä sai tietää asian laidan.

Odotusaikaa suorastaan häpeiltiin: Anna Raami (s. 1892 Antreassa) kertoi: "Kun etäisempiä vieraita tuli, niin odottavan äidin piti kuin hävetä tilaansa ja piiloutua. Ei sopinut mennä pitoihin eikä liioin kirkkoon. Olihan nainen silloin saastainen ja epäpuhdas, ei häntä oikein ihmisenäkään pidetty."

TERVAHAUTA ON TULESSA

Myös synnytyshetki pyrittiin salaamaan. Usein äiti itse suoritti kaikki viime hetken valmistelut saunan lämmitystä myöten. Lapsisaunasta tiedon levittyä sanottiin "Tervahauta on tullessa!" "Nyt on jo tervahauta sillä mušikalla tullessa!"

Apunaisena oli yleensä vanhempi, aiemmin synnyttänyt sukulaisnainen. Ulkopuolinen avustaja, puapo, valittiin tarkasti: Puapon tehtävänä oli nimittäin varata vastasyntynyt heti syntymähetkellä kaikkia vaaroja vastaan. Puapo suoritti myös lukuisia taikoja lapsen tulevan onnen varmistamiseksi. Siksi sanottiinkin: "Puol lasta puopohie." Konstit saattoivat olla tarpeen äidinkin turvaksi kriittisellä synnytyshetkellä.

Kreikanuskoisilla puapo varasi sekä äidin että lapsen kaikelta pahalta esimerkiksi seuraavasti: "Kui kolmen yöhyön perässä laps annetah emällä, kierretäh

molemmat rautazen esinehen (keritsimet, veitsi tms.) da saunan kera yks kerda. Sanotah: 'Kiven kovus, raudan lujus haldie olkah haldiettomal rist-kanzal'." (Loimola.)

KIRKOTTAMINEN

Äiti viipyi lapsen kanssa saunassa yleensä noin kuuden viikon ajan. Koska vielä synnyttäneenkin uskottiin olevan saastaisen, hänet näin erotettiin muusta yhteisöstä. Jos nainen siirtyi tupaan varhemmin, hänen oli pysyttävä omisssa oloissaan. Äidin marginaalikausi, eristäminen, päättyi vasta papin suorittamaan puhdistusaktiin, kirkottamiseen. Sen jälkeen äiti saattoi palata normaaliin elämään.

Vanha kansa uskoi, että epäpuhdas nainen oli vaaraksi ympäristölleen. Hänen ei ollut sopivaa kätellä ketään, ei liikkua kylillä ja omankin perheen parissa hänen toimiaan rajoitettiin. Erityisesti kaikki ruokaan liittyvä oli tabu. Vuokkiniemen Vuonnisessa v. 1868 syntynyt Anni Lehtonen kertoi Samuli Paulaharjulle: "Kuusi netälie pitää rosentsan eri tilalla moata, ei soa hän syyvä stolassa muijen kanssa. Ja eri astiat pitää olla. Niistä astioista ei syö kenkänä muut, ennenkun ne on ristiveellä pesty." (= papin siunaamalla kastevedellä). Liperiläinen Simo Mutanen taas selvitti: "Kirkottamattomal lapsivaimon tähteitä ei annettu muille perheenjäsenille eikä vieraillev vuan viskattiin koiralle."

Käsitykset naisen epäpuhtaudesta perustuivat Mooseksen lakiin (3. Moos. 12: 1-5), jossa oli tarkat määräykset lapsensynnyttäjän puhdistautumisesta: "— — vaimo pysyköön kotona — —; älköön koskeko mihinkään, mikä on pyhää, älköönkä tulko pyhäkköön, ennenkuin hänen puhdistuspäivänsä ovat kuluneet umpeen." Mooseksen laissa ilmenneet käsitykset jäivät elämään myös kristillisen kirkon piirissä. Kirkottaminen tuli yleiseksi sekä lännen että idän kirkossa. Ruotsi-Suomen maakuntalaeissa tästä tavasta on varhaisia tietoja. 1620-luvulla ilmestyneessä Sorolaisen Postillassa sanottiin, että synnyttäjien "ei pidä cohta juoxendeleman ulgos sinne tänne, muille waimoille pahaxi esimerkixi". Kirkkoonotto poistettiin kirkkolaista vasta vuonna 1963.

SAUNAKAN KANSALLISRUOKA

Äidin eristäminen johti väistämättä naisten välillä vastavuoroiseen avustamiseen, lapsiruokien tuomiseen. Naapurit ja sukulaisnaiset ruokkivat saunakan. Alunperin rotinat olivatkin välttämätön tapa toimia aikana, jolloin synnyttäjä itse ei saanut valmistaa ruokaa eikä aterioida muiden joukossa.

Aluksi pyrittiin voimistamaan saunassa olijaa. Yleisin synnyttäjän ruoka, "oikein saunakan kansallisruoka meilpäin" (Kaukola. Pekka Iivonen, s. 1906), oli voimuru, jota lapsivuoteessa olijalle tuotiin ensimmäiseksi ravinnoksi. Harlun Läskelän kylästä kerrottiin satoja kyläläisiä maailmaan autta- neen puabo Nissiskän myös osallistuneen voimurun syömiseen (Maria Silven- nainen, s. 1871). Voimuru tehtiin sulattamalla runsaasti voita paistinpannus- sa. Siihen pilkottiin leipää ja kuumennettiin niin, että voi meni leipäkuutioiden sisälle. Voimuru syötiin kuumana. (Antrea. Anna Raami, s. 1892).

Synnyttäjälle annettiin "hyvin sulavaa ja ravinnollista ruokaa, kuten piirakat ja paisti, tyytinki" (Jaakkima. Impi Sihvonen, 1915). Sauna-akan ruoka oli myös äkryötti, se oli vispattua munaa, joka paistettiin voissa (Heinjoki. Anna- Maria Hyytiäinen, s. 1880). Vuonna 1939 haastateltu sakkolalainen Maria Naskali kertoi: "Äitil ensimmäisekshä hyö syöttiit ain sitä voimurruu enne- vanhoa. Vaik ei se ois kelvantkoa! Se ol niihe vanhoi ämmii muot, jot se pit antoa voimurruu."

ROTINAJUHLAT – "KO AIN SAIS OLLAKKI SAUNAKKAN!"

Vanhaa kantaa myöhäisessäkin rotinatavassa edusti se, että rotinat vietiin sauna-akalle heti synnytyksen jälkeen taikka ajanjaksona, joka edelsi naisen kirkottelua. Rotinareissuun lähdettäessä sanottiin käytävän "lapssaunassa", mutta puhuttiin myös "veräjän paikkaamisesta" taikka sanottiin "ne on laps- saunaa viemässä veräjäpuita". (Kaukola. Pekka Iivonen, s. 1906; Harlu. Maria Silvennainen, s. 1871.)

Rotinavieraat menivät taloon jo lauantaina ja viipyivät ativoissa, kostissa, siis kylässä, kolmekin päivää. Rotinaviemiset kehittyivät ajanoloon niin runsaiksi, että viemisistä pääsivät osallisiksi saunanaisen lisäksi sekä omaiset että vieraat. "Hyvä vieras se syötti talo perriekii." Rotinoille pääsy oli tavoiteltua, sanottiin: "Jos ossaat panna suusi sorjaksi, niin pääset rotinoille." Vähäväkisille rotinat olivat mieliinpainuva tapahtuma, ainoa mahdollisuus saada vatsansa kyl- läisiksi, vieläpä herkutella.

Rotinoihin kuului munia, lihaa, voita. Niihin paistettiin kukot, piirakat, ohra- ja tattarikakkarat. Vehnänen tehtiin varhemmin "lettilöil". Myöhemmin roti- noiden tunnuksena oli suuri rotinarinkeli. Viime vuosina paistettiin kakku, jopa täytekakkukin. Viemisten laatu ja määrä oli myös rotinoille tulijan varal- lisuuden mittari.

Kulkekaamme lopuksi rotinajuhliin Sortavalassa Matti Moilasan saattelemana:

"Vielä nykyisinkin (v. 1935) on tapana, että naapurit, sukulaiset ja ystävät tuovat rotinoita taloon, kun lapsi syntyy. Muka ruuiksi saunavaimolle! Ennen rotinoihin kuului iso rotinakukko eli kurniekka. Se oli leivottu joko sianlihasta taikka, Laatokan rannikolla, siikakalasta. Lisäksi rotinoihin kuului iso määrä vehnystä sekä vehnäkuoreen paistettu kukko, jossa sisuksena oli riisiryyniä ja keitettyä munaa. Vielä kuului rotinoihin iso vakka karjalanpiirakoita.

Sukulaiset tulivat rotinantuontiin jo tavallisesti lauantai-iltana hevosella ja viipyivät maanantaihin saakka. Ei ollut harvinaista, että taloon sattui viisikin tällaista rotinan tuoja yhtaikaa. Kestitykset olivatkin pyhänseuduissa suurenmoiset!

Olkoon mainittu, että kun allekirjoittaneelle syntyi ensimmäinen poika 1912, varpaisviinoja ja -viinejä kului 10 litraa. Rotinoita tuotiin 14 talosta."

AINEISTO

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston käsikirjoitukset.

LÄHTEET

Heikinmäki, Maija-Liisa: "Pirttipussia kannettiin". – Kalevalaseuran vuosikirja 48.1968.

Lempiäinen, Pentti: Lapsensynnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto. Helsinki 1969.

Reinilä, Anna-Maria: On the Diet of Woman in Childbed in Finland. – Ethnomedicin. Journal for Interdisciplinary Research I, 2.1971.

Esi-isiemme lukutaito on tarkkaan merkitty kirkonkirjoihin: koko vino-risti tiesi hyvää taitoa, puolikas tai vain neljännes heikompaa. Merkinnyt on tehty kinkereissä osoitetun lukutaidon mukaan, ja edistymistä voi seurata vuosittaisten merkintöjen perusteella.

Kinkerit eli Karjalassa kylänluvut/lukset ovat koko uskonpuhdistuksen jälkeisen ajan kuuluneet luterilaisen kirkon järjestämiin vuosittaisiin tilaisuuksiin. Kinkereiden päätarkoitus oli valvoa kansan kristinopin tuntemusta, jonka edellytyksiä olivat lukutaito ja katekismuksen osaaminen. Ennen kansakoululaitoksen perustamista luterilainen kirkko huolehti kansan lukutaidon opetuksesta. Seurakunta jaettiin kylittäin n. 20–30 perheen kinkeripiireihin, ja jokaisessa kinkeripiirissä järjestettiin omat päivän kestävät "kylänluvut", joissa lukutaitoa kuulusteltiin. Siihen aikaan kun lukutaito oli melkein itseopiskelulla hankittava, se koettiin monesti yhtä työlääksi kuin Seitsemän veljksen kuvauksista tunnemme. Yhtä paljon pelättiin kinkereitä, jos lukutaito ei ollut aivan varmaa tai ulkomuisti katekismuksen eri kohdissa horjuvaa. Julkiseen kuulusteluun joutuminen koko kyläkulman edessä merkitsi monille piinallista tilannetta, jossa hyväkin muisti saattoi jännityksestä pettää. Kinkereiden luonne antoi aihetta tarinoihin tai kuvauksiin kylän erikoishenkilöistä, joilla oli joko erittäin hyvä tai huono muisti. Jännittävästä kinkeripäivästä on versonut juttuja ja tarinoita, jotka sitten vähitellen haalistuivat, kun lukutaidon oppiminen siirtyi kierto- ja kansakouluun. Kinkereiden luonne hieman muuttui, kun lukutaito oli jo yleistä. Papin oli kuitenkin valvottava kristinopin tuntemusta ja kirjattava kinkeripiirin asukkaat, tärkeimmät tapahtumat ja muutokset talojen asukasmäärissä kirkonkirjoihin ja toimitettava mahdollisesti joitakin kirkollisia toimituksiakin, vaikkapa kaste, kun hän kerran oli saapunut ehkä vaikeakulkuisen matkan päässä olevaan kylään. Kaiken hoitaminen vei yhden päivän ajan tarkkaan, kun vielä oli saarnattava kinkeriväelle ja veisattava lukkarin johdolla asiaankuuluvat virret. Kinkerikausi tiesikin pappille pitkiä matkoja pitäjän eri osiin, yöpymistä taloissa ja vielä kirkonkirjojen kuljettamista ja valvontaa matkan aikana. Esimerkiksi Ruokolahden museossa on säilynyt arkku, jossa kirkonkirjoja kuljettiin jopa eri reessä kuin pappia ja lukkaria kinkerimatkoilla.

Kylälukuset: lukemassa Sirkka Poutanen Kurkijoella. – Museovirasto.
Kuva Pekka Kyytinen 1930-luvulla.

Kinkerit olivat 1900-luvun alkukymmenillä, johon nykyisen vanhimman ikäpolven muistitieto hyvin ulottuu, edelleen Karjalan Kannaksen kylissä tärkeä tapahtuma. Luettamista "kylänlukusissa" edelleen harrastettiin, mutta nyt erityisesti nuoret ja lapset saivat osoittaa lukutaitoaan kyläläisille. Monet muistavat kuinka he valmistautuivat innolla kylänlukusiin ja opettelivat katekismuksen ulkoa. Kyläläisille oli oma mielenkiintonsa siinä, että kinkereiden eräänlaisessa vuosikatselmuksessa todettiin tapahtuneet muutokset kinkeripiirissä. Joka piirissä oli oma kylänvanhin, jonka tuli ilmoittaa papille havaitsemiaan rikkeitä kyläkulman elämässä. Muistetaan, kuinka tunnollinen kylänvanhin selosti missä juopoteltiin, pelattiin korttia tai tanssittiin. Kylänvanhin sai ehkä kyläläisiltä tästä pilkkanimiä selän takana, eikä hänen virkansa ehkä ollut helpoimpia kinkeripiirissä. Mutta vuosittainen tapahtuma myös yhdisti kyläläisiä, ja koska kaikkien oli tultava paikalle, tavattiin kyläläiset kerrankin yhtä aikaa, jos ei muita yhteisiä juhlia ollut sattunut olemaan viime aikoina kuten häitä tai hautajaisia. Koska kinkerit järjestettiin vuorotellen eri taloissa, merkitsi tiedossa oleva lukuspäivä talolle moninaista valmis-

tautumista. Tosin Kannaksella ei ollut tapana tarjota ruokaa koko kinkeriväelle kuten Länsi-Suomessa pitoalueella. Sehän olisi merkinnyt suuria ruokapitoja koko kyläkylmälle. Kannaksella tyydyttiin tarjoamaan ruokaa vain papille, joka joutui yleensä myös yöpymään talossa. Papin seurana ruokailemassa oli talon isäntä ja joitakin arvokkaimpia kyläläisiä. Lukkari ja suntio seurasivat yleensä pappia. Koska lukuspäivä sattui usein helmikuussa parhaaseen mateenpyyntiaikaan, muistetaan papille tarjotun madekeittoa. Kun kahvitarjoilu alkoi tulla yleiseksi, tarjottiin talon puolesta kinkeriväelle kahvit. Mutta lukusten tarjoilu ei ollut verrattavissa ruokapitoihin länsisuomalaiseen tapaan, eikä edes karjalaisiin hää- tai hautajaistarjoiluun. Lukusilla säilyi oma erikoisluonteensa ja lähinnä hengellinen sisältö. Kun muistitietoja länsisuomalaisista ja karjalaisista kinkereistä on vertailtu (Niilo Valonen 1979), osoittautui, että mm. Kannaksella on kinkereiden tarjoilussa joitakin yhteisiä piirteitä koko itäsuomalaisen (Savon ja Karjalan, osittain Pohjois-Suomen) käytännön kanssa. Esimerkiksi kahvitarjoilua oli alkuun vain papin seurueelle tai papin kanssa syöville, mutta myöhemmin koko kinkeriväelle. Muissa pidoissa, joissa tarjottiin ruokaa, söivät Kannaksella ja toisinaan Etelä-Savossakin ensimmäisinä miehet, Keski-Karjalassa ja Pohjois-Karjalassa ensimmäisinä kestittiin tavallisimmin iäkkäät vieraat ja sukulaiset. Läntinen suuri pitokoneisto kokkeineen, tarjoilijoineen ja apulaisineen puuttuu muuten Karjalan Kannakselta, mutta tietenkin Viipurin seudulle ja Suomenlahden rannikolle on tullut vaikutteita läntisistä pitopiirteistä. Tätä taustaa vasten ei ole ihmeellistä, jos toisen maailmansodan jälkeen Kannakselta tulleet siirtokarjalaiset ihmettelivät suuria läntisiä pitoja kinkereiden yhteydessä.

"Karjalassa kestittiin lukusilla vain papit, täällä (Pukkilassa) pidettiin lukuspäivälliset kaikille." (MV:KTA kys. 29:578)

"Kivennavalla ainoastaan arvokkaimmat ja läheisimmät sukulaiset kutsuttiin pitämään papeille seuraa juodessa ja syödessä ja sitten kun papit olivat menneet pois, saatettiin kutsua naapureita ja sukulaisia ja hyviä ystäviä "papin jaloill" s.o. kestiin, mutta mitään yleistä juhlaa siitä ei tehty. Sen luonne oli etupäässä henkinen, lukeminen ja seurat eli hartaushetki oli pääasia." (MV:KTA kys 3:436)

Kinkereitä järjestetään edelleen, mutta ne ovat paljon menettäneet entistä merkitystään maalaiskyläen elämässä. Sadassa vuodessa kinkereiden luonne on paljon muuttunut. Kinkereistä on tullut leppoisa seuratilaisuus, vaikka sen yhteydessä noudatetaan vanhaa kirkon luomaa kaavaa. Hengellinen merkitys on säilynyt, mutta tunnelma on aivan toinen kuin entisajan arvovaltaisissa kylänluvuissa.

LÄHTEENÄ

Museoviraston kansatieteen toimiston perinnearkiston vastaukset kinkerien osalta kyselyihin 3 (1957) ja 29 (1982) siirtoväestä.

Kirjallisuutta:

Valonen, Niilo: Kathechismusprüfung und Festmahl-Institution. – Ethnologia Fennica, Finnish studies in Ethnology 1979.

Etelä-Karjalan sananparsia

Teräs kova, kiv kova, mut sana on murtumato. – Räisälä.

Ei konstii kangel kierretä. – Kirvu.

Ota oppi hyväst, pelko pahast. – Räisälä.

Ota opist vaari, vaik virstatolppa neuvokoo. – Kirvu.

Neuvost pittää ottaa vaar, vaik leppäjne keppi
tulis tiel vastaa ja neuvosj. – Kirvu.

Karjalaliiton kesäjuhlilla
Mikkelissä 1986. Eturi-
vissä kansanedustaja Riit-
ta Uosukainen.

Riitta Uosukainen KARJALASTA YHTÄ KAIKKI

Uskoa ja epäilyä

Moni karjalaisiin kuulumaton on lausunut julki epäilynsä, että Karjalasta on tullut muistojen kultaama Lintukoto nimenomaan siksi, että se on menetetty, satumainen siksi, että se on saavuttamaton. Karjalaisuudelle on ryhdytty lausumaan jäähyväisiä, milteipä muistosanoja.

En ole ikinä epäillyt karjalaisuuden elinvoimaa tavallisessa arkielämässäni. Astumiseni hiljakkoin keskeisesti karjalaiseen järjestöelämään on pannut muutaman epäilyn siemenen myös minuun. Olen kuitenkin perustellut ku-moon sisimmässäni varauksellisuuden, ja tässä teen saman julkisesti.

Vastikään Karjalan Liiton kultamerkin saanut Eila Kivikk'aho on kirjoittanut runossa Kauna: "On muissakin tätä säröilyä:/ meidän väliltämme/ saattaisi ehjäksi luultu kamara/ hajota kappaleiksi,/ heimoja särmikkäämmiksi,/ louhos,/ rakennuskiviksi/ tuntemattomiin käsiin." – Rakennuskiviksi tois-temme tuttuihinkin käsiin meidän karjalaisten on tarjouduttava.

Karjalaisuuden katoamisteorian kumoavat historia, nykyisyys ja uskoakseni myös tulevaisuus. Karjalan historian tutkistelu, nykykarjalaisten haastattelu, siirtokarjalaisten uljas todistus ynnä Etelä- ja Pohjois-Karjalan kehitys vievät epäilystä uskoon. Olemme edelleen lihaa ja verta, emme pelkästään aineellisia perinteitä, vaikkapa pirtanauhoja ja piirakoita.

Selviytymisen salaisuuksia

Professori Lauri Saxen on todennut, että lajin, rodun ja heimon säilyminen muuntuvassa maailmassa edellyttää kahta ominaisuutta: kykyä sopeutua muuttuviin olosuhteisiin ja kykyä säilyttää omaleimaisuutensa. Jos sopeutumiskyky puuttuu, laji tai heimo asteittain tuhoutuu, ja jos taas kyky erityispiirteiden säilyttämiseen menetetään, sulaudutaan nopeasti johtavaan lajiin tai kulttuuriin.

Karjalaiset ovat onnellisella tavalla täyttäneet molemmat edellytykset. Karjalan heimo on osana Suomen kansaa elinvoimainen. Sitä ei ole hävittänyt vuosisatoja jatkunut ja yhä lisääntynyt maantieteellinen pirstoutuminen. Lausuttu on, että Karjalan heimo on verrattomalla tavalla säilyttänyt omaleimaisuutensa, arvonsa, luovuutensa ja moraalinsa.

Peräti yli 400 000 karjalaista siirtyi toisen maailmansodan jälkeen uusiin oloihin ympäri Suomea. Vaikka runsaan sukupolven mitan verran aikaa on tuosta kulunut, yhä meille on "Oma maa omenankukka", oma seutu muistoissa yli muiden, oma itsetunto elossa, vaikka totisesti olemme olleet rakennuskivinä oudossa ympäristössä. Olemme selviytyneet!

Pari vuotta sitten Jääsken pitäjäyhdistyksen evakkoseminaarissa Koriolla pohdittiin teemaa. Ilmi kävi karjalaisten selviytymisen salaisuus: me osaamme panna päällimmäisiksi paremmat. Me selviydymme, emme sopeudu. Jos joku kuvittelee meidät alistaneensa ja pakottaneensa omien nuottiensa ja tapojensa mukaisiksi, hän erehtyy. Sisintämme ei voi kahlita. Me saatamme esimerkiksi nauraa pahan mielen pois niin äärimmäisissäkin olosuhteissa, että se vaikuttaa sivullisen mielestä omituiselta. Meillä ei myöskään ole taipumusta eikä varaa henkiseen saituuteen.

Eeva Kilven jumalainen itsetunnon julistus kantaa meitä päivä päivältä: "Syn-
tynyt siellä kotiseudullaan, ollut siellä kotonaan, vain siellä, sen jälkeen elä-
nyt evakossa, evakkona koko elämänsä, pärjännyt yleensä kyllä, jopa menes-
tynyt, pakkohan karjalaisten on ollut menestyä, eivät he olisi selviytyneet
Suomessa muuten, siinä sivussa elvyttäneet Suomen talouselämän, ja kult-
tuurin, sanoisi joku, rikastuttaneet kirjallisuutta, luoneet taidetta, vaikka
eivät kansanrunoja onnistuneetkaan pitämään omissa nimissään, vaan nekin
ryöstettiin heiltä kuin sampo ikään; parantaneet suomalaisten rotuomina-
isuuksia naimalla hämäläisiä, levittäneet tasa-arvoisuutta ja demokratiaa Poh-
janmaalle, sovitelleet satakuntalaisten riitoja, liennyttäneet uusmaalaisten
jäykkyyttä ja kutitelleet heidän ylhyyttään, tulleet toimeen jopa savolaisten
kanssa. Antaneet ensin maansa, sen jälkeen panneet kaikin tavoin likoon

itsensä, koska eivät osaa elää toisin eivätkä siedä muita ihmisiä muuten kuin tavalla tai toisella sulkemalla heidät syliinsä, luovuttaneet kaiken paitsi sen mitä mikään ei voi riistää: muistonsa."

"Synnyttä ilosykerö. . ."

Liikkeellä oleminen on meille karjalaisille tyypillistä, myös henkinen liikkuvuus. Kannas oli kosmopoliittinen ennen muuta Suomea. Mutta irrallisia olisimme, jollei meillä olisi vahvaa emäjuurta kotona Karjalassa ja karjalaisessa perinteessä. Ilmajuuriksi jäisivät uudet juuremme.

Liikkeessä haluan kannustaa karjalaisia ja heidän myötäeläjiään avoimeen iloon; tarkoitan aitoa iloa, en teeskentelemistä.

Saksan Liittotasavallassa on 1980-luvulla tehty tutkimuksia, joiden yhteydessä on pyritty määrittelemään, millainen on vaikuttajaihminen, jolla on voimakkaita persoonallisuuden piirteitä. Tiettyjen piirteiden perusteella siten luokiteltiin ihmiset persoonallisuuden voimien asteikolle.

Noin 20 % järjestyi joukkoon "persoonallisuudeltaan sangen voimakkaita", 20 % luokiteltiin ryhmäksi "persoonallisuuden voimiltaan sangen vähäisiä". Kaksi keskiryhmää oli kumpikin 30-prosenttinen.

Tutkimuksessa kävi ilmi yllättävä piirre: persoonallisuudeltaan vahvat haastatellut vaikuttivat iloisilta. Haastattelijat kuvasivat peräti 74 % vahvoista persoonista iloisiksi. Sen sijaan heikoista vain 40 % vaikutti iloisilta. Sama toistui kaikissa sosiaaliryhmissä sekä nuorten että vanhempien, samoin miesten ja naisten parissa. Iloisuus ja voimakkaat persoonallisuuden piirteet olivat ennalta arvaamaton yhteys.

On aihetta antaa iloisuuden näkyä! Jos mitä piirrettä meistä karjalaisista korostetaan, niin iloa, välittömyyttä. Ei panna tätä vahvaa kynttilää vakan alle. Kun myönteisyyttä entistä enemmän tarvitaan nykyaikana, meidän tulee malliksi panna itsemme likoon tässäkin.

Tietty aistien kunnioittaminen, aistillisuus, sensuellisuus on tullut esille karjalaisuuden yhteydessä muidenkin kuin omilla ajatuksillani. Professori Henri Broms on lausunut: "Sensuelli ihmistyyppi syntyy lämpimissä maissa, joissa kuljetaan vähissä vaatteissa. Tällöin seksuaalinen elementti on helpommin näkyvissä kuin täällä meillä, jossa eletään sodan ja nautintojen pelon varjossa. Sensuellisuus synnyttää omalaatuisen aisteihin vetoavan kulttuurin. Yllättävää minusta on se, että karjalaiset ihmiset ovat hyvin sensuelleja, he tajuavat

symboleja. Heillä syöminen, juominen, tanssi, laulu ja uskonto ovat iloisena sekamelskana, mutta silti harmoniassa keskenään.”

Taidatkos sen selvemmin sanoa

Kaiken kaikkiaan kolmella taholla elävä karjalaisuus voi rakentua karjalaista perinnettä ja kulttuuria kannattavaksi vankaksi kolmijalaksi. Alas epäilykset, kunniaan elinvoima ja ilo! Jokaisessa on luovaa voimaa vapautettavaksi. Arjen ja juhlan vaikuttajana on vietävä karjalaisuutta eteenpäin: ”Paljo män mut ei kaikki.” Itseämme emme ikinä luovuta.

Vallinkoski oli yksi Vuoksen koskien komeimmista. 120 metrin matkalla sen putous oli lähes kuusi metriä. – Museovirasto.

VIRKKI-KÄSITYÖMUSEO 10 VUOTTA SUOMALAISUUTTA JA KANSAINVÄLISYYTTÄ

Virkki-Käsityö museo perustettiin vuonna 1977 ja Tyyne-Kerttu Virkki-Säätiö vuonna 1978. Säätiön eräänä tarkoituksena on ylläpitää, hoitaa ja kartuttaa käsityö museon kokoelmia (noin 1500 kortistoitua esinettä) sekä museoon kuuluvaa käsityö- ja taidekirjallisuutta (yli 1000 teosta). Museosta vastaa sen perustaja, käsityöneuvos Tyyne-Kerttu Virkki apunaan Käsityö museon Ystävät, jotka museotoiminnan tukemiseksi järjestävät perinne- ja kulttuuritilaisuuksia. Museon esineistö karttuu lähinnä koti- ja ulkomaisten yksityishenkilöiden lahjoituksista. Julkisista varoista ei museo, ainutlaatuisuudestaan huolimatta, ole saanut avustusta lukuun ottamatta vuonna 1982 opetusministeriön apurahaa museon esineistön järjestämistä ja luettelointia varten.

Museon kokoelmat ovat kertyneet Tyyne-Kerttu Virkin pitkän ja ansiokkaan elämäntyön eri vaiheissa: käsityö-, koti- ja taideteollisuuden opettajana ja johtajana Karjalassa, Eestissä ja Aunuksessa, Vokki Oy:n taiteellisena suunnittelijana ja liikkeen johtajana sekä OMIN KÄSIN -lehden päätoimittajana Helsingissä.

Viime mainittuun tehtävään liittyvillä, eri maihin suuntautuneilla ryhmä- ja yksityismatkoilla (jotka yleensä tehtiin omin varoin) avautuivat alan ammattitietoa ja taitoa rikastuttavat *kansainväliset* kokemukset. Samalla oli tilaisuus luoda kokonaiskuva siitä, missä määrin perinteinen kansankäsityö on sidoksissa maantieteelliseen alueeseen ja sen tarjoamiin raaka-aineisiin (savi-, puu-, lasi-, kaisla ym. työt) sekä siitä, mikä asema ja vaikutus perinteisen käsityötaidon tuloksilla on kunkin maan kansalliseen kulttuuriin ja teolliseen muotoiluun. Tästä kertovat Omin Käsin -lehden monet artikkelit ja Tyyne-Kerttu Virkin matkoilla ostamien esineitten valokuvat. Tavoitteena oli antaa lehden välityksellä sodan jälkeen maamme nopeasti kasvavan tehdastuotannon vastapainoksi uusia virikkeitä ja rohkaisua kansallisen käsityötaidon ylläpitämiseen. Tarkoituksena ei ollut vieraan jäljitteleminen, vaan omaa perinnettä arvostava ja sen pohjalta uuden, nykyaikaan soveltuvan käsi-, koti- ja taideteollisuuden voimistaminen ja omaleimaisuuden edistäminen sekä yksilölliseen kokeiluun ja luomiseen innostaminen. Vaikka Tyyne-Kerttu Virkki on aina ollut vankasti ja aidosti kiinni karjalaisissa juurissaan ja laaja-alaisesti tuonut esille ja kehittänyt karjalaista kulttuuria, ei se ole estänyt häntä suuntautumasta avoimesti ja ennakkoluulottomasti yli karjalaisten ja kansallisten rajojen kansainvälisiin yhteyksiin jo vuosikymmeniä sitten.

Käsityömuuseon esineistö on hyvin monipuolinen. Kansalliset käsityöt koostuvat pääosin karjalaisista käsitöistä, kankaista ja käsityömalleista, puvuista ja liinavaatteista vuosisadan vaihteen tienoilta.

Omat osastonsa ovat saaneet Aunuksen ja Eestin sekä Meksikon ja Kyproksen kokoelmat, joiden lisäksi on esineistöä pohjoismaisilta kotiteollisuuskärajiltä mm. Islannista sekä yksittäisiä esineitä eri puolilta maailmaa.

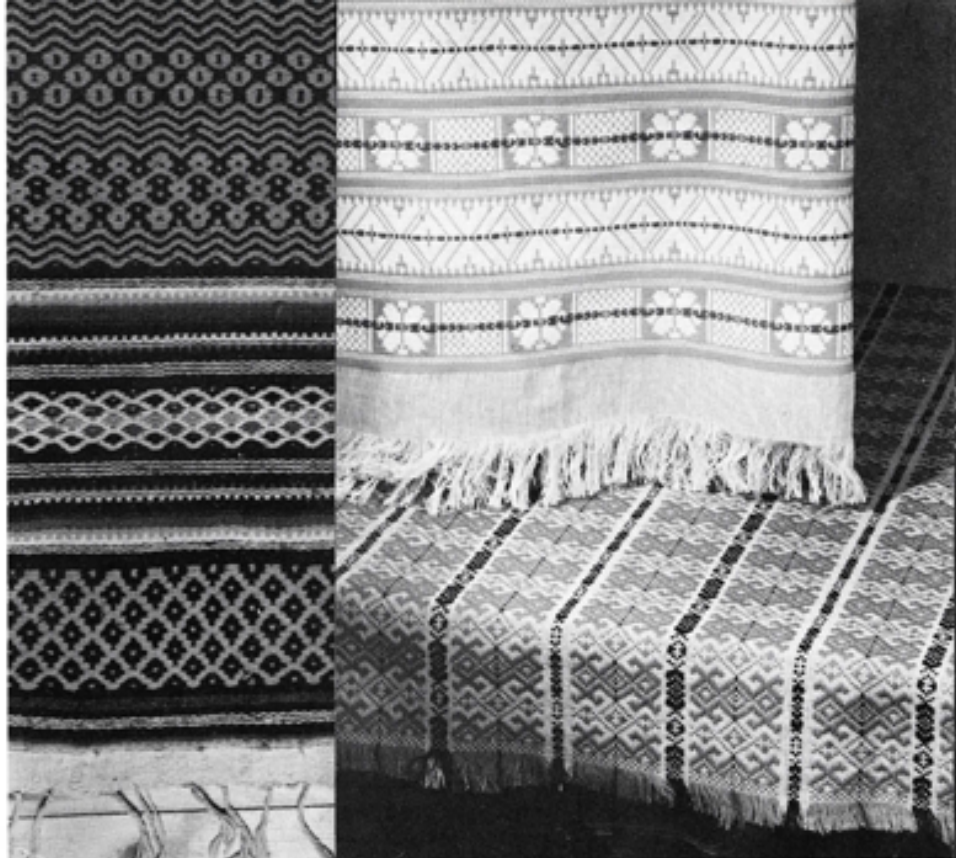
Aunuksen käsityöt muodostavat yhtenäisen, ainutlaatuisen kauniin kokonaisuuden, joka koostuu taidokkaista, eri työtavoin tehdyistä käsipaikoista, nauhapitsiteknikalla valmistetuista mustista hartiahuiveista, vuodepeitteen koristeina käytetyistä revinnäisistä, puvuista, raidallisista patja- ja hamekankaista, olki-, lastu- ja tuohitöistä. Töiden taustana ovat itäkarjalaisiin puuleikkauksin koristetut laatikkopenkit, jotka luovat aitoa tunnelmaa. Esineet on sijoitettu väljästi ja kauniisti.

Adelfi Paraskevo nauttii luomisen ilosta ja työnsä tuloksista. Värikkäät ikkunaverhot Virkki-Käsityömuuseon kokoelmista.
– Kuva J. Poutanen, Kypros.

Suomalaisia peittoja ja pöytäliinoja Virkki-Käsityömuuseon kokoelmista. Oikealla tänään punamusta, silmikkoraanu puna-vihreä sekä pöytäliinat, luonnonväri ja punainen. – Kuva Aaro Asikainen.

Serbialaisia pöytäliinoja, luonnonväri, valkoinen, tumma ja punainen.

Meksikolainen värikäs peitto. Loimi ja kude käsinkehrättyä villalankaa. Pohjaväri aniliininpunainen, muut värit raidoissa mm. vihreä, sininen ja luonnonvärinen. Kuvat Tuovi Nousiainen.

Meksikon kokoelmissa esineistö edustaa useita erilaisia käsityötaidon alueita: kudonnaisia, keramiikkaa, lasia, hopeataontaa, kaislatöitä. Mallistot ovat useimmiten selkeät ja yksinkertaiset, kirkkaat värit heijastavat ympäröivän luonnon värikylläisyyttä ja mallien vähäisyydestä huolimatta töissä on yksilöllinen leima, niissä korostuu käytännöllisyys ja monikäyttöisyys, ne on valmistettu juhlaa ja arkea varten.

Museossa käy vuosittain jonkin verran yli tuhat henkilöä. Sen kiinnostavien kokoelmien toivoisi tulevan entistä laajemmin yleisön tietoon, samoin kuin tutkijoiden käyttöön. Jotta koko museo esineistöineen, arkistoineen ja kirjastoineen pääsisi "yhden asian yksityisenä museona" oikeuksiinsa, olisi museota varten saatava lisätiloja ja pysyvää taloudellista tukea. Näin voitaisiin taata museon toiminnan jatkuvuus ja Tyyne-Kerttu Virkin elämäntyön jatkuminen ja edelleen kehittäminen arvostaen hänen laillaan kansallista ja karjalaista perinnettä, luomalla uutta ja rakentaen siltoja eri käsityötaidon alojen kesken sekä yhteyttä eri kulttuurimuotojen ja kansojen välille.

Tunnettu ja arvostettu käsityölehti Omin Käsin perustettiin vuonna 1938 Kotilieden käsityöliitteeksi päätoimittaja Alli Wiherheimon aloitteesta. Liite ilmestyi kuusinumeroisena syväpainoasuisena ilman värisivuja vuosina 1938–1939. Vuonna 1940 lehteä alettiin toimittaa erillisenä, aikaisempaa laajempaa julkaisuna neljä kertaa vuodessa. Kustantajana oli Yhtyneet Kuvalehdet Oy.

Omin Käsin -lehti määritteli tehtäväkseen antaa ideoita ja työohjeita käsityöitä varten ja esitellä sekä arkeen liittyviä että taidekäsityöitä. Lehden päätoimittajana oli vuoteen 1944 Linda Eerikäinen.

Lehden sisältö monipuolistuu

Vuonna 1944 lehden päätoimittajaksi kutsuttiin kotiteollisuus- ja käsityö-opettaja, mallisuunnittelija Tyyne-Kerttu Virkki. Tällöin lehden sisältö monipuolistui. "Tavallisen kansalaisen" käsityötaidon ja taidekäsityön ylläpitämisen lisäksi Omin Käsin otti tehtäväkseen kansallisen käsityöperinteen vaalimisen, näyttelyiden järjestämisen, käsityöntekijäin esittelemisen ja hyvän maun kehittämisen. Lehdessä esiteltyjä esineitä lukijat saivat myös tilata joko puoli- tai täysin valmiina.

Lehden ilmestymisen alkuvuosina ohjeet ja neuvot olivat tarpeen ja kekseliäisyys välttämätön, sillä sota-ajasta johtuen aineksia oli niukasti tarjolla. Kun olot sitten helpottuivat, muuttui lehden tehtävä sikäli, että tarveaineiden saanti ei enää ollut pulmana, vaan aineiden runsaus asetti yhä suuremmat vaatimukset niiden valinnalle ja työn suorittamiselle. Käsityön lisäksi lehdessä alettiin esittää myös kotien tilasuunnitteluun ja sisustamiseen liittyviä käytännön ratkaisuja.

Otettuani vastaan Omin Käsin päätoimittajan tehtävän minulla oli tilaisuus esitellä lehdessä rikasta ja moni-ilmeistä itäkarjalaista perinteistä käsityötä. Sen keruuseen olin osallistunut toimiessani sodan aikana Aunuksessa työtupaja kotiteollisuustarkastajana, suunnittelu-, johto- ja opetustyössä. Myös eestiläisiin käsitöihin lukijat saivat tutustua niiden virikkeiden ja kokemusten pohjalta, joita olin saanut ollessani vuosina 1934–1936 opettajana Eestissä Kehtnan Kotitalouskorkeakoulussa (Kehtna kõrgem Kodumajanduskool).

Lehti kannustajana

Lehden toiminta ei ollut vain ohjaavaa, vaan myös taloudellisesti tukevaa. Vuodesta 1951 alkaen jaettiin apurahoja yhteensä 45:lle käsityöalan opiskelijalle (Helsingin Käsityöopettajaopisto, Taideteollinen Oppilaitos, Fredrika Wetterhoffin Kotiteollisuusopettajaopisto).

Yhtyneitten Kuvalehtien toimittajia Pariisissa vuonna 1949. Kuvassa vasemmalta Heikki Brotherus (Suomen Kuvalehti), Alli Julia Tolvanen (Seura), Ilmari Kohtamäki (Suomen Kuvalehti), Pauli Myllymäki (Suomen Kuvalehti), Valma Kivitie (Kuva).

Omin Käsin -lehden ja Muoti Sorjan suunnittelua vuonna 1947. Päätoimittaja Linda Eerikäinen (Muoti Sorja, taustalla). Etualalla päätoimittaja Tyyne-Kerttu Virkki (Omin Käsin) ja näiden lehtien taiteilijat Lyyli Hurme (vasemmalla) ja Brita v. Haartman (oikealla). Toimitukset sijaitsivat Köydenpunojankadulla Helsingissä.

Vuonna 1950 järjestettiin matkamuistoesine- ja maakuntahuivikilpailu "Tämä on Suomesta". Tarkoituksena oli tuottaa omaleimaisia suomalaisia esineitä ja huiveja vuoden 1952 olympialaisia silmällä pitäen. Kilpailutöiden näyttely pidettiin Helsingissä, Turussa ja Tampereella.

Merkkivuosia

"Taitoa tarvitaan" oli lehden 25-vuotisjuhlanäyttely vuonna 1965. Näyttelyn esineistö antoi yleiskatsauksen Omin Käsien -lehdessä vuosina 1940–1965 julkaistuista töistä. Näyttelyyn osallistuivat edellä mainitut oppilaitokset, Askarteluopisto, Vokki Oy ja useat yksityishenkilöt. Näyttelypaikkakuntina olivat Helsinki, Riihimäki, Mikkeli, Pieksämäki, Savonlinna, Salo ja Tampere. Kulakin paikkakunnalla järjestettiin tässä yhteydessä myös erilaisten työtapojen havaintoesityksiä.

Lehden 30-vuotisjuhlan yhteydessä julistettiin kilpailu "Kirjontatöistä", joka antoi osallistujille tilaisuuden uusien kirjontatöiden suunnitteluun ja toteuttamiseen. Näyttely järjestettiin Finnish Design Centerissä 25.11.–23.12.1970.

Kansainvälisyyttä

Neljännet Pohjolan Kotiteollisuuskäräjät, jotka järjestetään kolmen vuoden välein, pidettiin kesällä 1948 Reykjavikissa, Islannissa, meille tuolloin melko tuntemattomassa maassa. Pohjoismaista perinteistä käsityötä edustava laaja näyttely sai tilaa myös Omin Käsien -lehdessä. Tästä alkoikin moniin maihin tekemiltä matkoilta ostamieni ja saamieni käsitöiden esittely. Tarkoituksena oli välittää lukijoille eri maiden kansanperinnettä aikana, jolloin ulkomaanmatkat eivät vielä olleet suomalaisten ulottuvilla samassa määrin kuin nykyisin. Sain tilaisuuden osallistua Suomen Aikakauslehtien toimittajien liiton (SAL) matkoihin, jotka suuntautuivat Pariisiin, Lontooseen ja Roomaan 1949–1954. Runsaasti alaani hyödyttäviä vaikutteita antoivat matkat Meksikoon (1960) ja Kyprokselle (1967). Matkoja, joita vuosien varrella lehtityöhön liittyvänä tein omin kustannuksin, kertyi nelisenkymmentä. Lehden kannalta erittäin antoisa oli sosiaaliministeriön järjestämä "vaeltava seminaari", matka USA:han (1962), osittain apurahan turvin tehty matka.

Päätoimittajakautenani 26 vuoden aikana apunani olivat taittajina taiteilijat Doris Bengström, Lyyli Hurme (20 vuotta), Martta Pyykkö ja Mirja Tissari. Kuvauksesta vastasi pääosin Tuovi Nousiainen.

Katsaus menneeseen

Vuonna 1970, jolloin lehti täytti 30 vuotta, jätin päätoimittajan tehtävän. Viimeisessä toimittamassani lehdessä (4/1970) loin katsauksen menneisiin vuosikymmeniin:

"Kolmekymmentä vuotta on suomalaisen aikakauslehden kohdalla huomattava ajanjakso. Siihen mahtuu jo osa maamme värikkäintä historiaa sekä kehittyvän yhteiskuntamme kulttuurin suuntia ja suunnanmuutoksia. Omin Käsien -lehti aloitti toimintansa kohtalokkaana sota-aikana ja täytti ilmeisesti heti paikkansa. Se oli kaivattu uusi tulokas silloisissa oloissa. Kolmekymmentä-luvun verrattain perinteiseen ja yksi-ilmeiseen käsityöhön ja taide-tekstiilien suunnitteluun se alkoi tuoda uutta henkeä julkaisemalla nuorten, lupaavien kykyjen malleja sekä esittelemällä erityisesti Karjalan vastalöydettyjä käsitöitä uusine tekotapoineen.

Kolmen vuosikymmenen ajan lehti on saanut avustajikseen maan parhaita suunnittelijoita erityisesti heidän läpimurtokautenaan. Se on julkaissut monen nyt nimekkään ja kansainvälistä mainetta saavuttaneen taiteilijan ensimmäisiä nuoruudentöitä. Lehti on kiitollinen myös maamme taide-teollisuus-, käsityö-, askartelu- ja kotiteollisuusopistoille, joiden kanssa hyvä yhteistyö on jatkunut läpi vuosien.

Merkkivuotena saatamme ilolla todeta olleemme omalta osaltamme rakentamassa sitä suomalaista kulttuuria, jonka omaleimaisuudesta tällä hetkellä olemme ylpeitä. Toivomme seuraaville vuosikymmenille myös käsityön saralla rikasta ja antoisaa tulevaisuutta."

Tästä eteenpäin

Lehdessä esitettyjen eri maiden käsityötaidon näytteet ja muissa yhteyksissä syntyneet kokoelmat katsoin siinä määrin arvokkaiksi, että halusin ne tallentaa. Suunnitelmani saatoin toteuttaa perustamalla vuonna 1977 Virkki Käsityömuuseon, jonka omistaa vuonna 1978 perustettu Tyyne-Kerttu Virkki Säätiö.

Koti- ja taideteollisuusliike Vokki Oy on toiminut vuonna 1987 40 vuotta. Liikkeen perustivat viipurilainen toimitusjohtaja Edith Verkkolainen ja sakkolalainen Omin Käsin -lehden päätoimittaja Tyyne-Kerttu Virkki. Liike toimi Helsingissä, Unioninkatu 15 tiloissa, jotka vapautuivat Siirtoväen koti-teollisuus ry:ltä sen lopetettua toimintansa. Kyseinen yhdistys oli syntynyt vuonna 1940 sisäasiainministeriön toimesta tehtävänänsä järjestää ansiotyötä siirtokarjalaisille käsityöntekijöille työtuissa ja kodeissa ympäri maata sekä elvyttää karjalaisia käsityötaitoja. Valmistettiin etupäässä vaatteita ja kudottiin kodin tekstiilejä.

Vokki Oy on toiminut samoin periaattein kuin edellä mainittu yhdistys, mutta alusta lähtien monipuolista toimintaa ajan vaatimusten mukaan. Tilauksina kudottiin mm. verhoja, huonekalukankaita ja mattoja yksityisille tilaajille, sairaaloihin, kouluihin ja muihin yleistiloihin. Omassa kutomossa oli seitsemän kutojaa, lisäksi oli useita kotityöntekijöitä. Vuonna 1951 osakeenemmistö siirtyi Tyyne-Kerttu Virkin omistukseen.

Vuonna 1954 perustettiin pieni liike kadun varteen, saman talon entiseen porraskäytävään. Tilasuunnittelun teki arkkitehti Usko Tilanterä ja sisustuksen sisustusarkkitehti Marke Niskala-Luostarinen. Myymälä oli Helsingin ensimmäisiä boutique-tyyppisiä liikkeitä. Myymälätiloissa oli mahdollisuus esitellä oman kutomon tuotteita sekä aloittelevien taiteilijoiden että käsityöläisten töitä.

Vokki osallistui myös useihin messuihin ja näyttelyihin, mm. "Aika rientää työ elää", "Työ ja taito" ja Taideteollisuusyhdistyksen vuosittaisiin näyttelyihin Taidehallissa Helsingissä kymmenen vuoden ajan Tyyne-Kerttu Virkin suunnittelemissa töillä.

Vuonna 1947, jolloin Vokki täytti 20 vuotta, pidettiin juhlanäyttely Finnish Design Center'issä Helsingissä. Suunnittelijoina olivat taiteilijat Ritva Koski, uusitut raanut, Tyyne-Kerttu Virkki, poppanat ja pellavatyöt sekä Helena Tynell, puumallisto, josta osa oli mukana suomalaisten taiteilijoiden näyttelyssä ulkomailla. Näyttely oli esillä myös Taidemuseossa Lappeenrannassa.

Unioninkadun tiloista jouduttiin luopumaan vuonna 1967. Kuitenkin jo paria vuotta aikaisemmin oli avattu uusi, lahjatavaroita myyvä liike Kasarminkatu 19. Tekstiili- ja sisustuspalvelu puolestaan toimi Tyyne-Kerttu Virkin johtamana Väinämöisenkatu 31, johon myös sijoittui Omin Käsin -lehden toimitus.

Tyyne-Kerttu Virkin jäätyä eläkkeelle Omin Käsin -lehden toimittamisesta vuonna 1970 muuttui myös Vokki Oy:n toiminta merkittävästi. Siirryttiin uusiin tiloihin Merikannontie 3:n kellarikerrokseen, taloon, jossa Tyyne-Kerttu Virkki myös asuu. Tässä liikekeskuksista syrjässä sijaitsevassa paikassa päädyttiin uudenaikaiseen ratkaisuun: vaihtuvien myyntinäyttelyiden järjestämiseen. Esillä ja myynnissä on jatkuvasti sekä huomattavien että aloittelevien taiteilijoiden ja käsityöläisten töitä. 30- ja 35-vuotinäyttelyt pidettiin Merikannontie 3:n tiloissa. Vuonna 1982 (35) juhlanäyttely oli takaantuva esitely Tyyne-Kerttu Virkin suunnittelemissa ja toteuttamissa töistä vuosilta 1934–1982.

Seurasaari-Säätiö valmistutti 1954 henkilökunnalleen kansanomaiset puvut Vokissa. – Kuva Tuovi Nousiainen Omin Käsin -lehteä varten.

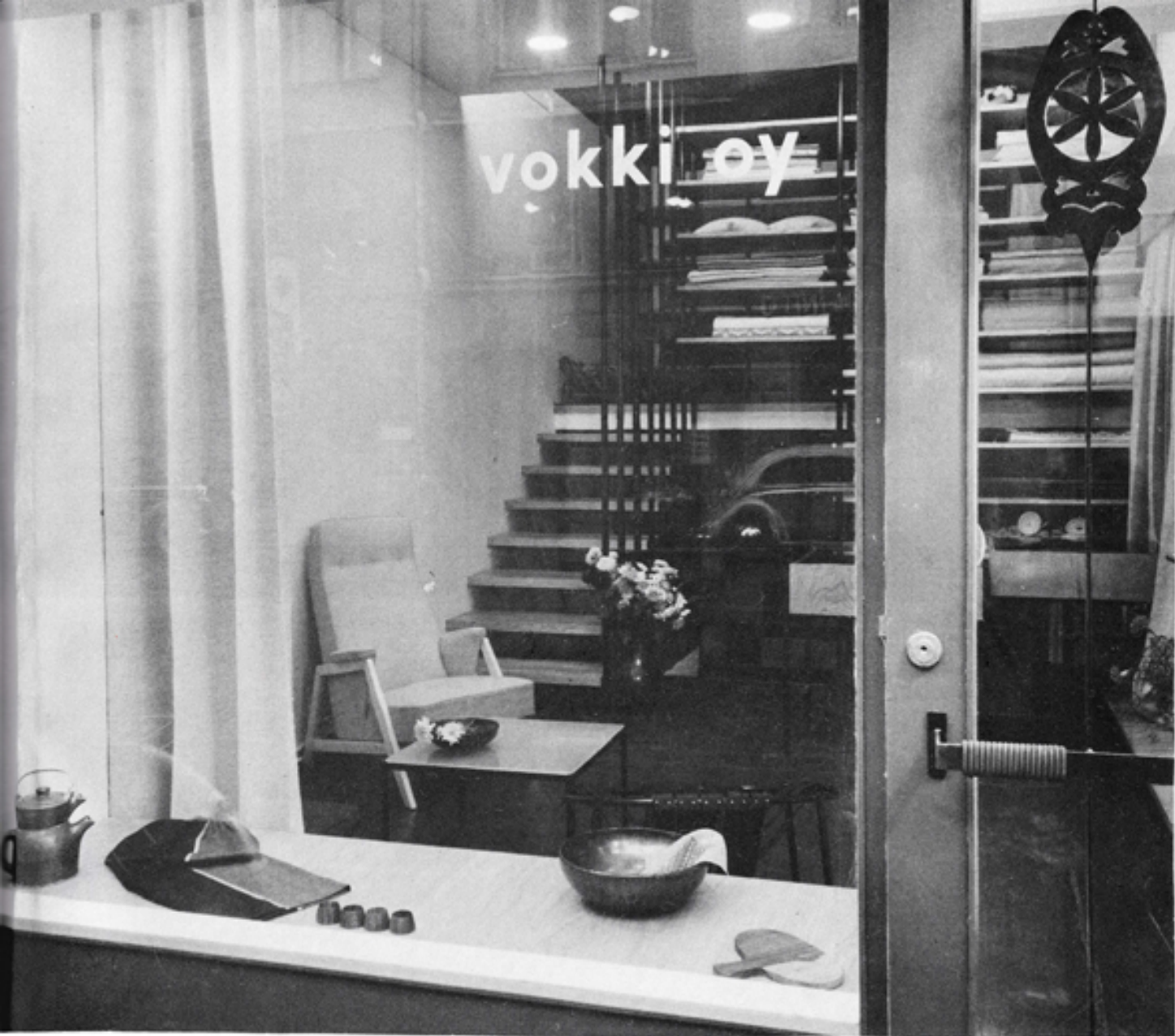
"Aika rientää työ elää" näyttelystä Helsingin Taidetallissa 1953 näyttelyn myyntikoju, jossa oli esillä eri kotiteollisuusliikkeiden töitä. Vokki Oy oli myös edustettuna. Kotiteollisuuden suurkatselmuksen näyttelyn suunnittelija oli sisustusarkkitehti Olli Borg. Taustalla toimittaja Mirja Vasama, Kotiteollisuuden Keskusliitto.

Omien yleisluontoisten ja erikoisnäyttelyjen (joulu ja pääsiäinen) lisäksi on ollut esillä mm. seuraavien taiteilijoiden töitä.

- Tekstiilejä:** Marja Harmas (räsymattoja)
Irmeli Oksanen (kuultokudoksia)
Sanni Leinonen (revinnäisiä)
Anneli Qveflander (pukuja ja sohvatyynyjä)
Eeva Renvall ja Mirja Tissari (seinätekstiilejä)
Saini Salonen (painettuja kankaita)
Anneli Kuronen ja Reijo Paukku (batiikkeja)
Mirja Sarva (batiikkeja)
- Tauluja:** Maija Aaltonen (maalauksia ja ikoneja)
Seija Raitanen (ikoneja)
Irene Schutz (ikoneja)
- Keramiikkaa:** Dorrit v. Fieandt, Hilikka Jarva, Raija Rauanheimo-Kojonen, Liisa Kurki, Ritva Tulonen, Raija Tuomi, Vappu Eskelinen (tekstiilejä ja keramiikkaa)
- Taonta- ja nahkatöitä:** Harri Syrjänen (nahkalaukkuja, vöitä, koruja)
Eila Minkkinen (messinkikoruja ja -lautasia)
- Lasia:** Helena Tynell (lasi ja liekki)

Vokki Oy:n taiteilijoina ovat vuosien aikana toimineet Terttu Tomero (1951–1953), Sivi Rytkönen-Laurema (1954–1959), Irmeli Grönlund (1954), Eeva Hänninen (1961–1967), Tyyne-Kerttu Virkki (1947–).

Vokki Oy:n myymälänäkymä Unioninkatu 15. Liike oli ensimmäinen yksilöllinen putiikkimyymälä 1954.

Vokin kesänäyttelystä
1985.
Anne-Maria Holopaisen
maljakoita ja soivia kuk-
koja. Lasitus: sinertävä-
valkoinen ja ruskehtava.
Pöydällä pellavaliinoja.
Sohvalla Silvia Aulion
tauluja ja raanuja.

Perinteitä

Sakkolan kansallispu-
ku näyttökipitseinen.
Sivulla 46 karjalan
nyytingit. Virkki-Kä-
sityömuuseo.
Kuvat Aaro Asikainen

Perinnetoimikunta Virkki-Käsityömuuseossa suunnittelemassa vuoden 1986 toimintaa. Vasemmalta Onerva Hyvönen, Tyyne-Kerttu Virkki, Aune-Mari Kairinen ja Siiri Valli. Taustalla meksikolaisia, eestiläisiä, romanialaisia ja italialaisia puseroita sekä eri maiden pienoislippuja ja Sakkolan porsasviiri. Käsityömuuseon liittyy arvokasta suomalaista ja ulkomaalaista käsityö- ja taidekirjallisuutta.

